

СТАТУСНА КРИСТАЛІЗАЦІЯ ТА ПОЛІТИЧНА ЗАЛУЧЕНІСТЬ ГРОМАДЯН: КРОСНАЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Ташенко А. Ю., Горобчук Б. Д., Федоренко О. О.

ВСТУП

Соціологічна наука прагне глибшого розуміння взаємозв'язку між соціальною стратифікацією та політичною поведінкою громадян у суспільствах, що переживають масштабні соціальні потрясіння. Ми переконані, що дедалі більшої уваги потребуватимуть ситуації статусної неконсистентності, коли різні компоненти загального соціального статусу особи (освіта, дохід, престиж, влада тощо) не збігаються між собою та формують підстави для специфічних – і не завжди приємних – досвідів соціальної (дез)інтеграції. Тривалі дисбаланси здатні впливати і на життєві шанси, і на політичні орієнтації, і на рівень довіри до інститутів, і на готовність до громадянської участі та підтримки певних ідеологічних позицій.

Особливої ваги ця тематика набуває в умовах тривалих криз, що супроводжуються руйнуванням усталеної соціальної структури та переглядом механізмів соціальної мобільності. Україна протягом останніх десятиліть пережила низку всеохопних трансформацій, пов'язаних із розпадом Радянського Союзу, економічними реформами, пандемією COVID-19, військовою агресією РФ тощо. Подібні виклики, хоча й у власних історичних контекстах, переживали також Філіппіни та Ірак. У кожному з цих суспільств кризи створювали умови для зміни співвідношення між освітою та матеріальним становищем населення, що, своєю чергою, могло позначатися на політичній активності та ідеологічних уподобаннях громадян.

Наше дослідження поєднує класичну теорію статусної кристалізації Г. Ленські з аналізом політичних змінних зі Світового дослідження цінностей. Ми прагнемо з'ясувати, наскільки соціоструктурні закономірності, виявлені в середині ХХ ст., зберігають пояснювальний потенціал у сучасних умовах глобальних ризиків, культурних травм і прискорених соціальних змін. Постановка нашого дослідницького питання пов'язана з бажанням зробити легшою роботу фахівців із прогнозування політичних настроїв різних соціальних груп, розробки ефективної державної політики у сфері соціальної інтеграції та формування механізмів громадянської участі. Виявлення особливостей політичної поведінки статусно консистентних і неконсистентних категорій населення сприятиме кращому розумінню джерел політичної мобілізації,

соціальної солідарності та потенційних конфліктів у періоди масштабних суспільних трансформацій.

Емпіричну базу нашого дослідження складає об'єднаний масив даних з усіх хвиль Світового дослідження цінностей (WVS)¹, що дає змогу зіставити політичні орієнтації статусних груп у різних країнах і часових зрізах, тож наші узагальнення в основному тексті слід читати як інтерпретацію розрахунків за відповідними хвилями WVS. Для забезпечення академічної прозорості наш аналіз спирається на вже апробовану класифікацію комбінованих статусних категорій² та стандартизовані політичні змінні, що вимірюють: особисту значущість політики в житті респондента, інтерес до політики, частоту політичних дискусій, інституційну залученість через членство в політичних партіях та ідеологічне самопозиціонування за шкалою «ліві – праві». Фокус нашої уваги спрямовано на те, як ці характеристики переломлюються крізь призму соціальної стратифікації, тобто чи може статусна неконсистентність – зокрема дисбаланс між високою освітою та низьким доходом – бути пов'язаною з політичним спротивом, конформізмом або ідеологічною поляризацією. Ми продовжуємо класичну лінію аналізу статусної кристалізації, у межах якої невідповідність між окремими статусними вимірами розглядається як потенційне джерело соціальної напруги та специфічних форм громадянської участі.

У всіх наведених у розділі таблицях використано офіційний переклад запитань українською від фахівців Світового дослідження цінностей і наш авторський переклад альтернатив відповідей із зазначенням їхньої базової англійської версії. У першому рядку напроти кожної категорії комбінованого статусу наведено частоти (кількість респондентів), у другому – частки (% респондентів), бо інколи частка здається досить суттєвою, проте її дає дуже мала кількість осіб. Підсумки за сукупні періоди по кожній країні ми наводимо з метою проілюструвати наявність або відсутність структурно стабільних відмінностей між статусними типами – уточнимо, що мова йде не про сталість самих поглядів, а про сталість відмінностей між виокремленими типами респондентів. Напів жирним в усіх таблицях виділено найбільші частки.

¹ World Values Survey Time-Series (1981-2022) Cross-National Data-Set / C. Haerpfer et al. WVSA – World Values Survey Association. URL: <https://doi.org/10.14281/18241.17> (date of access: 18.06.2026).

² Ташенко, А. Ю., Федоренко, О. О., & Горобчук, Б. Д. (2026). Релігійне знання та релігійна поведінка жителів України з різними комбінаціями освіти та доходу. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*, (2), 148–158. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.2.17>

1. Трансформації постраждалих: Україна, Філіппіни та Ірак

Дані по Україні опинилися у змішаному контексті: з одного боку, війна з боку РФ почалася за шість років до сьомої хвилі Світового дослідження цінностей, тож у 2020 р. виключати її вплив було би абсурдним; з іншого боку, на цей рік нашаровується і вплив пандемії COVID-19, тож вважати очікувані зміни суто воєнними ми не можемо; також суттєвим екзистенційним ударом був початок повномасштабного російського вторгнення, що відбувся вже після сьомої хвилі WVS, тому дійсне соціально-структурне потрясіння в Україні ми зможемо обґрунтовано оцінити у більшій повноті лише ретроспективно – після завершення восьмої хвилі міжнародного опитування. Наразі наші загальні спостереження за п'ятьма комбінованими статусними типами в Україні (див. Таблицю 1, відмінність між наведеними роками значуща на рівні 0,001) пояснюються дуже просто. «Заготовка» середнього класу (середні консистентні статуси не вичерпують його повністю, однак згідно з функціоналістським баченням суспільства складають суттєву його частину) почувалась найкомфортніше у період відсутності системних криз, якому у Світовому дослідженні цінностей відповідають 2006 та 2011 рр. – після розпаду Радянського Союзу вже пройшло достатньо часу, щоб підлаштуватися під нову логіку економіки, а великі фізичні небезпеки ще не настали. Оскільки згідно з результатами соціологічних досліджень відчуття щастя у жителів України найсильніше прив'язано до стану здоров'я та матеріального благополуччя^{3 4 5}, відсутність масових загроз життю та здоров'ю і спонукало, і сприяло прагненню досягнути золотой середини соціальної структури.

Водночас прохід через найкритичніший проміжок часу (від 1 до 5 років) після кардинальних перетворень соціального порядку перш за все призводить до помітного примноження частки людей на найменш ринково вигідних позиціях: або у неосвіченій бідності (як це

³ Паніотто В., Сахно Ю., Пясковська А. Динаміка рівня щастя і його детермінанти. Україна 2001–2017. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 84–102. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2018-1/10.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).

⁴ Мельник А., Гринів Дз., Петринка Х. Віднайти щастя: визначення ключових факторів задоволеності життям серед українців. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/vidnajty-shhastya-vyznachennya-klyuchovyh-faktoriv-zadovolenosti-zhyttjam-sered-ukrayintsiv> (дата звернення: 18.06.2026).

⁵ Паніотто В. Прес-релізи та звіти – Динаміка самооцінки щастя населення України з 2001 до 2024 року. *Домашня сторінка КМІС*. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1508&page=1&t=7#_ftn1 (дата звернення: 18.06.2026).

сталося у 1996 р.), коли у новоствореній незалежній країні було важко зорієнтуватися у соціальних нормах і погодитися з новими правилами гри на ринку, часто просякнутими недоброчесними практиками, або у «непотрібній» освіченості (як це сталося у 2020 р.), коли поруч із вимушеним загальнонаціональним переходом на дистанційний режим роботи стали очевидними наслідки тривалого інерційного ставлення до освіти – насамперед вищої – як до особистого статусного атрибуту («чим вище, тим краще»), а не практичного інструменту розбудови добробуту. Але є і тиха тенденція, якій не можна дати однозначну моральну оцінку з точки зору суспільства – вона теж цілком логічно супутня різким трансформаціям, в результаті яких на підступах до верхівки соціальної структури з'являються нечисленні дуже успішні пристосуванці (не тільки в негативному сенсі цього терміну): після найкризовіших років в Україні трошки – майже непомітно – збільшується представленість статусної категорії, у якої освіта конвертується у прибуток непропорційно вигідно. Як показує досвід, це може бути і результатом готовності її представників до інтенсивного контекстуального (ситуативного) заробітчанства та супутніх цьому матеріальних витрат, і продуманим ланцюжком махінацій. Говорячи у термінах М. Вебера, в цій статусній категорії опиняються і успішні раціональні капіталісти, які закривають потребу у дефіцитній внаслідок суспільних змін праці, і успішні авантюристські капіталісти, які будують власне «краще життя» за рахунок соціальної відповідальності та сталого розвитку^{6 7}, і вочевидь, гібридний капіталістичний тип також (табл. 1).

Особиста важливість політики набуває в Україні соціально-структурної виразності теж у ранньоперехідні періоди після всеохопних криз. Якщо дивитися лише на загальну накопичувальну картину з 1996 по 2020 рр. (що також має свою цінність заради розуміння повторюваних соціоструктурних рис), закономірність тяжіє до лінійної: чим нижчий рівень, на якому відбулася кристалізація соціального статусу, тим менше особистого інтересу до політики, тобто справи «великих дядьків» мають для вас непересічне значення лише тоді, коли ви або бачите позитивну результативність їхніх політичних дій на власному прикладі, або маєте резерв пережити всі їхні експерименти з покращення життя нації, або самі плануєте політичну

⁶ Вебер М. Аскетичний протестантизм і капіталістичний дух. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. Київ, 1998. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs13.htm> (дата звернення: 18.06.2026).

⁷ Вебер М. «Дух» капіталізму. *Протестантська етика і дух протестантизму*. Київ, 1994. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbr04.htm#par2> (дата звернення: 18.06.2026).

Таблиця 1

**Динаміка статусної (не)консистентності в Україні згідно
з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі України у WVS	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів				
	Низькі консистентні статуси	Середні консистентні статуси	Високі консистентні статуси	Неконсистентність на користь освіти	Неконсистентність на користь доходу
1996	265	566	73	1211	151
	11,7%	25%	3,2%	53,4%	6,7%
2006	23	335	27	557	22
	2,4%	34,8%	2,8%	57,8%	2,3%
2011	43	535	45	819	58
	2,9%	35,7%	3%	54,6%	3,9%
2020	63	161	49	881	73
	5,1%	13,1%	4%	71,8%	5,9%

Джерело: побудовано авторами

кар'єру. Аналогічне вже відомо на прикладах із досліджень ставлення громадян до реформ, зазвичай обумовленого дуже добрим відчуттям потенційної загрози цих реформ собі особисто⁸. Але, як завжди, є нюанси: через п'ять років після розпаду СРСР в Україні помітно менше переймалися політикою саме ті статусні категорії, які згідно з Г. Ленські мають підтримувати радикальні політичні та економічні зміни⁹, а через рік після початку ковіду плюс шість років після початку гібридної російської війни на помітніше політичне виснаження пішов уже наш умовний середній клас (див. Таблицю 2).

⁸ Проценко В. Економіка страждань і несправедливості: як українці перетворилися на «ліву» націю. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/ekonomika-strazhdan-i-nespravedlivosti-yak-ukrayintsi-peretvorilisya-na-livu-natsiyu> (дата звернення: 18.06.2026).

⁹ Lenski G. E. Status crystallization: a non-vertical dimension of social status. *American sociological review*. 1954. Vol. 19, no. 4. P. 405. URL: <https://doi.org/10.2307/2087459> (date of access: 18.06.2026).

Таблиця 2

Особиста важливість політики для різних комбінованих статусних категорій в Україні згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву? Політика»			
		Дуже важлива (Very important)	Скоріше важлива (Rather important)	Не дуже важлива (Not very important)	Зовсім не важлива (Not at all important)
1996	Низькі консистентні статуси	9	37	90	106
		3,7%	15,3%	37,2%	43,8%
	Середні консистентні статуси	36	136	229	132
		6,8%	25,5%	43%	24,8%
	Високі консистентні статуси	8	24	22	16
		11,4%	34,3%	31,4%	22,9%
	Неконсистентність на користь освіти	80	287	506	285
		6,9%	24,8%	43,7%	24,6%
2006	Низькі консистентні статуси	9	35	60	41
		6,2%	24,1%	41,4%	28,3%
	Середні консистентні статуси	0	10	7	5
		0%	45,5%	31,8%	22,7%
	Високі консистентні статуси	26	95	130	74
		8%	29,2%	40%	22,8%
	Неконсистентність на користь освіти	3	11	7	6
		11,1%	40,7%	25,9%	22,2%
2011	Низькі консистентні статуси	56	162	188	141
		10,2%	29,6%	34,4%	25,8%
	Середні консистентні статуси	3	4	7	7
		14,3%	19%	33,3%	33,3%
	Високі консистентні статуси	5	8	15	15
		11,6%	18,6%	34,9%	34,9%
	Неконсистентність на користь освіти	39	97	243	156
		7,3%	18,1%	45,4%	29,2%
Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	6	9	22	8
		13,3%	20%	48,9%	17,8%
	Середні консистентні статуси	59	187	326	247
		7,2%	22,8%	39,8%	30,2%
	Високі консистентні статуси	2	14	24	18
		3,4%	24,1%	41,4%	31%
	Неконсистентність на користь освіти	2	14	24	18
		3,4%	24,1%	41,4%	31%

Продовження таблиці 2

2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	4	12	33	14
		6,3%	19%	52,4%	22,2%
	Середні консистентні статуси	8	29	50	67
		5,2%	18,8%	32,5%	43,5%
	Високі консистентні статуси	8	20	10	10
		16,7%	41,7%	20,8%	20,8%
	Неконсистентність на користь освіти	77	186	270	313
		9,1%	22%	31,9%	37%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	7	19	20	21
		10,4%	28,4%	29,9%	31,3%
	Середні консистентні статуси	18	67	145	140
		4,9%	18,1%	39,2%	37,8%
	Середні консистентні статуси	109	357	652	429
		7%	23,1%	42,1%	27,7%
	Високі консистентні статуси	25	64	61	40
		13,2%	33,7%	32,1%	21,1%
2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь освіти	272	822	1290	986
		8,1%	24,4%	38,3%	29,3%
	Неконсистентність на користь доходу	21	72	111	87
		7,2%	24,7%	38,1%	29,9%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	4	12	33	14
		6,3%	19%	52,4%	22,2%
	Середні консистентні статуси	8	29	50	67
		5,2%	18,8%	32,5%	43,5%
	Високі консистентні статуси	8	20	10	10
		16,7%	41,7%	20,8%	20,8%
	Неконсистентність на користь освіти	77	186	270	313
		9,1%	22%	31,9%	37%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь доходу	7	19	20	21
		10,4%	28,4%	29,9%	31,3%
	Низькі консистентні статуси	18	67	145	140
		4,9%	18,1%	39,2%	37,8%
	Середні консистентні статуси	109	357	652	429
		7%	23,1%	42,1%	27,7%
	Високі консистентні статуси	25	64	61	40
		13,2%	33,7%	32,1%	21,1%
2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь освіти	272	822	1290	986
		8,1%	24,4%	38,3%	29,3%
	Неконсистентність на користь доходу	21	72	111	87
		7,2%	24,7%	38,1%	29,9%

Джерело: побудовано авторами

Зазначені нюанси краще пояснити у зв'язку з іншою дотичною змінною – цікавістю до політики (див. Таблицю 3). Громадяни з високими консистентними статусами мають політику і серед своїх життєвих пріоритетів, і серед своїх пізнавальних прагнень. Фактично вони перебирають на себе функціональний обов'язок середнього класу, ранні уявлення про який і полягали в тому, що саме цей клас має всі підстави (помірну власну забезпеченість усім необхідним, що не втягує у крайнощі похадливості та образи) піклуватися про інтереси співгромадян¹⁰; сучасний комплексний підхід у класовому аналізі теж стоїть на тому, що середній клас є активною громадянською опорою всього суспільства^{11 12}. Проте в Україні цей засадничий принцип систематично порушується, і «достатньою умовою» для політичної залученості стає тільки дуже високий збалансований рівень доходу й освіти, що з творчим використанням термінів А. Гранта дозволяє назвати українське суспільство у кращому випадку специфічним «суспільством урівнювачів», які дбають про успіх інших і безкорисно діляться різноманітними благами лише тоді, коли досягнуть свого власного успіху і відчують за спиною фінансову подушку безпеки¹³, от тільки ця подушка має бути дуже велика, і відповідний світогляд має сягати корінням в українську культуру далеко назад за 1996 р.

Ще одна вигідна комбінована статусна категорія – представники неконсистентності на користь доходу – мають не стільки індиферентність до політики, скільки чітку диференціацію кризових ситуацій: якщо розвалилася ціла країна, політика їм не дуже важлива і цікава – ймовірно, через розчарування, переконаність в універсальності і масштабності вад будь-якої влади (показовим є те, що, наприклад, корупція найнегативніше сприймається українцями саме на рівні політичної верхівки, а не в побуті, і більший контраст у цьому сприйнятті не на користь політиків – саме у підприємців¹⁴) і, отже,

¹⁰ Ташенко А. Штучний інтелект і соціологія в «країні невивчених уроків». *Сучасне та майбутнє в глобальних і локальних проекціях: Матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної*. Київ, 2018. С. 177–186.

¹¹ Центр Разумкова. Середній клас в Україні: уявлення і реалії. Київ : Заповіт, 2016. 258 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf (дата звернення: 18.06.2026).

¹² Лисюк Н. Р. Середній клас як активний суб'єкт соціальних трансформацій в Україні. *Український соціум*. 2006. Т. 2006, № 1. С. 65–72. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2006.01.065> (дата звернення: 18.06.2026).

¹³ Грант А. М. Давати і брати. Прихована соціальна динаміка успіху / пер. О. Олійник ; дизайнер Ю. Барабаш. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 432 с.

¹⁴ Info Sapiens. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. 2025. 62 с. URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/333/NACP_presentation_report_2024_UKR.pdf (дата звернення: 18.06.2026).

перехід у автономний режим виживання; якщо ж дає збій лише окрема сфера (як-то національна безпека або охорона здоров'я), але країна залишається зібраною – показник важливості політики різко не падає, бо її окремі допоміжні акції все ще можна передбачувано використовувати (і для раціоналізації, і для авантюри), а от загальний інтерес до неї зникає. У свою чергу, найдепривованіша категорія населення, яка має низькі консистентні статуси, частіше відчуває себе повними маргіналами у справі контролю політичного ціледосягнення суспільства, лише 2020 р. парадоксально дає трохи більше надії на пробудження їхньої громадянської чутливості – ми припускаємо, що це пов'язано насамперед із вирівнювальним впливом ковідних ризиків (згідно з У. Беком, це відповідає ситуації «нового» класового поділу, ґрунтованого на обізнаності про вихід із зони небезпеки¹⁵) і широкою доступністю політизованої інформації різного ґатунку про пандемію, а також із необхідністю особистої політичної визначеності щодо АТО й ООС для визначення подальшої власної життєвої траєкторії.

На жаль, інші статусні категорії – база середнього класу (середні консистентні статуси) і найпопулярніша цільова аудиторія популістів (неконсистентність на користь освіти) – не проявили свій характер порівняно з іншими, за виключенням хіба що частішої ранньої пострадянської аполітичності громадян із диспропорційно високою освітою і ранньоковідної аполітичності громадян із статусною кристалізацією на середньому структурному рівні. Неконсистентність, як припускав Г. Ленські, має спонукати до позитивної реакції на ліву політику внаслідок суб'єктивно актуального запиту на зміну існуючого несправедливого ладу; на початку 90-х рр. відбувається протилежне – актуалізуються суспільні запити на демократію, національну незалежність та перехід до ринкової економіки через нездатність комуністичної системи задовольнити базові потреби населення, що й призвело до руйнування СРСР. Нових подібних і більших змін у 1996 р. очікувати вже не доводилося, однак засади для відчуття несправедливості життя у своїй країні залишилися, що, на нашу думку, і демотивувало «перевосвічених» людей цінувати політику при, тим не менш, збереженні цікавості до неї в силу усвідомлення власної спроможності розбиратися у політичному ладі. Що ж стосується нашого умовного середнього класу у 2020 р., то у 90-х рр. він якраз міг плекати більше надій

¹⁵ Кононов І. Ідеї Ульріха Бека в контексті сучасних методологічних пошуків у світовій соціології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2019. № 42. URL: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2019-42-02> (дата звернення: 18.06.2026).

на забезпечене їм керманичами країни комфортне споживацьке майбутнє за західним зразком, але пандемія COVID-19 остаточно показала, що між західним середнім класом і нашим – прірва у видах зайнятості, доходах, стилі життя та суспільній повазі, індикатором чого зокрема є регулярні науково-популярні розвідки в жанрі «пошуки середнього класу в Україні»^{16 17 18}, що дають корисну аналітику, але міцно закріплюють меншовартісні настрої. Більш того, завдяки популістичним повідомленням політиків середній клас став асоціюватися саме зі статусною неконсистентністю (найчастіше експлуатований для політичної (само)реклами абстрактний образ – вчителі та лікарі, яким треба нарешті підвищити зарплату, і які по факту так досі і не дочекалися обіцяного «гідного рівня»). Відповідно, ті, хто зберігав пропорційно середні рівні освіти і доходу, втрачали підстави сподіватися, що про їхні потреби політики в Україні пам'ятають і що пам'ятають вони саме про їхні потреби, тож переважила реальна посилена турбота про соціальне самозбереження (як правило, у самозайнятості чи у приватному секторі), а до політики залишилися тільки посередня цікавість (Таблиця 3).

Попри зневагу до її практичних результатів, політика залишалася нормальним приводом для розмов між близькими за духом людьми (див. Таблицю 4, дані по 2006 та 2011 рр. відсутні). Структурні відмінності зберігаються майже ідентично: найвигідніша статусна кристалізація частіше вводить політичні питання у повсякдення як стабільну тему для обміну інформацією та квазіекспертного оцінювання, бо на цій позиції ви стоїте найвище, впевнені у завтраньому дні найміцніше і з огляду на свої знання бачите найдалше, а найслабша – навпаки відштовхує від політики у дружніх обговореннях. Чому? Згідно з попередніми дослідженнями реальної суб'єктивної медіа грамотності у 2020 р., низькі рівні освіти та матеріального забезпечення нарізно майже завжди були супутні продовженню перебування під потенційним впливом (про)російських наративів (у законодавчо

¹⁶ Поскробок Ю. Середній клас «по-українськи»: чи існує він та хто до нього належить. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/economy/seredniy-klas-ukrayini-2020-hto-nalezhit-novini-ekonomiki-ukrayini_n1410016 (дата звернення: 18.06.2026).

¹⁷ Супівська Є. Середній клас в Україні – хто до нього належить, головні критерії та доходи. *Novyny.LIVE*. URL: <https://novyny.live/ekonomi/chi-ie-v-ukrayini-serednii-klas-i-khto-mozhe-do-nogo-nalezhati-231564.html> (дата звернення: 18.06.2026).

¹⁸ Рейн Н., Яремчик Б. Дохід середнього класу – скільки заробляють та де працюють в Україні та Польщі. *Novyny.LIVE*. URL: <https://novyny.live/ekonomi/serednii-klas-v-ukrayini-ta-polshchi-skilli-potribno-zarobliati-285185.html> (дата звернення: 18.06.2026).

Таблиця 3

**Цікавість до політики у різних комбінованих статусних категорій
в Україні згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)**

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки Ви цікавитесь політикою?»			
		Дуже цікавлюся (Very interested)	Певною мірою цікавлюся (Somewhat interested)	Не дуже цікавлюся (Not very interested)	Зовсім не цікавлюся (Not at all interested)
1996 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	9	43	114	90
		3,5%	16,8%	44,5%	35,2%
	Середні консистентні статуси	33	206	224	89
		6%	37,3%	40,6%	16,1%
	Високі консистентні статуси	7	31	28	7
		9,6%	42,5%	38,4%	9,6%
	Неконсистентність на користь освіти	93	443	474	179
		7,8%	37,3%	39,9%	15,1%
2006 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	1	10	5	6
		4,5%	45,5%	22,7%	27,3%
	Середні консистентні статуси	30	126	121	46
		9,3%	39%	37,5%	14,2%
	Високі консистентні статуси	5	9	7	5
		19,2%	34,6%	26,9%	19,2%
	Неконсистентність на користь освіти	78	218	157	82
		14,6%	40,7%	29,3%	15,3%
2011 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	5	10	12	16
		11,6%	23,3%	27,9%	37,2%
	Середні консистентні статуси	43	124	251	117
		8%	23,2%	46,9%	21,9%
	Високі консистентні статуси	6	10	20	8
		13,6%	22,7%	45,5%	18,2%
	Неконсистентність на користь освіти	66	222	354	177
		8,1%	27,1%	43,2%	21,6%
	Неконсистентність на користь доходу	2	13	33	11
		3,4%	22%	55,9%	18,6%

2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	3	14	31	15
		4,8%	22,2%	49,2%	23,8%
	Середні консистентні статуси	9	48	63	38
		5,7%	30,4%	39,9%	24,1%
	Високі консистентні статуси	4	19	22	3
		8,3%	39,6%	45,8%	6,3%
	Неконсистентність на користь освіти	42	264	354	204
		4,9%	30,6%	41%	23,6%
	Неконсистентність на користь доходу	3	19	29	21
		4,2%	26,4%	40,3%	29,2%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	18	77	162	127
		4,7%	20,1%	42,2%	33,1%
	Середні консистентні статуси	115	504	659	290
		7,3%	32,1%	42%	18,5%
	Високі консистентні статуси	22	69	77	23
		11,5%	36,1%	40,3%	12%
	Неконсистентність на користь освіти	279	1147	1339	642
		8,2%	33,7%	39,3%	18,8%
	Неконсистентність на користь доходу	17	91	136	59
		5,6%	30%	44,9%	19,5%

Джерело: побудовано авторами

заборонених російських соцмережах або у слабо модерзованому соцмедійному середовищі з високою ймовірністю проросійського впливу)¹⁹, а ще низький рівень освіти був пов'язаний із вищою довірою візуально-образним матеріалам як доказам правдивості у суспільно-політичних новинах²⁰, а цими матеріалами легше непомітно маніпулювати громадською думкою в умовах невизначеності. Тож у максимально депривованому соціальному середовищі дискусії на політичну тему очікувалися зазвичай малоприємні: або не до кінця щирі, або навпаки занадто емоційно прямі, не нюансовані й залежні від того, контент якого інфлюенсера / експерта ви постійно дивитеся. Тому й

¹⁹ Забродіна Д. О., Ташенко А. Ю. Пропаганда і соціальні мережі: воля до (не)захисності напередодні повномасштабного вторгнення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. № 2(62). С. 16–25. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2\(62\).310929](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2(62).310929) (дата звернення: 18.06.2026).

²⁰ Ташенко А. Ю., Забродіна Д. О. Стосується не кожного: потенційна соціально-мережева аудиторія білої пропаганди в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 48. С. 159–166. URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.25> (дата звернення: 18.06.2026).

не настільки, як у інших, прийняті у дружньому колі, виняток – лише розпал пандемії, коли частіше сумнівалися, а хто ж правий, бо від цього відчутно залежало життя і здоров'я (Таблиця 4).

Таблиця 4

Політичні дискусії з друзями у різних комбінованих статусних категорій в Україні згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Коли ви збираєтесь разом з друзями, ви обговорюєте політичні питання...?»		
		Часто (Frequently)	Час від часу (Occasionally)	Ніколи (Never)
1996 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	12	95	138
		4,9%	38,8%	56,3%
	Середні консистентні статуси	66	325	137
		12,5%	61,6%	25,9%
	Високі консистентні статуси	18	39	15
		25%	54,2%	20,8%
	Неконсистентність на користь освіти	151	697	298
		13,2%	60,8%	26%
2020 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	15	84	42
		10,6%	59,6%	29,8%
	Середні консистентні статуси	9	28	24
		14,8%	45,9%	39,3%
	Високі консистентні статуси	14	86	54
		9,1%	55,8%	35,1%
	Неконсистентність на користь освіти	7	33	8
		14,6%	68,8%	16,7%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	63	542	241
		7,4%	64,1%	28,5%
	Середні консистентні статуси	5	40	22
		7,5%	59,7%	32,8%
	Високі консистентні статуси	21	123	162
		6,9%	40,2%	52,9%
	Неконсистентність на користь освіти	80	411	191
		11,7%	60,3%	28%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Високі консистентні статуси	25	72	23
		20,8%	60%	19,2%
	Неконсистентність на користь освіти	214	1239	539
		10,7%	62,2%	27,1%
	Неконсистентність на користь доходу	20	124	64
		9,6%	59,6%	30,8%

Джерело: побудовано авторами

Враховуючи написане вище, цікаву ситуацію маємо з членством у політичних партіях (див. Таблицю 5). Ось тут теорія Г. Ленські починає почасти знаходити підтвердження: говорити про широку практику вирішення суспільних та індивідуальних проблем через входження до поля боротьби за владу в Україні не доводиться, однак ті малесенькі значущі відмінності, що наявні у частках неактивних та активних членів політичних партій серед п'яти статусних категорій у нашому розгляді, свідчать про сприйняття такої політичної залученості як ресурсу для покращення становища, у тому числі несправедливого на вході. Найвищі показники афілійованості цілком логічно мають найбільш політично небайдужі, однак їх наздоганяють представники обох неконсистентних статусних категорій, причому інерцією радянського світогляду це не пояснити, бо в останній хвилі WVS ці показники більше, ніж незадоволю після зникнення СРСР – отже, партійний квиток є обіцянкою чогось корисного, і навряд чи його цінність суто партизанська – щоб мати повний доступ до інформації про фінансову та політичну діяльність певної організації. Як стверджують фахівці з цього питання^{21 22}, якщо дивитися оптимістично, то це є ознакою сприйняття партійного будівництва як привабливого європейського (зі знаком рівності до «цивілізованого») способу впливати на державні процеси після двох потужних громадянських революцій, а якщо песимістично – членство у політичній партії відкриває можливість і легальних, і «неформальних» заробітків під час виборчої кампанії (робота у штабах, агітація, представництво у виборчих комісіях тощо), що дозволяє «розумним, але бідним» надолужити втрачені на ринку праці винагороди за здобуту освіту, а «суто практикам» – вважати себе ще й розумними по факту оплачуваного виконання ексклюзивної престижної праці і доступу до закритих для широкого загалу знань про фахову роботу з його ж свідомістю (Таблиця 5).

Апогеєм у констатації оригінальності архітектури політичного самобудування жителів України є соціоструктурна картина коливань в ідеологічних поглядах (див. Таблицю 6). Двадцять років після проголошення незалежності України вона – попри всі зауважені нами вище значущі відмінності за іншими індикаторами – не складалася

²¹ Гонюкова Л. Політичні партії України: сучасність та перспективи розвитку. Київ : ФОП І.П. Артюшенко, 2014. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/1239786620645824a04cf5c0.89531755.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).

²² Марущак Я. С. Історія політичних партій незалежної України та чому нашій державі потрібна двопартійна система. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 1, № 89. С. 115–120. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.14> (дата звернення: 18.06.2026).

Таблиця 5

Членство в політичних партіях у різних комбінованих статусних категорій в Україні згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Зараз я зачитаю список громадських організацій. Скажіть, по кожній з них, Ви є активним членом цих організацій, неактивним членом організацій або не є членом цих організацій? Політичні партії»		
		Не є членом (Not a member)	Неактивний член (Inactive member)	Активний член (Active member)
1996 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	265	0	0
		100%	0%	0%
	Середні консистентні статуси	565	1	0
		99,8%	0,2%	0%
	Високі консистентні статуси	70	2	1
		95,9%	2,7%	1,4%
	Неконсистентність на користь освіти	1179	20	12
		97,4%	1,7%	1%
2006 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	149	1	1
		98,7%	0,7%	0,7%
	Середні консистентні статуси	23	0	0
		100%	0%	0%
	Високі консистентні статуси	315	10	5
		95,5%	3%	1,5%
	Неконсистентність на користь освіти	24	2	2
		85,7%	7,1%	7,1%
2011 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	512	30	14
		92,1%	5,4%	2,5%
	Середні консистентні статуси	21	1	1
		91,3%	4,3%	4,3%
	Високі консистентні статуси	42	1	0
		97,7%	2,3%	0%
	Неконсистентність на користь освіти	519	10	6
		97%	1,9%	1,1%
2011 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	45	0	0
		100%	0%	0%
	Середні консистентні статуси	773	37	9
		94,4%	4,5%	1,1%
	Високі консистентні статуси	52	3	2
		91,2%	5,3%	3,5%
	Неконсистентність на користь доходу	52	3	2
		91,2%	5,3%	3,5%

Продовження таблиці 5

2020 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	60	2	1
		95,2%	3,2%	1,6%
	Середні консистентні статуси	149	6	2
		94,9%	3,8%	1,3%
	Високі консистентні статуси	35	8	5
		72,9%	16,7%	10,4%
	Неконсистентність на користь освіти	784	55	19
		91,4%	6,4%	2,2%
1996–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	390	3	1
		99%	0,8%	0,3%
	Середні консистентні статуси	1548	27	13
		97,5%	1,7%	0,8%
	Високі консистентні статуси	174	12	8
		89,7%	6,2%	4,1%
	Неконсистентність на користь освіти	3248	142	54
		94,3%	4,1%	1,6%
	Неконсистентність на користь доходу	286	9	6
		95%	3%	2%

Джерело: побудовано авторами

у щось бодай трохи диференційоване, і навіть Помаранчева революція цьому не сприяла, бо українці пізнавали політику скоріше посередництвом заяв окремих яскравих політичних постатей, ніж ретельним ознайомленням із засадничими положеннями лівизни, правизни та центрizmu – в окремих випадках про їхню різницю вже дорослим українцям можна було почути лише у західних фільмах чи серіалах, де герої з різними поглядами дискутували про права людини, роль держави та суспільну безпеку (питання податків, абортів, зброї, свободи жінок, толерантності до етнічних меншин тощо). З одного боку це умовно добре, бо після втоми від панівної зобов’язуючої радянської ідеології і повного розкриття очей на супутні номенклатурні зловживання нематеріальні інструменти агресивного захисту власних матеріальних надбань не перезапустилися на повну силу, небезпека чого існувала для України як «молодого організму, який перебуває у розквіті сил, але з дитинства важко хворів» (неокласична метафора від Є. Головахи²³).

²³ Скороход О. В Україні зі свободою менше проблем, ніж з відповідальністю. Свободу ми так чи інакше собі забезпечили, – Євген Головаха. *Цензор.НЕТ*. URL: https://censor.net/ua/resonance/3284246/v_ukrayini_zi_svobodoyu_menshe_problem_nij_z_vidpovidalnistyu_svobodu_my_tak_chy_inakshe_sobi_zabezpechyly (дата звернення: 18.06.2026).

І зараз, на п'ятому році повномасштабної війни, відсутність акцентів на різності внутрішньосупільних інтересів вбачається позитивним аспектом воєнного співжиття – наприклад, Н. Соболева констатує, що «спостерігається навіть певне зниження рівня (але не зникнення) суперечностей між представниками різних груп і спільнот усередині суспільства, тоді як почуття національної єдності та ідентичності, належності до спільної культури, історії та мови значно посилюються, сприяючи досягненню цілей у боротьбі із зовнішньою агресією та зростанню солідаризаційного потенціалу для відновлення країни після війни»²⁴. З іншого боку – на цьому підґрунті може постати відома проблема кризи представництва, яку у світі згадують у зв'язку з деградацією політичних систем, штучно створеними культурними війнами, пустими обіцянками «всеохопних партій» (англ. «catch-all parties»), ризиками авторитаризму з простими рішеннями для всіх замість складних системних рішень для конкретних груп населення та постійною зміною політичного курсу, що заважає довгостроковому плануванню і залученню інвестицій^{25 26 27}.

У 2011 р. українське суспільство в цьому сенсі починає «одужувати» за очікуваними правилами: збалансованість освітніх витрат і грошових винагород на середньому та високому рівні частіше спонукає до збереження зайнятих місць чи хоча би до поміркованості, а незбалансованість та депривованість – до ініціювання перерозподілу благ. У 2020 р. депривована статусна категорія та вигідна неконсистентна категорія (з перевагою доходу над освітою) раптом качнулися вправо, а середньостатусна консистентна – трохи вліво, хоча загальна тенденція за 1996–2020 рр. свідчить про наближення до класичного соціоструктурного

²⁴ Соболева Н. Соціальна солідарність: концептуальні засади та виклики війни. *Солідарні суспільні взаємодії в Україні в період війни та в повоєнній перспективі: соціологічний вимір: монографія* / ред. В. Степаненко. Київ, 2026. С. 15–37. URL: https://drive.google.com/file/d/191w-yF97lQUWshPZSszNmR-rYby1CCQV/view?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBEyY3JsdTE3ZnMwY0Q5ZWllR3NydGMGYXBwX2lkEDlYmJAzOTE3ODgyMDA4OTIAAR4fE3_OqUqzXFzXjdOfNNNTXqncTc_p1VcMlaJDB_zvOjn46pVZfAqP1KY8g_aem_lvXV7X77tNOmXmZHfJ0T7Q (дата звернення: 18.06.2026).

²⁵ Hooghe L., Marks G. Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European public policy*. 2017. Vol. 25, no. 1. P. 109–135. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279> (date of access: 18.06.2026).

²⁶ Krouwel A. Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European politics*. 2003. Vol. 26, no. 2. P. 23–40. URL: <https://doi.org/10.1080/01402380512331341091> (date of access: 18.06.2026).

²⁷ Соціологічна асоціація України. Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством (заключний звіт). Харків, 2018. 277 с. URL: https://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf (дата звернення: 18.06.2026).

розподілу ідеологічних прихильностей: «несправедливість» у вигляді неконсистентності незалежно від характеру свого кращого статусу підштовхує до підтримки лівих, «справедливість» у вигляді консистентності – до підтримки правих, але у випадку України це працює переважно для високих консистентних статусів, бо середні консистентні тяжіють до центризму, а низькі консистентні – до правизни. Більш того, попереднє дослідження на основі даних опитування громадської думки «Українське «покоління Z»: цінності та орієнтири» 2017 р., що стосувалося молоді від 14 до 29 років, показало тільки більшу частоту центристських поглядів (за рахунок зменшення частки правих поглядів) серед низькостатусної консистентної категорії²⁸. Зауважимо, що віковий розподіл потребує окремого дослідження і узгодження кодування статусних категорій, як попередню гіпотезу можна висунути припущення, що в молодому віці депривація і диспропорційність статусів може здаватися тимчасовою і легкоздоланною.

Що ж стосовно загальновікового правого ухилу низькостатусної консистентної та вищедохідної неконсистентної категорій і лівого ухилу середньостатусної консистентної категорії у сьомій хвилі WVS, то спираючись на уроки інших країн згідно з низкою тематичних наукових публікацій^{29 30 31 32 33 34} та даними Spring 2025 Global

²⁸ Tashchenko A. I., Iakovenko A. K., Iakovenko I. I. Status consistency and political views of Ukrainian youth. *Norwegian journal of development of the international science*. 2020. Vol. 4, no. 39. P. 58–67.

²⁹ Populism in the Post-COVID-19 World / T. Besley et al. *The London School of Economics and Political Science*. URL: <https://www.lse.ac.uk/lse-player/populism-in-the-post-covid-19-world> (date of access: 18.06.2026).

³⁰ Mazzoleni O., Ivaldi G. Right-Wing populism and the trade-off between health and the economy during the COVID-19 pandemic: a comparison between Western Europe and the United States. *Populism and science in Europe*. Cham, 2022. P. 255–284. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-97535-7_12 (date of access: 18.06.2026).

³¹ Magnus K. D. Right-Wing populism, social identity theory, and resistance to public health measures during the COVID-19 pandemic. *International journal of public health*. 2022. Vol. 67. URL: <https://doi.org/10.3389/ijph.2022.1604812> (date of access: 18.06.2026).

³² Schraff D., Pontusson J. Falling behind whom? Economic geographies of right-wing populism in Europe. *Journal of European public policy*. 2023. P. 1–29. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2278647> (date of access: 18.06.2026).

³³ Volk S., de Jonge L., Rensmann L. Populism and the pandemic: the politicization of COVID-19 and cleavage agency among populist radical right parties. 2023. URL: <https://www.cidob.org/sites/default/files/2024-11/REGROUP%20research%20paper%20no.%207.pdf> (date of access: 18.06.2026).

³⁴ Funke M., Trebesch C., Schularick M. The economic consequences of populism. *TYPO3 Exception*. URL: <https://www.kielinstitut.de/publications/kiel-focus/the-economic-consequences-of-populism/> (date of access: 18.06.2026).

Attitudes Survey³⁵ це можна пояснити наступним чином. Малозабезпечені та малоосвічені верстви населення в принципі часто зайняті у сферах, які важко перевести на «дистанційку» (рутинна фізична праця у сфері послуг, роздрібній торгівлі, на будівництві, у перевезеннях тощо). Карантинне перекриття державою людинопотоків до цих сфер фактично загрожувало їм позбавленням засобів до існування. Тож праві ідеологічні сили, які виступали проти карантину, за «відкриття» економіки та мінімізацію втручання держави, вбачалися рятівним політичним голосом, що вимагав повернути їм право працювати і заробляти. Також варто пам'ятати, що в моменти глибоких криз ми всі буваємо схильні шукати простих ворогів, а найбільш незахищені категорії – найбільше. Праві популісти використовували націоналістичну та антиглобалістську риторику, звинувачуючи у пандемії зовнішні сили (Китай, мігрантів, світові еліти, ВООЗ тощо), і це приваблювало депривованих, бо давало їм чітке обмежене бачення зовнішніх об'єктів для виплескування агресії та страху, і підживлювало вже помічену раніше схильність до простих конспірологічних пошуків винних. До того ж, офіційні заклики лівих та центристів носити маски і вакцинуватися сприймалися як диктатура, а праві активно підхопили антивакцинаторський рух, апелюючи до «природних прав людини», що також відгукувалося серед цієї аудиторії.

Слід підкреслити, що більшою мірою саме міжнародний досвід допоміг нам сформулювати дане пояснення щодо впливу кристалізованих низьких статусів за освітою і доходом, оскільки згідно висновками представників Інституту соціології НАН України, які розглядали вплив рівня освіти і рівня матеріального забезпечення на політичні погляди під час ковіду нарізно та послуговувалися дещо іншими смисловими опозиціями, «[т]вердження, що рівень життя мають рівною мірою забезпечувати держава і самі громадяни, більше притаманні громадянам, які є більш освіченими, заможними, не зазнали матеріальних труднощів внаслідок пандемії, а також покладаються лише на самих себе. Патерналістська позиція поширена серед людей старшого віку, менш освічених, матеріально зuboжілих»³⁶.

³⁵ Pew Research Center. People with less education express more positive views about right-wing populist parties. *Pew Research Center*. URL: <https://www.pewresearch.org/chart/people-with-less-education-express-more-positive-views-about-right-wing-populist-parties/> (date of access: 18.06.2026).

³⁶ Суспільно-політичні наслідки пандемії COVID-19 як виклики легітимності соціального порядку в Україні. *Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки* / ред. В. Степаненко. Київ, 2021. С. 72–135. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2021/covid.socialni-naslidki-fin-2021.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).

Серед громадян, у яких дохід був вищим за рівень освіти, більш імовірною причиною ситуативної правизни виглядає відчуття, що урядові програми допомоги (виплати безробітним, субсидії) під час пандемії фінансуються з їхніх податків, і класична права ідея «держава забирає мої гроші, щоб роздати тим, хто не працює» стала для них більш близькою, тому що люди з непропорційно високим щодо освіти рівнем доходу і в спокійних передбачуваних умовах часто мають високу самооцінку через свій фінансовий успіх – «я всього досяг(ла) сам(а), без дипломів», а соціалістичні методи підтримки населення на це особливо відчутно посягають саме в критичні збиткові часи. Цей нюанс із висновками Інституту соціології частково співпадає: «[І]ндивідуалістське твердження щодо забезпечення рівня життя зумовлюється переважно соціально-економічним становищем або соціально-психологічними особливостями респондентів. Підтримка цього твердження зростає серед тих, хто вважає, що перебіг їхнього життя залежить здебільшого від них самих, та заможних громадян, які не зазнали погіршення матеріального становища під час пандемії»³⁷. Плюс коли державні чиновники, науковці та лікарі почали диктувати, як вести бізнеси, коли закривати робочі приміщення і де скільки знаходитися, це, скоріше за все, викликало сильний внутрішній протест і пошук розуміння у гаслах правих про те, що державні регуляції та бюрократи знищують свободу. Також для цієї статусної категорії була актуальною паніка, що тривалий карантин знищить їхні бізнеси й реалізація лівої ідеї сильної держави, яка контролює всіх заради загального блага, скине їх в низи соціальної структури – праві ж пропонували індивідуалізм і збереження ринкових позицій за будь-яку ціну.

Середні консистентні статуси, як підказує світова практика, теж спонукають думати про захист гаманця та конкурентного соціального розташування, однак праві заклики «просто все відкрити» лякали середній клас ризиком хаосу, а патерналізм, як ми можемо розсудити з огляду на міжнародний досвід прислухання до лівих закликів під час пандемії, гарантував стабільність особистого доходу в тодішньому поточному моменту, доступність державної лікувальної й освітньої інфраструктури для їхніх сімей та обґрунтованість жорстких колективних правил заради стабілізації всієї економічної активності

³⁷ Суспільно-політичні наслідки пандемії COVID-19 як виклики легітимності соціального порядку в Україні. *Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки* / ред. В. Степаненко. Київ, 2021. С. 72–135. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2021/covid.socialni-naslidki-fin-2021.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).

в майбутньому^{38 39 40}. Проте варто відзначити, що в Україні ще у 2011 р. злегка відмітився більш несподіваний тренд – коли громадяни із кристалізованими високою освітою та високими доходами підтримують ліві погляди. Так, під час ковідної небезпеки у інших країнах високоосвічені і заможні громадяни теж були опорою лівих та центристських урядів у питанні жорсткого дотримання карантину, колективної безпеки та посилення ролі держави. Їх «нагороджували» різними вигадливими метафорами – зокрема називали «брахманськими лівими»⁴¹, «дипломним розколом»⁴², «ноутбучним класом»⁴³ тощо, – але навіть поза пандемією поява альтруїстичних багатих і розумних громадян глобально вже не сприймається як дивина. Це частково передбачали й широковідомі П. Норріс та Р. Інглеарт, доводячи, що фінансова безпека дозволяє людям фокусуватися на постматеріальних цінностях⁴⁴. Як доповнення наразі можна розглядати висновки інших авторів про кореляцію і високого рівня інтелекту та освіти з вищим рівнем соціального лібералізму, альтруїзму та емпатії до незнайомих людей^{45 46}.

³⁸ Bröning M. A revival of the left in the age of coronavirus?. *Berlin Policy Journal – Blog*. URL: <https://berlinpolicyjournal.com/a-revival-of-the-left-in-the-age-of-coronavirus/> (date of access: 18.06.2026).

³⁹ Reeves R. V., Rothwell J. Class and COVID: how the less affluent face double risks. *Brookings*. URL: <https://www.brookings.edu/articles/class-and-covid-how-the-less-affluent-face-double-risks/> (date of access: 18.06.2026).

⁴⁰ Mellon J., Bailey J., Prosser C. How do coronavirus attitudes fit into Britain's ideological landscape?. *Parliamentary affairs*. 2021. Vol. 74, no. 3. P. 597–616. URL: <https://doi.org/10.1093/pa/gsab030> (date of access: 18.06.2026).

⁴¹ Gethin A., Martínez-Toledano C., Piketty T. Brahmin left versus Merchant right: changing political cleavages in 21 Western democracies, 1948–2020. *The quarterly journal of economics*. 2021. Vol. 137, no. 1. P. 1–48. URL: <https://doi.org/10.1093/qje/qjab036> (date of access: 18.06.2026).

⁴² Grossmann M., Hopkins D. A. Introduction: changing parties in a changing world. *Polarized by degrees*. 2024. P. 1–32. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009057141.001> (date of access: 18.06.2026).

⁴³ Gray P. The pandemic created a perceived new class division: the laptop class vs. everyone else. *TechRepublic*. URL: <https://www.techrepublic.com/article/the-pandemic-created-a-perceived-new-class-division-the-laptop-class-vs-everyone-else/> (date of access: 18.06.2026).

⁴⁴ Inglehart R., Norris P. Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism. Cambridge University Press, 2019.

⁴⁵ Solon I. S. How intelligence mediates liberalism and prosociality. *Intelligence*. 2014. Vol. 47. P. 44–53. URL: <https://doi.org/10.1016/j.intell.2014.08.009> (date of access: 18.06.2026).

⁴⁶ Consensus. Are smart people more liberal?. URL: <https://consensus.app/home/blog/are-smart-people-more-liberal/> (date of access: 18.06.2026).

Вочевидь, нашим жителям із високими консистентними статусами впевнено переключитися на відповідні якості перешкоджає багатий національний досвід культурних травм, які зараз активно проговорюються у публічному просторі і нагадують не тільки про велич видатних українців, а й про те, що вони терпіли, втрачали і проходили заради становлення та визнання української культури і державності – не кожен багатий та розумний громадянин готовий пройти аналогічний шлях, тим більше, що в ситуації повномасштабної війни українці взагалі, за словами О. Антиповича, «проголошують одне, а насправді прагнуть трохи іншого»⁴⁷. Водночас О. Резнік пропонує поміркувати над тією обставиною, що «післявоєнні соціуми більше схильються до підтримання лівих політичних ідей», тож це може відобразитися і на кристалізації високих статусів за доходом та освітою; він же, доречі, зауважив, що російська агресія 2014–2021 рр. не призвела до зростання підтримки націоналістичної ідеології, натомість «посилення самоідентифікації на підставі національно-громадянської ідентичності» відбулося з 2021 по 2024 рр.⁴⁸ – саме тому ми попередньо пояснювали сплески правизни у двох статусних категорій у 2020 р. пандемією COVID-19, а не гібридною війною. Тим не менш, небезпідставним виглядає припущення, що низькі консистентні статуси і неконсистентність на користь доходу могли запустити прискорений процес самоототожнення з ідеологічною базою націонал-демократів та націоналістів, і війна таким чином також мала вплив – цілком імовірно, що депривовані громадяни швидше «збагатилися» національною ідеєю, бо їм було легше і потрібніше увійти у це нематеріальне багатство як альтернативу матеріальним злидням і зневазі, а громадяни з непропорційно більшим доходом бачили у її підтримці та просуванні через власні бізнеси можливість власного інтелектуального та духовного самоствердження (Таблиця 6).

⁴⁷ Антипович О. Ефект розщепленого мозку. Про Зеленського, міграцію та війну. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajinske-suspilstvo-2026-rozshcheplena-kolektivna-svidomist-i-vnutrishni-superechnosti-sociologiya-50615444.html> (дата звернення: 18.06.2026).

⁴⁸ Резнік О. Солідарні взаємодії та політичні переконання громадян під час війни. *Солідарні суспільні взаємодії в Україні в період війни та в повоєнній перспективі: соціологічний вимір: монографія* / ред. В. Степаненко. Київ, 2026. С. 167–185. URL: https://drive.google.com/file/d/191w-yF97lQUWshPZSsjNmR-rYby1CCQV/view?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBExY3JsdTE3ZnMwY0Q5ZWllR3NyYdGMGYXBwX2lkEDlYmJAzOTE3ODgyMDA4OTIAAR4FE3_QqUlqzXFzXjdOfNNTTXqnCTc_p1VcMlaJDB_zvOjn46pVZfAqP1KY8g_aem_lvXV7X77tNOMXMzHfJ0T7Q (дата звернення: 18.06.2026).

Таблиця 6

Ідеологічне самопозиціонування різних комбінованих статусних категорій в Україні згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Вибір згідно з 10-бальною шкалою за питанням «Обговорюючи політичні питання, люди використовують слова “лівий” і “правий”. Виходячи з цього, як Ви визначили б свої погляди, орієнтуючись на цю шкалу»									
		Ліві погляди (Left)	2	3	4	5	6	7	8	9	Праві погляди (Right)
1996	Низькі консистентні статуси	4	9	7	8	36	9	9	9	4	11
		3,8%	8,5%	6,6%	7,5%	34%	8,5%	8,5%	8,5%	3,8%	10,4%
	Середні консистентні статуси	11	12	26	26	119	36	20	25	12	19
		3,6%	3,9%	8,5%	8,5%	38,9%	11,8%	6,5%	8,2%	3,9%	6,2%
	Високі консистентні статуси	1	0	3	5	20	3	2	5	4	0
		2,3%	0%	7%	11,6%	46,5%	7%	4,7%	11,6%	9,3%	0%
	Неконсистентність на користь освіти	34	34	66	57	296	66	50	62	19	18
		4,8%	4,8%	9,4%	8,1%	42,2%	9,4%	7,1%	8,8%	2,7%	2,6%
	Неконсистентність на користь доходу	5	3	9	11	25	8	5	6	4	4
		6,3%	3,8%	11,3%	13,8%	31,3%	10%	6,3%	7,5%	5%	5%
2006	Низькі консистентні статуси	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
		0%	0%	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%	0%
	Середні консистентні статуси	2	4	10	15	96	35	24	18	6	6
		0,9%	1,9%	4,6%	6,9%	44,4%	16,2%	11,1%	8,3%	2,8%	2,8%
	Високі консистентні статуси	1	1	2	2	5	3	2	1	3	1
		4,8%	4,8%	9,5%	9,5%	23,8%	14,3%	9,5%	4,8%	14,3%	4,8%
	Неконсистентність на користь освіти	16	11	26	16	114	53	20	38	15	15
		4,9%	3,4%	8%	4,9%	35,2%	16,4%	6,2%	11,7%	4,6%	4,6%
	Неконсистентність на користь доходу	1	0	1	2	5	0	1	1	2	0
		7,7%	0%	7,7%	15,4%	38,5%	0%	7,7%	7,7%	15,4%	0%

Продовження таблиці 6

2011	Низькі консистентні статуси	3	1	5	1	27	5	1	0	1	0
		6,8%	2,3%	11,4%	2,3%	61,4%	11,4%	2,3%	0%	2,3%	0%
	Середні консистентні статуси	16	16	17	32	231	116	28	30	29	22
		3%	3%	3,2%	6%	43%	21,6%	5,2%	5,6%	5,4%	4,1%
	Високі консистентні статуси	0	2	1	2	8	18	3	5	2	3
		0%	4,5%	2,3%	4,5%	18,2%	40,9%	6,8%	11,4%	4,5%	6,8%
	Неконсистентні ість на користь освіти	37	26	52	44	339	144	50	60	21	47
		4,5%	3,2%	6,3%	5,4%	41,3%	17,6%	6,1%	7,3%	2,6%	5,7%
2020	Низькі консистентні статуси	3	0	3	3	21	15	4	4	2	2
		5,3%	0%	5,3%	5,3%	36,8%	26,3%	7%	7%	3,5%	3,5%
	Середні консистентні статуси	2	3	1	4	7	1	0	2	2	5
		7,4%	11,1%	3,7%	14,8%	25,9%	3,7%	0%	7,4%	7,4%	18,5%
	Високі консистентні статуси	3	1	5	6	31	12	9	6	1	4
		3,8%	1,3%	6,4%	7,7%	39,7%	15,4%	11,5%	7,7%	1,3%	5,1%
	Неконсистентні ість на користь освіти	0	0	1	2	8	3	9	6	1	5
		0%	0%	2,9%	5,7%	22,9%	8,6%	25,7%	17,1%	2,9%	14,3%
	Неконсистентні ість на користь доходу	15	9	26	33	193	69	67	34	11	33
		3,1%	1,8%	5,3%	6,7%	39,4%	14,1%	13,7%	6,9%	2,2%	6,7%
	Неконсистентні ість на користь доходу	3	0	0	3	15	4	4	6	2	6
		7%	0%	0%	7%	34,9%	9,3%	9,3%	14%	4,7%	14%
1996–2020	Низькі консистентні статуси	9	13	13	13	73	15	10	11	7	16
		5%	7,2%	7,2%	7,2%	40,6%	8,3%	5,6%	6,1%	3,9%	8,9%
	Середні консистентні статуси	32	33	58	79	477	199	81	79	48	51
		2,8%	2,9%	5,1%	6,9%	42%	17,5%	7,1%	6,9%	4,2%	4,5%
	Високі консистентні статуси	2	3	7	11	41	27	16	17	10	9
		1,4%	2,1%	4,9%	7,7%	28,7%	18,9%	11,2%	11,9%	7%	6,3%
	Неконсистентні ість на користь освіти	102	80	170	150	942	332	187	194	66	113
		4,4%	3,4%	7,3%	6,4%	40,3%	14,2%	8%	8,3%	2,8%	4,8%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентні ість на користь доходу	12	3	13	19	66	27	14	17	10	12
		6,2%	1,6%	6,7%	9,8%	34,2%	14%	7,3%	8,8%	5,2%	6,2%

Джерело: побудовано авторами

Тепер давайте поглянемо на іншу країну – Філіппіни, динаміку трансформацій якої крізь призму концепції статусної (не)консистентності на даних Світового дослідження цінностей ми можемо відстежити з 2001 по 2019 рр. У цей період у Філіппінах не було великої війни на рівні міждержавного конфлікту, але країна постійно жила у стані внутрішніх збройних протистоянь із сепаратистами, ісламістськими угрупованнями та комуністичними партизанами. У 2000–2003 рр. була інтенсивна війна з ісламістськими угрупованнями на Мінданао, що означало активні бої з «Абу Сайяф» та «Ісламським визвольним фронтом моро» (MILF), викрадення заручників, напади на військові бази та масштабні операції армії. З 2002 по 2014 рр. тривала операція «Нескорена свобода – Філіппіни», це був довготривалий період інтенсивних анти-терористичних дій, коли США надали військову допомогу Манілі у боротьбі з терористами після 11 вересня і були проведені спільні операції проти «Абу Сайяф» та «Джемаа Ісламія». У 2013 р. сталася битва за Замбоангу, коли повстанці з Фронту національного визволення моро (MNLF) захопили частину міста Замбоанга – армія вела бої протягом трьох тижнів, загинули сотні людей. У 2017 р. послідувала битва за Мараві – найбільший сучасний збройний конфлікт на Філіппінах: угруповання «Мауте» та «Абу Сайяф», пов'язані з ІДІЛ, захопили місто Мараві на Мінданао; бої тривали 5 місяців (травень–жовтень 2017 р.), загинули понад 1 000 людей, десятки тисяч стали біженцями. Це був пік воєнної інтенсивності у 2001–2019 рр.⁴⁹ Також Філіппіни неодноразово переживали культурні травми, пов'язані з колоніалізмом, війнами, диктатурою та природними катастрофами, що радикально змінювало колективну ідентичність, культурні практики та – що важливо в контексті нашого дослідження – соціальну структуру.

Крім переважно політичних індикаторів культурної травми – коли у політичній культурі залишаються травматичні наративи з колективної пам'яті війни та диктатури, внаслідок колоніалізму та авторитарних режимів формується соціальна недовіра, а швидкі зміни часто сприймаються як нав'язані ззовні, що дорівнює культурному відставанню

⁴⁹ Учасники проєктів Вікімедіа. Операція «Нескорена свобода» – Філіппіни. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Операція_«Нескорена_свобода»_–_Філіппіни (дата звернення: 18.06.2026).

та напрузі^{50 51 52}, – для Філіппін гострим питанням є поєднання азійських традицій із західними впливами, що створює відчуття культурної подвійності та загрожує кризою ідентичності. Однак іспанська колонізація (1565–1898 рр.), що призвела до релігійних змін, американська окупація (1898–1946 рр.), коли власне через впровадження англійської мови та західної моделі освіти й заклалися підвалини вищезгаданої подвійної ідентичності, японська окупація під час Другої світової війни (1942–1945 рр.) з масовими вбивствами, руйнуванням Маніли і насильство проти цивільного населення, а також диктатура Фердинанда Маркоса (1972–1986 рр.) за актуальністю на доступний нам період у WVS поступилися, крім внутрішніх збройних протистоянь, природним катастрофам – зокрема тайфуну Хайян у 2013 р., що приніс масові руйнування, загибель десятків тисяч людей і втрати – домівок, культурних центрів, соціальної стабільності тощо. Відповідно, за сукупністю цих обставин найвиснаженішою соціальною структурою і політичною залученістю у Філіппінах має постати саме у 2019 р., що ми зараз і перевіряємо.

Загалом видно, що ця країна дійсно настраждалася: острівцем відносного соціоструктурного розквіту був лише проведений під безпековою парасолькою США 2012 р., коли умовний середній клас (середні консистентні статуси) набрав помітно більшу вагу, однак все одно значно поступався невідповідній неконсистентній категорії з не(до)-монетизованою освітою. В інші роки ми спостерігаємо ненормальні сплески статусної неконсистентності протилежної природи (див. Таблицю 7, відмінність між роками значуща на рівні 0,001).

⁵⁰ Sztompka P. Cultural trauma. *European journal of social theory*. 2000. Vol. 3, № 4. P. 449–466. URL: <https://doi.org/10.1177/136843100003004004> (date of access: 18.06.2026).

⁵¹ Рева Т. Культурна травма у концепції соціальних змін Пйотра Штомпки. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. URL: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2022.262207> (дата звернення: 18.06.2026).

⁵² Міхно Н. К. Проекції культурної травми в просторі повсякденності: до питання візуальної презентації дискурсу війни в міському просторі. *Габітус*. 2020. № 11. С. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.10> (дата звернення: 18.06.2026).

**Динаміка статусної (не)консистентності у Філіппінах
згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі Філіппін у WVS	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів				
	Низькі консистентні статуси	Середні консистентні статуси	Високі консистентні статуси	Неконсистентність на користь освіти	Неконсистентність на користь доходу
2001	147	65	80	678	221
	12,3%	5,5%	6,7%	56,9%	18,6%
2012	199	248	51	483	219
	16,6%	20,7%	4,3%	40,3%	18,3%
2019	359	95	16	188	542
	29,9%	7,9%	1,3%	15,7%	45,2%

Джерело: побудовано авторами

Як можна дізнатися з низки аналітичних оцінок^{53 54 55 56 57 58}, у Філіппінах освіта традиційно виступала головним рушієм капіталу і була найважливішим чинником нерівності в доходах. Станом на 2001 р. ринок праці пропонував стабільно високу надбавку до зарплати для власників бакалаврських дипломів (так званий «skilled wage premium»). Внутрішній ринок створював мало нових висококваліфікованих робочих місць, пропозиція випускників елітних університетів зростала

⁵³ Gonzalez A. Higher education, brain drain and overseas employment in the Philippines: towards a differentiated set of solutions. *Higher education*. 1992. Vol. 23, no. 1. P. 21–31. URL: <https://doi.org/10.1007/bf00141142> (date of access: 18.06.2026).

⁵⁴ Alburo F. A., Abella D. I. Skilled labour migration from developing countries : study on the Philippines. Geneva : International Migration Programme, International Labour Office, 2002. 29 p. URL: <https://www.ilo.org/media/304926/download> (date of access: 18.06.2026).

⁵⁵ Ngayan A. The paradox of education, population and economic growth in the Philippines. *Pilipino Express News Magazine*. URL: <https://pilipino-express.com/features-sp-1157189368/anak/1204-the-paradox-of-education-population-and-economic-growth-in-the-philippines.html> (date of access: 18.06.2026).

⁵⁶ Valavanidis A. Migration of Skilled and University Educated Scientists and Engineers. The "brain drain" phenomenon and inverse "brain drain". 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/320947791_Migration_of_Skilled_and_University_Educated_Scientists_and_Engineers_The_brain_drain_phenomenon_and_inverse_brain_drain (date of access: 18.06.2026).

⁵⁷ Yee K. M. R. Raising the floor while lowering the ceiling: Reduced inequities in education returns in the Philippines. *International journal of educational development*. 2023. Vol. 101. P. 102815. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2023.102815> (date of access: 18.06.2026).

⁵⁸ Belghith N. B. H., Fernandez F. C., Lavin B. A. Inequality, education, and occupational change in the Philippines. Washington, DC: World Bank, 2025. URL: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-11163> (date of access: 18.06.2026).

повільно, що штучно утримувало доходи дипломованих фахівців на високому рівні порівняно з некваліфікованими працівниками. Однак при цьому Філіппіни – один із найбільших експортерів робочої сили у світі. На початку 2000-х рр. спостерігався масовий виїзд за кордон висококваліфікованих кадрів (лікарів, медсестер, інженерів, вчителів тощо). Особи з вищою освітою їхали в США, країни Близького Сходу або Європу, де отримували значно вищі зарплати, і завдяки валютним переказам їхні родини у Філіппінах автоматично потрапляли до категорії з високим рівнем доходу. Разом із тим, саме на початку 2000-х рр. у Філіппінах розпочався стрімкий розвиток сектору міжнародного аутсорсингу (кол-центри, IT-послуги, фінансовий аутсорсинг). Ця галузь вимагала виключно людей із вищою освітою та бездоганним знанням англійської мови. Робота у ВРО-секторі забезпечувала молодим філіппінським спеціалістам доходи, що значно перевищували середні показники по країні. Але доступ до якісної вищої освіти тривалий час був елітарним через високу вартість навчання та обмежений бюджет державних програм (родини з низьким доходом було вкрай важко оплатити коледж). Як наслідок – вищу освіту здобували переважно представники середнього та вищого класів, і люди з вищою освітою та високим доходом належали до закритої еліти.

У 2012 р. формування більш чисельного прошарку населення із середніми консистентними статусами було зумовлене стрімким економічним зростанням країни, розвитком масового сектору послуг і значним розширенням доступності середньої освіти. Якщо у 2001 р. сфера міжнародного аутсорсингу лише зароджувалася й шукала випускників елітних ВНЗ, то до 2012 р. вона перетворилася на гігантську індустрію, і завдяки спрощенню багатьох процесів компанії почали масово наймати молодь із базовою середньою або незакінченою вищою освітою – головною вимогою стало володіння англійською мовою, а не університетський диплом, а рівень заробітних плат у цьому секторі дозволяв дотягнутися до середнього доходу. В свою чергу, уряд Філіппін активно інвестував у доступність шкіл – стартувала масштабна освітня реформа «K-to-12» (перехід на обов'язкову 12-річну систему), і показники охоплення середньою освітою досягли історичного максимуму. Диплом про закінчення середньої школи став базою для робочої сили, яка виходила на урбанізований ринок праці. Завдяки загальному зростанню економіки та стабільній низькій інфляції межа між бідністю та середнім доходом стала більш проникною для сімей, де дорослі мали середню освіту та працювали в містах. Ритейл, туризм, телекомунікації, логістика та внутрішня торгівля масово поглинали працівників із середньою освітою,

пропонуючи їм стабільну офіційну зайнятість та заробітну плату, що відповідала ознакам середнього класу. Потік грошей від філіппінців, які працювали за кордоном (OFWs), у 2012 р. теж продовжував залишатися «паливом» для споживчого попиту всередині країни, однак структура мігрантів змінилася – значну частку стали складати представники сфери послуг, будівництва та технічного персоналу. Маючи середню освіту, вони заробляли за кордоном кошти, які і їхнім сім'ям на Філіппінах забезпечували середній рівень достатку. Про зазначене багато писали у Світовому банку^{59 60 61} та Філіппінському інституті досліджень розвитку (PIDS)^{62 63 64 65 66}, Японському центрі

⁵⁹ World Bank. Philippines quarterly update, March 2012: from stability to prosperity for all. *Open Knowledge Repository*. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b37f91e9-da31-5a19-a2ba-0562eb956956> (date of access: 18.06.2026).

⁶⁰ World Bank. Investing in inclusive growth amid global uncertainty. 2012. URL: <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Philippine%20Quarterly%20Update%20July%202012.pdf> (date of access: 18.06.2026).

⁶¹ World Bank. Philippine economic update: accelerating reforms to sustain growth. 2012. URL: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/ph_Philippine_Economic_Update_Dec2012.pdf (date of access: 18.06.2026).

⁶² PIDS. The Philippine economy in 2012 and prospects for 2013. URL: <https://www.pids.gov.ph/details/the-philippine-economy-in-2012-and-prospects-for-2013> (date of access: 18.06.2026).

⁶³ PIDS 2012 economic policy monitor. Regional economic integration and inclusive growth: engaging nations, embracing people / R. M. Aldaba et al. The Philippines : Philippine Institute for Development Studies, 2013. 130 p. URL: <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsep2012.pdf> (date of access: 18.06.2026).

⁶⁴ Albert J. R. G., Gaspar R. E., Raymundo M. J. M. Why we should pay attention to the middle class. *PIDS policy notes*. 2015. No. 13. P. 1–10. URL: https://www.researchgate.net/publication/293028459_Why_We_should_have_pay_attention_to_the_middle_class (date of access: 18.06.2026).

⁶⁵ Albert J. R. G., Santos A. G. F., Vizmanos J. F. V. Profile and determinants of the middle-income class in the Philippines. Philippine institute for development studies, 2018. 56 p. URL: <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsdps1820.pdf> (date of access: 18.06.2026).

⁶⁶ Albert J. R. G., Santos A. G. F., Vizmanos J. F. V. Unmasking the middle-class: profile and determinants. Philippine institute for development studies. URL: <https://psa.gov.ph/sites/default/files/ncs-manuscripts-powerpoint/1.1.3%20Unmasking%20the%20Middle%20Class%20in%20the%20Philippines%20-%20Aspirations%2C%20Lifestyles%2C%20and%20Prospects%20for%20Sustainable%20Consumption.pdf> (date of access: 18.06.2026).

економічних досліджень (JCER)⁶⁷, Департаменті економіки університету Атенео⁶⁸ і в науково-технологічних публікаціях^{69 70}.

Попри роки стабільного зростання ВВП, у 2019 р. значна частина філіппінців застрягла у бідності через нерівномірну модернізацію економіки, ознакою чого були пастка низькокваліфікованих професій, криза в аграрному секторі та хронічне безробіття серед молоді без кваліфікації. Згідно з даними Управління статистики Філіппін (PSA), у 2019 р. найбільшу частку серед зайнятого населення становили робітники найпростіших професій (кур'єри, прибиральники, дрібні торговці тощо). Сільське господарство Філіппін зазнало суттєвих втрат робочих місць, і масові сезонні втрати заробітку та відсутність альтернатив у селі утримували цілі родини на межі бідності. До того ж, багато молодих філіппінців у 2019 р. перебували у статусі «NEET» (не навчалися, не працювали і не мали професійних навичок), що у кращому випадку давало випадкові підробітки з низьким доходом^{71 72 73 74 75}.

⁶⁷ Suzuki Y. Philippines: the challenge of sustaining high growth – formulation of effective medium to long-term plan is essential. "Asia research" report. 2013. P. 76–89. URL: https://www.jcer.or.jp/eng/pdf/2013asia_chapter6.pdf (date of access: 18.06.2026).

⁶⁸ Ducanes G. Examining the inclusiveness of Philippine growth from 1991 to 2015: the role of household human capital inequality and source of growth. *DLSU business and economics review*. 2023. No. 33(1). P. 69–87. URL: <https://archium.ateneo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1202&context=economics-faculty-pubs> (date of access: 18.06.2026).

⁶⁹ R. Cabauatan R., A. Manalo R., Uy C. Analysing the effects of selected economic indicators on education and on the causality between education and economic growth of the Philippines. *Science and technology development journal*. 2016. Vol. 19, no. 3. P. 57–69. URL: <https://doi.org/10.32508/stdj.v19i3.479> (date of access: 18.06.2026).

⁷⁰ Мінфін. Як Філіппіни пожертвували середнім класом заради розвитку ІІІ. *Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/kak-filippiny-pozhertvovali-srednim-klassom-radi-razvitiya-ii/> (дата звернення: 18.06.2026).

⁷¹ Mapa C. D. S. Employment situation in July 2019. *The Philippine Statistics Authority*. URL: <https://psa.gov.ph/content/employment-situation-july-2019> (date of access: 18.06.2026).

⁷² Mapa C. D. S. Employment rate in January 2020 is estimated at 94.7 percent. Labor Force Survey press release. *The Philippine Statistics Authority*. URL: <https://psa.gov.ph/statistics/labor-force-survey/press-release/node/160246> (date of access: 18.06.2026).

⁷³ Melchor M. Surveying the extent and wage consequences of education-job mismatches in the Philippine labor market. *Philippine journal of development*. 2022. Vol. 46, no. 1. URL: <https://doi.org/10.62986/pjd2022.46.1d> (date of access: 18.06.2026).

⁷⁴ T. Libo-on J. Socioeconomic determinants of unemployment and skills mismatch in rural coastal community: basis for proposed technical livelihood program. *International journal of social science and human research*. 2026. Vol. 09, no. 01. URL: <https://doi.org/10.47191/ijssshr/v9-i1-89> (date of access: 18.06.2026).

Але паралельно у 2019 р. на Філіппінах ринок праці почав щедро винагороджувати за реальні технічні та практичні навички і відбулася девальвація класичних університетських дипломів. Економічні дослідження зафіксували унікальний тренд: прибутковість вищої освіти для випускників впала на більш ніж третину порівняно з минулими десятиліттями, ринок перенаситився дипломованими гуманітаріями, які часто не знаходили роботи за фахом. Натомість доходи людей фізичної і технічної праці почали стрімко наздоганяти та випереджати заробітки офісних працівників^{76 77}.

Місце політики у життєвих пріоритетах філіппінців підтверджує гіпотезу соціоструктурного виснаження політичної залученості у 2019 р. і демонструє нам дещо інакшу парадоксальну дійсність у розподілі очікувань боротьби за справедливість – найбільш зацікавленими стабільно виглядають громадяни депривовані і громадяни з вигідною позицією на ринку, в той час як високі кристалізовані статуси теж сприяють вважанню політики важливою для себе, однак відповідна статусна категорія почуває себе більш розслаблено (див. Таблицю 8).

Водночас цікавість до політичного порядку дня з початку нового тисячоліття до передковідного року не згасає – ми знову переконалися, що найбільш залежними від політики є жителі Філіппін з кристалізованими низькими статусами і з непропорційно вищими щодо освіти доходами; високі консистентні статуси є мотиватором до пізнання політичного ладу рівно доти, доки забезпечують відчуття справжньої ексклюзивності та елітарності своєї соціальної приналежності – як тільки двері до знань і грошей у країні відкриваються ширше, інтерес до політики на збалансованому високому рівні кристалізації статусів залишається дійсним, але втрачає інтенсивність (див. Таблицю 9).

⁷⁵ Philippine Institute for Development Studies. Tech-voc grads show strong outcomes–but skills gaps remain. URL: <https://www.pids.gov.ph/details/news/press-releases/skills-alignment-not-credentials-alone-key-to-workforce-readiness-says-pids-study> (date of access: 18.06.2026).

⁷⁶ Там само.

⁷⁷ Mapa C. D. S. Preliminary results of the 2019 annual estimates of Labor Force Survey (LFS). *The Philippine Statistics Authority*. URL: <https://psa.gov.ph/content/employment-situation-july-2019> (date of access: 18.06.2026).

Таблиця 8

Особиста важливість політики для різних комбінованих статусних категорій у Філіппінах згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву? Політика»			
		Дуже важлива (Very important)	Скоріше важлива (Rather important)	Не дуже важлива (Not very important)	Зовсім не важлива (Not at all important)
2001 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	39	45	34	28
		26,7%	30,8%	23,3%	19,2%
	Середні консистентні статуси	6	19	30	9
		9,4%	29,7%	46,9%	14,1%
	Високі консистентні статуси	18	36	20	7
		22,2%	44,4%	24,7%	8,6%
	Неконсистентність на користь освіти	138	224	209	107
		20,4%	33%	30,8%	15,8%
	Неконсистентність на користь доходу	59	70	65	25
		26,9%	32%	29,7%	11,4%
2012 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	55	83	30	31
		27,6%	41,7%	15,1%	15,6%
	Середні консистентні статуси	60	98	49	40
		24,3%	39,7%	19,8%	16,2%
	Високі консистентні статуси	8	16	18	8
		16%	32%	36%	16%
	Неконсистентність на користь освіти	103	192	111	72
		21,5%	40,2%	23,2%	15,1%
	Неконсистентність на користь доходу	65	83	34	36
		29,8%	38,1%	15,6%	16,5%
2019 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	148	133	53	24
		41,3%	37,2%	14,8%	6,7%
	Середні консистентні статуси	39	32	14	9
		41,5%	34%	14,9%	9,6%
	Високі консистентні статуси	5	8	2	1
		31,3%	50%	12,5%	6,3%
	Неконсистентність на користь освіти	55	70	43	20
		29,3%	37,2%	22,9%	10,6%
	Неконсистентність на користь доходу	225	209	78	30
		41,5%	38,6%	14,4%	5,5%

Продовження таблиці 8

2001–2019 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	242	261	117	83
		34,4%	37,1%	16,6%	11,8%
	Середні консистентні статуси	105	149	93	58
		25,9%	36,8%	23%	14,3%
	Високі консистентні статуси	31	60	40	16
		21,1%	40,8%	27,2%	10,9%
	Неконсистентність на користь освіти	296	486	363	199
		22%	36,2%	27%	14,8%
	Неконсистентність на користь доходу	349	362	177	91
		35,6%	37%	18,1%	9,3%

Джерело: побудовано авторами

Таблиця 9

Цікавість до політики у різних комбінованих статусних категорій у Філіппінах згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки Ви цікавитесь політикою?»			
		Дуже цікавлюся (Very interested)	Певною мірою цікавлюся (Somewhat interested)	Не дуже цікавлюся (Not very interested)	Зовсім не цікавлюся (Not at all interested)
2001 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	12	57	54	23
		8,2%	39%	37%	15,8%
	Середні консистентні статуси	4	18	32	11
		6,2%	27,7%	49,2%	16,9%
	Високі консистентні статуси	17	38	20	6
		21%	46,9%	24,7%	7,4%
	Неконсистентність на користь освіти	84	259	256	78
		12,4%	38,3%	37,8%	11,5%
2012 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	27	78	90	24
		12,3%	35,6%	41,1%	11%
	Середні консистентні статуси	45	76	50	28
		22,6%	38,2%	25,1%	14,1%
	Високі консистентні статуси	52	81	89	25
		21,1%	32,8%	36%	10,1%
	Неконсистентність на користь доходу	12	14	13	12
		23,5%	27,5%	25,5%	23,5%
	Неконсистентність на користь освіти	75	214	132	62
		15,5%	44,3%	27,3%	12,8%
	Неконсистентність на користь доходу	49	85	52	32
		22,5%	39%	23,9%	14,7%

Продовження таблиці 9

2019	Низькі консистентні статуси	114	162	58	25
		31,8%	45,1%	16,2%	7%
	Середні консистентні статуси	16	51	16	12
		16,8%	53,7%	16,8%	12,6%
	Високі консистентні статуси	2	11	2	1
		12,5%	68,8%	12,5%	6,3%
	Неконсистентність на користь освіти	44	79	44	21
		23,4%	42%	23,4%	11,2%
Відмінності значущі на рівні 0,01	Неконсистентність на користь доходу	176	229	107	31
		32,4%	42,2%	19,7%	5,7%
2001–2019	Низькі консистентні статуси	171	295	162	76
		24,3%	41,9%	23%	10,8%
	Середні консистентні статуси	72	150	137	48
		17,7%	36,9%	33,7%	11,8%
	Високі консистентні статуси	31	63	35	19
		20,9%	42,6%	23,6%	12,8%
	Неконсистентність на користь освіти	203	552	432	161
		15,1%	40,9%	32%	11,9%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь доходу	252	392	249	87
		25,7%	40%	25,4%	8,9%

Джерело: побудовано авторами

Філіппінці-друзі інших жителів Філіппін також мали різні шанси проводити вільний час із близькими за духом людьми у політичних дискусіях: неоднорідність бажання говорити про турботи в контексті політичного ціледосягнення з'являється лише після незначної перевишки від внутрішніх війн та стихійних лих і знову насамперед у тих, хто розкиданий по різних полюсах соціальної успішності (Таблиця 10).

При цьому політична афілійованість виглядає скоріше як тест на соціальну впевненість – на жаль, за 2001 р. немає про що говорити, але згідно з доступними даними у наступні роки у Філіппінах до членства у політичних партіях частіше тяжіли громадяни тільки з консистентними статусами, і тут яскраво видно два боки монети: або вступ до їхніх лав був дуже ефективним, але закритим механізмом покращення свого суспільного функціонування, і це було причиною вирівнювання провідних для ринкової економіки соціальних статусів освіти та доходу, або на оформлення політичної афіліації наважувалися тільки ті, хто за нагоди міг бути виправданим у своїх досягненнях в очах інших членів партії і почуватися спокійно, бо твоя освіта конвертувалася у дохід пропорційно твоєму особистому і сімейному рівню (див. Таблицю 11). Насправді, ймовірно, діяли обидві причини.

Таблиця 10

Політичні дискусії з друзями у різних комбінованих статусних категорій у Філіппінах згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Коли ви збираєтесь разом з друзями, ви обговорюєте політичні питання...?»		
		Часто (Frequently)	Час від часу (Occasionally)	Ніколи (Never)
2001 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	9	103	34
		6,2%	70,5%	23,3%
	Середні консистентні статуси	4	40	20
		6,3%	62,5%	31,3%
	Високі консистентні статуси	7	55	18
		8,8%	68,8%	22,5%
2019 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	38	492	149
		5,6%	72,5%	21,9%
	Середні консистентні статуси	15	144	61
		6,8%	65,5%	27,7%
	Високі консистентні статуси	46	248	65
		12,8%	69,1%	18,1%
2001–2019 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	6	65	24
		6,3%	68,4%	25,3%
	Середні консистентні статуси	1	13	1
		6,7%	86,7%	6,7%
	Високі консистентні статуси	16	149	22
		8,6%	79,7%	11,8%
	Неконсистентність на користь освіти	70	386	86
		12,9%	71,2%	15,9%
	Неконсистентність на користь доходу	55	351	99
		10,9%	69,5%	19,6%
	Середні консистентні статуси	10	105	44
		6,3%	66%	27,7%
	Високі консистентні статуси	8	68	19
		8,4%	71,6%	20%
	Неконсистентність на користь освіти	54	641	171
		6,2%	74%	19,7%
	Неконсистентність на користь доходу	85	530	147
		11,2%	69,6%	19,3%

Джерело: побудовано авторами

Членство в політичних партіях у різних комбінованих статусних категорій у Філіппінах згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Зараз я зачитаю список громадських організацій. Скажіть, по кожній з них, Ви є активним членом цих організацій, неактивним членом організації або не є членом цих організацій? Політичні партії»		
		Не є членом (Not a member)	Неактивний член (Inactive member)	Активний член (Active member)
2012 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	159	18	21
		80,3%	9,1%	10,6%
	Середні консистентні статуси	193	29	26
		77,8%	11,7%	10,5%
	Високі консистентні статуси	33	16	2
		64,7%	31,4%	3,9%
2019 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	386	59	37
		80,1%	12,2%	7,7%
	Середні консистентні статуси	171	20	28
		78,1%	9,1%	12,8%
	Високі консистентні статуси	306	16	36
		85,5%	4,5%	10,1%
2012–2019 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	86	6	4
		89,6%	6,3%	4,2%
	Середні консистентні статуси	11	3	2
		68,8%	18,8%	12,5%
	Високі консистентні статуси	165	14	8
		88,2%	7,5%	4,3%
2012–2019 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	458	50	34
		84,5%	9,2%	6,3%
	Середні консистентні статуси	465	34	57
		83,6%	6,1%	10,3%
	Високі консистентні статуси	279	35	30
		81,1%	10,2%	8,7%
2012–2019 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	44	19	4
		65,7%	28,4%	6%
	Середні консистентні статуси	551	73	45
		82,4%	10,9%	6,7%
	Високі консистентні статуси	629	70	62
		82,7%	9,2%	8,1%

Джерело: побудовано авторами

Найскладніша картина, як і в Україні, у філіппінців з ідеологічним самобаченням. Як ми згадували на початку розгляду їхньої країни, громадян постійно струшували і фізичні, і нематеріальні фактори, чого вартує одна лише історія з ісламістами, де через довгу традицію збройного спротиву немає чітко визначених винуватців і жертв. Мусульманські громади на півдні (Мінданао, Сулу) чинили опір ще за іспанської колонізації колонізаторам. У часи незалежності Філіппін уряд у Манілі, будучи переважно християнським, намагався інтегрувати південні мусульманські регіони. Проблема була у тому, що це часто робилося всупереч засадам християнства – насильницькими методами, саме тому в 60–70-х рр. XX ст. виникли мусульманські повстанські рухи: «Фронт національного визволення моро» (MNLF) і згодом «Ісламський визвольний фронт моро» (MILF), які боролися за автономію або незалежність Мінданао. Уряд відповів військовими кампаніями у 1970-х рр., що й перетворило локальні повстання на затяжну війну між державою та ісламістами. Тож формально першими до збройної боротьби вдалися мусульманські повстанці, які створили свої армії (MNLF, MILF, пізніше «Абу Сайяф»), однак їхня поява була реакцією на невдачу державну політику інтеграції: дискримінацію мусульман, не продумане належним чином переселення на південь християн і відсутність розвитку регіону. З одного боку, держава заклала нематеріальні причини того, що ісламістські угруповання почали застосовувати фізичне знищення співгромадян, бо політика центральної влади виглядала історичною несправедливістю, а з іншого боку – ісламісти заклали фізичні причини того, що уряд Філіппін відповідав на їхні дії як перших, хто підняв зброю, масштабними військовими операціями. В результаті у Філіппінах розгорівся такий великий воєнний конфлікт між центром і маргіналізованим регіоном, що у різних формах триває і сьогодні, зачіпаючи долю всіх жителів та поглиблюючи культурну травму. Тому в соціоструктурних профілях ідеологічного самосприйняття філіппінців важко знайти чітко виписані симпатії – що правизна, що лівизна були ситуативно притаманні і консистентним, і неконсистентним статусам, і якщо в Україні багато відмінних часток наближалися до крайніх позицій ідеологічної шкали, то у Філіппінах вони навпаки спрямовані до центризму (Таблиця 12).

Найпоследовніше виділяють своїх носіїв серед інших тільки високі консистентні статуси, де можна логічно очікувати універсального прагматичного бажання «законсервувати» свої ринкові переваги і специфічного культурного бажання зберегти «традиційні азійські цінності» без комплексу меншовартості перед США. З низькими консистентними статусами одним частіше радикально хочеться

допомоги від держави, іншим – виправдовувати номінацію «азійського тигру». З середніми консистентними статусами життя загалом виглядає ідеологічно найспокійнішим, хоча до 2019 р. в момент формування середнього класу воно схилялося трохи ближче до запиту на підтримку і справедливість, а в 2019 р. по факту збільшення кількості неблагополучних громадян – до запиту на автономію та національну гордість. У свою чергу, неконсистентність статусів в узагальнюючому соціоструктурному наближенні частіше супутня розмитості та непередбачуваності ідеологічного автопортрету, що є дещо тривожним сигналом з огляду на підвищену необхідність для філіппінських громадян без кристалізації статусів імунітету проти маніпулятивних соціально-технологічних повідомлень.

Таблиця 12

Ідеологічне самопозиціонування різних комбінованих статусних категорій у Філіппінах згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Вибір згідно з 10-бальною шкалою за питанням «Обговорюючи політичні питання, люди використовують слова “лівий” і “правий”. Виходячи з цього, як Ви визначили б свої погляди, орієнтуючись на цю шкалу»									
		Ліві погляди (Left)	2	3	4	5	6	7	8	9	Праві погляди (Right)
2001	Низькі консистентні статуси	7	2	0	9	40	21	15	9	8	29
		5%	1,4%	0%	6,4%	28,6%	15%	10,7%	6,4%	5,7%	20,7%
	Середні консистентні статуси	2	0	2	2	18	20	2	7	1	11
		3,1%	0%	3,1%	3,1%	27,7%	30,8%	3,1%	10,8%	1,5%	16,9%
	Високі консистентні статуси	3	2	2	3	16	19	13	7	6	9
		3,8%	2,5%	2,5%	3,8%	20%	23,8%	16,3%	8,8%	7,5%	11,3%
	Неконсистентність на користь освіти	32	6	11	25	203	117	63	57	34	97
		5%	0,9%	1,7%	3,9%	31,5%	18,1%	9,8%	8,8%	5,3%	15%
	Неконсистентність на користь доходу	1	2	3	8	67	34	22	30	5	43
		0,5%	0,9%	1,4%	3,7%	31,2%	15,8%	10,2%	14%	2,3%	20%

Продовження таблиці 12

2012	Низькі консистентні статуси	21	2	3	5	25	19	9	10	3	101
		10,6%	1%	1,5%	2,5%	12,6%	9,6%	4,5%	5,1%	1,5%	51%
	Середні консистентні статуси	13	2	7	13	83	33	21	16	10	48
		5,3%	0,8%	2,8%	5,3%	33,7%	13,4%	8,5%	6,5%	4,1%	19,5%
	Високі консистентні статуси	3	0	1	0	9	7	4	9	3	12
		6,3%	0%	2,1%	0%	18,8%	14,6%	8,3%	18,8%	6,3%	25%
	Неконсис- тентність на користь освіти	36	6	6	13	142	53	26	35	22	143
		7,5%	1,2%	1,2%	2,7%	29,5%	11%	5,4%	7,3%	4,6%	29,7%
	Неконсис- тентність на користь доходу	12	1	3	6	63	21	10	21	15	66
		5,5%	0,5%	1,4%	2,8%	28,9%	9,6%	4,6%	9,6%	6,9%	30,3%
2019	Низькі консистентні статуси	37	16	17	6	74	30	18	41	29	90
		10,3%	4,5%	4,7%	1,7%	20,7%	8,4%	5%	11,5%	8,1%	25,1%
	Середні консистентні статуси	1	3	1	3	20	17	8	10	4	28
		1,1%	3,2%	1,1%	3,2%	21,1%	17,9%	8,4%	10,5%	4,2%	29,5%
	Високі консистентні статуси	0	0	0	1	2	0	3	3	5	2
		0%	0%	0%	6,3%	12,5%	0%	18,8%	18,8%	31,3%	12,5%
	Неконсис- тентність на користь освіти	4	1	3	7	40	28	18	38	14	33
		2,2%	0,5%	1,6%	3,8%	21,5%	15,1%	9,7%	20,4%	7,5%	17,7%
	Неконсис- тентність на користь доходу	24	13	14	19	145	71	55	60	53	88
		4,4%	2,4%	2,6%	3,5%	26,8%	13,1%	10,1%	11,1%	9,8%	16,2%
2001–2019	Низькі консистентні статуси	65	20	20	20	139	70	42	60	40	220
		9,3%	2,9%	2,9%	2,9%	20%	10,1%	6%	8,6%	5,7%	31,6%
	Середні консистентні статуси	16	5	10	18	121	70	31	33	15	87
		3,9%	1,2%	2,5%	4,4%	29,8%	17,2%	7,6%	8,1%	3,7%	21,4%
	Високі консистентні статуси	6	2	3	4	27	26	20	19	14	23
		4,2%	1,4%	2,1%	2,8%	18,8%	18,1%	13,9%	13,2%	9,7%	16%
	Неконсис- тентність на користь освіти	72	13	20	45	385	198	107	130	70	273
		5,5%	1%	1,5%	3,4%	29,3%	15,1%	8,1%	9,9%	5,3%	20,8%
	Неконсис- тентність на користь доходу	37	16	20	33	275	126	87	111	73	197
		3,8%	1,6%	2,1%	3,4%	28,2%	12,9%	8,9%	11,4%	7,5%	20,2%

Джерело: побудовано авторами

Найсуперечливішу постраждалу країну ми, звісно, залишили для заключного аналізу. В новітній історії світу Ірак двічі був явним агресором – у 1980 р. проти Ірану (війна тривала 8 років і завершилася без змін кордонів, але з величезними втратами) та у 1990 р. проти Кувейту (вторгнення стало причиною війни у Перській затоці 1990–1991 р., коли США та міжнародна коаліція вигнали іракські війська з Кувейту). А у 2003 р. Ірак сам стає об'єктом вторгнення США та союзників – одна з найбільш суперечливих воєнних кампаній початку ХХІ ст., озвучувані офіційні та реальні причини часто відрізнялися, що викликало величезні дискусії у світі^{78 79}, – за чим послідували повалення режиму Саддама Хусейна, затяжна окупація і громадянська війна. З 2003 по 2017 рр. Ірак пережив боротьбу з повстанцями, сунітськими екстремістами, шіїтськими міліціями, захоплення значної частини (Мосул, Тікріт, Фаллуджа тощо) «Ісламською державою». У 2017 р. урядові війська за підтримки міжнародної коаліції відновили контроль, але Ірак залишався нестабільним через теракти, протистояння між шіїтськими угрупованнями і втручання Ірану та США. 2004–2008 рр. були періодом масових терактів, етнічних чисток і найбільших втрат серед цивільного населення після падіння режиму Саддама Хусейна: битви за Фаллуджу у 2004 р. назвали найжорстокішими боями між американськими військами та повстанцями; після вибуху шіїтської мечеті в Самаррі (2006 р.) – громадянська війна між сунітами та шіїтами; лише у 2007–2008 рр. завдяки посиленню американських військ рівень насильства поступово знизився. У 2011 р. США офіційно завершили бойову місію і вивели війська, але у 2014 р. в Іраку починається війна проти ІДІЛ, і зокрема битва за Мосул (жовтень 2016 – липень 2017 рр.) стала однією з найбільших міських битв ХХІ ст. із величезними втратами серед військових та цивільних⁸⁰.

Відповідно, війна та насильство стали у колективній пам'яті Іраку частиною національного наративу; інші травматичні симптоми проявилися через демографічні зміни (масові міграції, біженство,

⁷⁸ Учасники проєктів Вікімедія. Вторгнення США та їх союзників до Іраку (2003). *Вікіпедія*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Вторгнення_США_та_їх_союзників_до_Іраку_\(2003\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Вторгнення_США_та_їх_союзників_до_Іраку_(2003)) (дата звернення: 18.06.2026).

⁷⁹ Шевченко О. Провали розвідки США як причина війни в Іраку: все, що нам відомо. *ФОКУС*. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/557899-provali-rozvidki-ssha-yak-prichina-viyni-v-iraku-vse-shcho-nam-vidomo> (дата звернення: 18.06.2026).

⁸⁰ Учасники проєктів Вікімедія. Ірано-іракська війна. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ірано-іракська_війна (дата звернення: 18.06.2026).

зменшення етнічної різноманітності)⁸¹, культурні втрати (знищені пам'ятки, бібліотеки, архіви)⁸² і, звісно, соціальну апатію та недовіру до держави та її інституцій⁸³. Отже, з доступних для аналізу років участі Іраку у WVS лише 2013-й (умовне затишшя) і 2018-й (малоймовірно, але можливо на контрасті з попереднім суспільним напруженням) мали би продемонструвати ознаки сприятливого середовища для соціоструктурного процвітання і політичної залученості. Так і вийшло: депривація і нереалізованість освіти у жителів Іраку примножилися саме після першого великого «бумерангу» агресії, а середні консистентні та високі консистентні статуси – після дворічного перепочинку суспільства всередині періоду постійних воєнних викликів. Одночасно через рік після завершення цього періоду іракці мали найбільшу частку практично орієнтованих громадян, хоча усвідомлення вигідності винагороди за відповідну орієнтацію насправді поступово наростало навіть протягом активних бойових дій (див. Таблицю 13, відмінність між роками значуща на рівні 0,001).

Таблиця 13

Динаміка статусної (не)консистентності в Іраку згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі Іраку в WVS	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів				
	Низькі консистентні статуси	Середні консистентні статуси	Високі консистентні статуси	Неконсистентність на користь освіти	Неконсистентність на користь доходу
2004	525	175	61	888	609
	23,3%	7,8%	2,7%	39,3%	27%
2006	523	584	18	633	804
	20,4%	22,8%	0,7%	24,7%	31,4%
2013	126	333	54	276	400
	10,6%	28%	4,5%	23,2%	33,6%
2018	219	180	36	335	427
	18,3%	15%	3%	28%	35,7%

Джерело: побудовано авторами

⁸¹ Ненасильницькі сили миру. Ірак. URL: <https://nonviolentpeaceforce.org/uk/where-we-work/iraq/> (дата звернення: 18.06.2026).

⁸² Dawood A. K., Aboudi A. R. World heritage sites in Iraq. Hatra-Ashur – Samarra. State of conservation reports. Baghdad : Republic of Iraq, Ministry of Culture, State Board of Antiquities & Heritage, 2018. 11 p. URL: <https://whc.unesco.org/document/165520> (date of access: 18.06.2026).

⁸³ Wimmer A. Democracy and ethno-religious conflict in Iraq. *Survival*. 2003. Vol. 45, no. 4. P. 111–134. URL: <https://doi.org/10.1080/00396330312331343606> (date of access: 18.06.2026).

Суспільне потрясіння від переходу до ролі жертви у 2003 р. було настільки потужним, що соціоструктурні передумови для нерівномірної пріоритетності політики в Іраку тимчасово зникли з поля зору, проте неunikна рутинізація війни знову розставила всіх за полицями, і що показово та цікаво – соціальний порядок працював за схемою, відмінною від української та філіппінської: поки тривали безпекові кризи, розбиратися у політичній ситуації, вживатися у неї частіше воліли насамперед люди з середнім рівнем або надлишком освіти (як у теорії і має працювати середній клас чи його «заготовка»), у той час як високі консистентні статуси і надлишок доходу йшли за класичним трагічним передбаченням класового аналізу щодо багатіїв – головне «зберегти що є і хапнути ще», і навіть затишшя 2013 р. це не змінило (мабуть, через передчуття нових криз). Тільки після офіційного проголошення перемоги над ІДІЛ серед них відбувається різкий розворот: образно кажучи, власники найпривабливіших гаманців раптом починають помічати непересічну важливість політики, а власники найкритичнішого розуму від цього відмовляються – припускаємо, що перші думали про минувші небезпеки для своїх капіталів, а другі – про майбутні небезпеки переписування історії для всіх (див. Таблицю 14). Також примітною є тиха тенденція до цінування політики серед депривованих іракців, що свідчить про покладання на її представників великих надій у плані відновлення справедливості та миру, особливо після відчуття остаточного завершення війн.

Таблиця 14

Особиста важливість політики для різних комбінованих статусних категорій в Іраку згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву? Політика»			
		Дуже важлива (Very important)	Скоріше важлива (Rather important)	Не дуже важлива (Not very important)	Зовсім не важлива (Not at all important)
2004 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	135	133	123	107
		27,1%	26,7%	24,7%	21,5%
	Середні консистентні статуси	41	56	42	31
		24,1%	32,9%	24,7%	18,2%
	Високі консистентні статуси	18	23	6	13
		30%	38,3%	10%	21,7%

Продовження таблиці 14

	Неконсистентність на користь освіти	237	254	225	148
		27,4%	29,4%	26%	17,1%
	Неконсистентність на користь доходу	146	158	146	128
		25,3%	27,3%	25,3%	22,1%
2006 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	185	130	87	82
		38,2%	26,9%	18%	16,9%
	Середні консистентні статуси	197	179	99	96
		34,5%	31,3%	17,3%	16,8%
	Високі консистентні статуси	6	5	4	3
		33,3%	27,8%	22,2%	16,7%
	Неконсистентність на користь освіти	282	172	83	80
		45,7%	27,9%	13,5%	13%
	Неконсистентність на користь доходу	243	212	190	125
		31,6%	27,5%	24,7%	16,2%
2013 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	12	39	37	37
		9,6%	31,2%	29,6%	29,6%
	Середні консистентні статуси	41	101	104	85
		12,4%	30,5%	31,4%	25,7%
	Високі консистентні статуси	8	11	17	18
		14,8%	20,4%	31,5%	33,3%
	Неконсистентність на користь освіти	39	104	75	53
		14,4%	38,4%	27,7%	19,6%
	Неконсистентність на користь доходу	45	103	110	139
		11,3%	25,9%	27,7%	35%
2018 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	39	41	59	71
		18,6%	19,5%	28,1%	33,8%
	Середні консистентні статуси	21	39	43	68
		12,3%	22,8%	25,1%	39,8%
	Високі консистентні статуси	6	11	6	13
		16,7%	30,6%	16,7%	36,1%
	Неконсистентність на користь освіти	56	83	108	84
		16,9%	25,1%	32,6%	25,4%
	Неконсистентність на користь доходу	89	83	117	131
		21,2%	19,8%	27,9%	31,2%

Продовження таблиці 14

2004–2018 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	371	343	306	297
		28,2%	26%	23,2%	22,6%
	Середні консистентні статуси	300	375	288	280
		24,1%	30,2%	23,2%	22,5%
	Високі консистентні статуси	38	50	33	47
		22,6%	29,8%	19,6%	28%
	Неконсистентність на користь освіти	614	613	491	365
		29,5%	29,4%	23,6%	17,5%
	Неконсистентність на користь доходу	523	556	563	523
		24,2%	25,7%	26%	24,2%

Джерело: побудовано авторами

Також привертає увагу додаткове підтвердження посткризової прагматизації іракського суспільства: після усіх пережитих війн цікавість до політичних знань і новин втрачає ознаки інструменту соціального самоствердження, тобто політика перестає бути відверто «нашою» або «їхньою» сферою, де одні подумки переносяться у простір дії сильних та впливових лідерів і поділяють його з ними, а інші не відчувають своєї достатності (реальної причетності, вповноваженості, обізнаності тощо) для аналогічного буття. В процесі війн і в перерві між ними ситуація була інакшою, і стратегії воєнно-часового суміщення політики як цінності і політики як об'єкту пізнання у різних комбінованих статусних категорій можна описати наступним чином: 1) кристалізація і низьких, і високих статусів давала хитру суміш уявлень на кшталт «для мене це важливо, але хай воно якось само існує» (депривовані) та «для мене це неважливо, але я все одно буду моніторити це» (освічено-багаті); 2) кристалізація середніх статусів і переважання освіти над доходом формували послідовні поведінкові лінії «це для мене важливо і я приділяю цьому увагу», а переважання доходу над освітою – протилежну послідовність «це для мене неважливо і увагу цьому я не приділяю» (див. Таблицю 15).

Таблиця 15

**Цікавість до політики у різних комбінованих статусних категорій
в Іраку згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки Ви цікавитеся політикою?»			
		Дуже цікавлюся (Very interested)	Певною мірою цікавлюся (Somewhat interested)	Не дуже цікавлюся (Not very interested)	Зовсім не цікавлюся (Not at all interested)
2004 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	94	148	101	153
		19%	29,8%	20,4%	30,8%
	Середні консистентні статуси	19	77	41	36
		11%	44,5%	23,7%	20,8%
	Високі консистентні статуси	13	28	13	7
		21,3%	45,9%	21,3%	11,5%
	Неконсистентність на користь освіти	187	325	175	179
		21,6%	37,5%	20,2%	20,7%
2006 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	81	202	132	180
		13,6%	33,9%	22,2%	30,3%
	Середні консистентні статуси	124	177	79	110
		25,3%	36,1%	16,1%	22,4%
	Високі консистентні статуси	142	223	85	108
		25,4%	40%	15,2%	19,4%
	Неконсистентність на користь освіти	6	4	7	1
		33,3%	22,2%	38,9%	5,6%
2013 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	207	240	83	90
		33,4%	38,7%	13,4%	14,5%
	Середні консистентні статуси	176	247	167	159
		23,5%	33%	22,3%	21,2%
	Високі консистентні статуси	10	42	43	28
		8,1%	34,1%	35%	22,8%
	Неконсистентність на користь освіти	20	142	112	54
		6,1%	43,3%	34,1%	16,5%
2013 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	6	14	20	14
		11,1%	25,9%	37%	25,9%
	Середні консистентні статуси	32	121	78	38
		11,9%	45%	29%	14,1%
	Високі консистентні статуси	32	134	137	90
		8,1%	34,1%	34,9%	22,9%
	Неконсистентність на користь освіти	32	134	137	90
		8,1%	34,1%	34,9%	22,9%

Продовження таблиці 15

2018	Низькі консистентні статуси	20	66	70	62
		9,2%	30,3%	32,1%	28,4%
	Середні консистентні статуси	16	55	50	56
		9%	31,1%	28,2%	31,6%
	Високі консистентні статуси	0	16	8	12
		0%	44,4%	22,2%	33,3%
	Неконсистентність на користь освіти	25	123	86	93
		7,6%	37,6%	26,3%	28,4%
Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь доходу	36	130	115	141
		8,5%	30,8%	27,3%	33,4%
2004–2018	Низькі консистентні статуси	248	433	293	353
		18,7%	32,6%	22,1%	26,6%
	Середні консистентні статуси	197	497	288	254
		15,9%	40,2%	23,3%	20,6%
	Високі консистентні статуси	25	62	48	34
		14,8%	36,7%	28,4%	20,1%
	Неконсистентність на користь освіти	451	809	422	400
		21,7%	38,9%	20,3%	19,2%
	Неконсистентність на користь доходу	325	713	551	570
		15,1%	33%	25,5%	26,4%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	248	433	293	353
		18,7%	32,6%	22,1%	26,6%
	Середні консистентні статуси	197	497	288	254
		15,9%	40,2%	23,3%	20,6%
	Високі консистентні статуси	25	62	48	34
		14,8%	36,7%	28,4%	20,1%
	Неконсистентність на користь освіти	451	809	422	400
		21,7%	38,9%	20,3%	19,2%
	Неконсистентність на користь доходу	325	713	551	570
		15,1%	33%	25,5%	26,4%

Джерело: побудовано авторами

Соціоструктурна забарвленість присутності політичних дискусій у повсякденному спілкуванні в Іраку вносить ще цікавіші корективи у наші уявлення про різні комбіновані статусні категорії. Депривовані громадяни, вочевидь, дійсно очікували, щоб політика «просто працювала» і приносила позитивні результати у покращенні суспільного життя, а з друзями обговорювали мікросправи. Умовний середній клас і «практики» були не проти ділитися з друзями власними політичними міркуваннями, однак налаштовані вони були «дипломатично» у сенсі розуміння цієї риси для спілкування звичайних людей – отже, мали розвинутий емоційний інтелект і могли уникати висловлення своїх думок у невідповідних умовах. Натомість диспропорційність статусів на користь освіти сприяла претензійності – ми бачимо індикатори переконання «я / ми у політиці як риба у воді», що навіть могло спричиняти спроби навіяти чи нав'язати свою думку своїм близьким. Представники ж умовного вищого класу, як ми побоюємося, були «зірками», які яскраво світять, але не гріють, тобто

здатними справляти враження серед друзів своєю різнобічною політичною підкованістю за відсутності справжнього гарячого інтересу до політики та доль залежних від неї співгромадян (див. Таблицю 16).

Таблиця 16

Політичні дискусії з друзями у різних комбінованих статусних категорій в Іраку згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Коли ви збираєтесь разом з друзями, ви обговорюєте політичні питання...?»		
		Часто (Frequently)	Час від часу (Occasionally)	Ніколи (Never)
2004 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	101	188	218
		19,9%	37,1%	43%
	Середні консистентні статуси	40	73	60
		23,1%	42,2%	34,7%
	Високі консистентні статуси	23	24	14
		37,7%	39,3%	23%
2018 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	232	394	249
		26,5%	45%	28,5%
	Середні консистентні статуси	97	273	222
		16,4%	46,1%	37,5%
	Високі консистентні статуси	22	82	113
		10,1%	37,8%	52,1%
2004–2018 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	16	88	74
		9%	49,4%	41,6%
	Середні консистентні статуси	4	14	18
		11,1%	38,9%	50%
	Високі консистентні статуси	38	154	129
		11,8%	48%	40,2%
2004–2018 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	39	171	195
		9,6%	42,2%	48,1%
	Середні консистентні статуси	123	270	331
		17%	37,3%	45,7%
	Високі консистентні статуси	56	161	134
		16%	45,9%	38,2%
2004–2018 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	27	38	32
		27,8%	39,2%	33%
	Середні консистентні статуси	270	548	378
		22,6%	45,8%	31,6%
	Високі консистентні статуси	136	444	417
		13,6%	44,5%	41,8%

Джерело: побудовано авторами

Дані WVS щодо політичної афілійованості підтверджують, що якщо іракське суспільство і має на когось опиратися та сподіватися, то це його освітньо-дохідна середина і матеріально потерпаючий освітній резерв (див. Таблицю 17). З точки зору жителів України трохи сумно констатувати, але якщо в аналогічних таблицях щодо України та Філіппін дивитися не на об'єм часток, а на домінуючі у них акценти (тобто на напрямок самовизначення), то прошарки, які мають бути середнім класом або наближаються до нього, декларували більш систематичну відповідність очікуванім від їхнього соціоструктурного місця громадянським функціям не у «високоосвіченій» Україні і не в одному з «азійських тигрів», а саме у «неблагополучному» Іраку (під його неблагополуччям ми, звісно, маємо на увазі не факт наявності нафти, а статус «гарячої точки» через її наявність).

На жаль, у нас немає можливості повноцінно охарактеризувати ідеологічну динаміку самовизначення різних комбінованих статусних категорій в Іраку через відсутність у WVS релевантних даних за всі розглянуті роки, крім 2013-го. Але те, що ми можемо проаналізувати, здатне частково реабілітувати носіїв високих консистентних статусів. Всі, крім них, йшли в ухил у праві погляди (див. Таблицю 18), що цілком зрозуміло в умовах вивченої необхідності захищатися: режим Хусейна позиціював себе як захисник арабського та ісламського світу від «західного імперіалізму» на чолі зі США⁸⁴ ⁸⁵; нашіміле розслідування тортур американських військових над іракцями у в'язниці «Абу-Грейб»⁸⁶ теж формувало стійку відразу щодо західних чужинців; релігійні війни змушували політичні сили Іраку радикалізуватися до жорстких релігійно забарвлених ультраправих та фундаменталістських форм націоналізму⁸⁷. У таких критичних умовах прогресивність у сенсі емпатії, терпимості, поваги, милосердя і турботи про інших, вміння розпізнати демонізацію «ворога» і відкритість

⁸⁴ Alamiri Y. S. Before the 2003 invasion, what did Iraq look like? *CGTN America*. URL: <https://america.cgtn.com/2017/03/30/before-the-2003-invasion-what-did-iraq-look-like/> (date of access: 18.06.2026).

⁸⁵ Ozavci O. Iraq war 20 years on: how the role of empire and imperialism in the Middle East has been misconstrued. *The Conversation*. URL: <https://theconversation.com/iraq-war-20-years-on-how-the-role-of-empire-and-imperialism-in-the-middle-east-has-been-misconstrued-201118> (date of access: 18.06.2026).

⁸⁶ Зілгалов В. 10 років від початку війни в Іраку: міф про ядерну бомбу... *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24932366.html> (дата звернення: 18.06.2026).

⁸⁷ Голос Америки. Чи релігійні протистояння є причиною насилля в Іраку?. *Голос Америки Українською*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/a-49-2007-03-13-voa4-86824057/218966.html> (дата звернення: 18.06.2026).

до гуманізованого сприйняття відмінних від тебе людей – навіть якщо більшість із них поводить себе далеко не по-людськи – з більшою ймовірністю закріпилися би у свідомості тих, хто відчував себе у більшій безпеці.

Таблиця 17

Членство в політичних партіях у різних комбінованих статусних категорій в Іраку згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Зараз я зачитаю список громадських організацій. Скажіть, по кожній з них, Ви є активним членом цих організацій, неактивним членом організації або не є членом цих організацій? Політичні партії»		
		Не є членом (Not a member)	Неактивний член (Inactive member)	Активний член (Active member)
2013 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	126	0	0
		100%	0%	0%
	Середні консистентні статуси	317	4	12
		95,2%	1,2%	3,6%
	Високі консистентні статуси	52	2	0
		96,3%	3,7%	0%
	Неконсистентність на користь освіти	265	5	6
		96%	1,8%	2,2%
2018 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	393	2	5
		98,3%	0,5%	1,3%
	Середні консистентні статуси	180	24	3
		87%	11,6%	1,4%
	Високі консистентні статуси	159	9	6
		91,4%	5,2%	3,4%
	Неконсистентність на користь освіти	34	1	1
		94,4%	2,8%	2,8%
	Неконсистентність на користь доходу	301	21	10
		90,7%	6,3%	3%
		391	22	9
		92,7%	5,2%	2,1%

Продовження таблиці 17

2013–2018 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	306	24	3
		91,9%	7,2%	0,9%
	Середні консистентні статуси	476	13	18
		93,9%	2,6%	3,6%
	Високі консистентні статуси	86	3	1
		95,6%	3,3%	1,1%
	Неконсистентність на користь освіти	566	26	16
		93,1%	4,3%	2,6%
	Неконсистентність на користь доходу	784	24	14
		95,4%	2,9%	1,7%

Джерело: побудовано авторами

Таблиця 18

Ідеологічне самопозиціонування різних комбінованих статусних категорій в Іраку згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Вибір згідно з 10-бальною шкалою за питанням «Обговорюючи політичні питання, люди використовують слова “лівий” і “правий”. Виходячи з цього, як Ви визначили б свої погляди, орієнтуючись на цю шкалу»									
		Ліві погляди (Left)	2	3	4	5	6	7	8	9	Праві погляди (Right)
2013 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	2	6	7	2	17	11	17	13	25	3
		1,9%	5,8%	6,8%	1,9%	16,5%	10,7%	16,5%	12,6%	24,3%	2,9%
	Середні консистентні статуси	13	15	20	27	45	27	47	45	31	9
		4,7%	5,4%	7,2%	9,7%	16,1%	9,7%	16,8%	16,1%	11,1%	3,2%
	Високі консистентні статуси	2	6	4	7	4	1	7	8	4	5
		4,2%	12,5%	8,3%	14,6%	8,3%	2,1%	14,6%	16,7%	8,3%	10,4%
	Неконсистентність на користь освіти	5	15	22	21	40	21	39	36	25	13
		2,1%	6,3%	9,3%	8,9%	16,9%	8,9%	16,5%	15,2%	10,5%	5,5%
	Неконсистентність на користь доходу	11	12	23	13	35	40	51	48	48	26
		3,6%	3,9%	7,5%	4,2%	11,4%	13%	16,6%	15,6%	15,6%	8,5%

Джерело: побудовано авторами

Високі рівні освіти і доходу прекрасно підходять під критерії наявності невидимої безпекової подушки згідно з уже згадуваним раніше положенням теорії постмодернізації цінностей (Р. Інгларт), підтверджуючи те ж саме, що і кейс України – інколи для справжнього суспільствотворення недостатньо лише масового зростання рівня доходу чи освіти, у тому числі – в умовах систематичної культурної травмизації – інколи довго недостатньо і наявних середніх рівнів.

2. Трансформації агресорів: РФ, Іран та США

Другий аналітичний кластер нашого дослідження зосереджений на суспільствах, держави яких у різний спосіб і з різним міжнародно-правовим статусом системно застосовують військову силу або проксі-інструменти за межами власної території – від прямих інтервенцій до гібридних форм впливу та підтримки союзних збройних акторів. Сполучені Штати Америки, Російська Федерація та Ісламська Республіка Іран репрезентують три відмінні типи політичних режимів: інституційно розвинену демократію, персоналістську автократію та авторитарну теократію відповідно. Попри інституційну гетерогенність, їх об'єднує спільна для цього кластеру характеристика – тривалий досвід екстериторіального застосування сили, гібридного впливу або участі у проксі-війнах.

Включення цих країн до окремого кластеру зумовлене необхідністю з'ясувати, яким чином досвід екстериторіальної військово-політичної активності може бути пов'язаний із внутрішньою політичною динамікою. Дослідницьке питання полягає в тому, чи може такий досвід супроводжуватися політичною мобілізацією суспільства, чи, навпаки, бути пов'язаним із соціальним ескапізмом, зниженням політичної суб'єктності та феноменом «завченої безпорадності». Ми виходимо з припущення, що тривале екстериторіальне застосування сили та експансивні зовнішньополітичні практики можуть бути пов'язані з формуванням специфічних режимів колективної напруги й культурної травмизації всередині таких суспільств. Поняття «культурної травми» ми тут використовуємо в сенсі способу описати колективно інтерпретований досвід різкого руйнування звичних символічних порядків.

Аналіз емпіричних даних щодо РФ охоплює хвилі WVS з 1995 по 2017 рр. Цей часовий період включає ключові фази кристалізації російського реваншизму: чеченські війни (1994–1996 рр. та офіційно 1999–2009 рр.), військову агресію проти Грузії (2008 р.) та розгортання збройної агресії проти України (з 2014 р.), що перехресно наклалося на соціально-структурні проблеми їхнього власного населення (див.

Таблицю 19, відмінність між роками значуща на рівні 0,001). Саме тому російський кейс є важливим як приклад держави, що послідовно застосовує військову силу, і водночас як приклад суспільства, у якому зовнішня агресія не супроводжується виразним зростанням внутрішньої політичної мобілізації. Навпаки, у цьому випадку можна говорити про поступове звуження простору політичної суб'єктності, коли війна стає справою держави, її пропагандистської машини, утім, дедалі меншою мірою – предметом особистого обговорення.

Таблиця 19

**Динаміка статусної (не)консистентності у РФ згідно з даними WVS
(критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі РФ у WVS	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів				
	Низькі консистентні статуси	Середні консистентні статуси	Високі консистентні статуси	Неконсистентність на користь освіти	Неконсистентність на користь доходу
1995	192	585	130	650	369
	10%	30,4%	6,7%	33,7%	19,2%
2006	31	642	237	493	286
	1,8%	38%	14%	29,2%	16,9%
2011	20	944	49	1352	49
	0,8%	39,1%	2%	56%	2%
2017	123	232	100	1148	135
	7,1%	13,3%	5,8%	66,1%	7,8%

Джерело: побудовано авторами

Особливо демотивованими сприймати політику як цінність були росіяни з кристалізацією низьких статусів, і додатково показник особистої значущості політики зафіксував зростання дистанціювання від політичної сфери у 2017 р. в умовного середнього класу і у категорії з диспропорційно вищою освітою (див. Таблицю 20). Така динаміка є показовою, оскільки категорія «освіта вище доходу» з точки зору класичної інтерпретації статусної неконсистентності могла би проявити себе якраз як група підвищеної фрустрації та потенційної політичної чутливості. Проте у випадку РФ дисбаланс між культурним капіталом і матеріальним становищем за наявними показниками не супроводжується помітнішою політичною активністю – він радше фіксує ситуацію розриву між здатністю розуміти соціально-політичну реальність і відсутністю дієвих каналів для впливу на неї.

Особиста важливість політики для різних комбінованих статусних категорій у РФ згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву? Політика»			
		Дуже важлива (Very important)	Скоріше важлива (Rather important)	Не дуже важлива (Not very important)	Зовсім не важлива (Not at all important)
1995 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	19	33	65	70
		10,2%	17,6%	34,8%	37,4%
	Середні консистентні статуси	42	103	270	164
		7,3%	17,8%	46,6%	28,3%
	Високі консистентні статуси	12	42	58	18
		9,2%	32,3%	44,6%	13,8%
	Неконсистентність на користь освіти	61	136	263	188
		9,4%	21%	40,6%	29%
2006 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	0	8	13	10
		0%	25,8%	41,9%	32,3%
	Середні консистентні статуси	44	153	278	152
		7%	24,4%	44,3%	24,2%
	Високі консистентні статуси	27	87	82	35
		11,7%	37,7%	35,5%	15,2%
	Неконсистентність на користь освіти	43	124	208	98
		9,1%	26,2%	44%	20,7%
2011 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	1	2	4	12
		5,3%	10,5%	21,1%	63,2%
	Середні консистентні статуси	53	171	393	303
		5,8%	18,6%	42,7%	32,9%
	Високі консистентні статуси	5	20	12	12
		10,2%	40,8%	24,5%	24,5%
	Неконсистентність на користь освіти	101	289	536	393
		7,7%	21,9%	40,6%	29,8%
	Неконсистентність на користь доходу	7	6	22	13
		14,6%	12,5%	45,8%	27,1%

Продовження таблиці 20

2017	Низькі консистентні статуси	13	21	47	42
		10,6%	17,1%	38,2%	34,1%
	Середні консистентні статуси	23	52	96	59
		10%	22,6%	41,7%	25,7%
	Високі консистентні статуси	20	34	31	14
		20,2%	34,3%	31,3%	14,1%
	Неконсистентність на користь освіти	139	297	460	244
		12,2%	26,1%	40,4%	21,4%
1995–2017	Низькі консистентні статуси	23	30	44	34
		17,6%	22,9%	33,6%	26%
	Середні консистентні статуси	33	64	129	134
		9,2%	17,8%	35,8%	37,2%
	Високі консистентні статуси	162	479	1037	678
		6,9%	20,3%	44%	28,8%
	Неконсистентність на користь освіти	64	183	183	79
		12,6%	36%	36%	15,5%
	Неконсистентність на користь доходу	344	846	1467	923
		9,6%	23,6%	41%	25,8%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь доходу	68	180	338	236
		8,3%	21,9%	41,1%	28,7%

Джерело: побудовано авторами

Спостереження за динамікою інтересу до політики дозволяє ще впевненіше виокремлювати тенденцію до послаблення політичної залученості середнього класу і розчарування депривованих громадян РФ на тлі ескалації зовнішніх конфліктів (див. Таблицю 21).

Ще більш симптоматичним є послаблення каналів неформальної комунікації. У 2017 р. показник частого обговорення політики з друзями для категорії з високими кристалізованими статусами впав порівняно з вихідним у 1995 р., а протилежний показник – відмови від такого обговорення – для категорії з неконсистентністю на користь освіти навпаки зріс; серед найменш забезпечених та найменш освічених верств (низькі консистентні статуси) міра виключення політики як теми близького міжособистісного спілкування взагалі критична (див. Таблицю 22). Отже, деполітизація суспільства РФ проявляється не просто через слабкість формальної участі – відбувається поступова ерозія повсякденної політичної комунікації.

Таблиця 21

**Цікавість до політики у різних комбінованих статусних категорій
у РФ згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Продовження таблиці 21

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки Ви цікавитесь політикою?»			
		Дуже цікавлюся (Very interested)	Певною мірою цікавлюся (Somewhat interested)	Не дуже цікавлюся (Not very interested)	Зовсім не цікавлюся (Not at all interested)
1995	Низькі консистентні статуси	17	38	66	68
		9%	20,1%	34,9%	36%
	Середні консистентні статуси	48	149	304	83
		8,2%	25,5%	52,1%	14,2%
	Високі консистентні статуси	25	43	53	9
		19,2%	33,1%	40,8%	6,9%
	Неконсистентність на користь освіти	74	167	295	110
		11,5%	25,9%	45,7%	17%
2006	Низькі консистентні статуси	23	91	183	72
		6,2%	24,7%	49,6%	19,5%
	Середні консистентні статуси	1	10	15	6
		3,1%	31,3%	46,9%	18,8%
	Високі консистентні статуси	39	183	275	136
		6,2%	28,9%	43,4%	21,5%
	Неконсистентність на користь освіти	25	97	85	25
		10,8%	41,8%	36,6%	10,8%
2011	Низькі консистентні статуси	37	154	202	96
		7,6%	31,5%	41,3%	19,6%
	Середні консистентні статуси	16	96	110	60
		5,7%	34%	39%	21,3%
	Високі консистентні статуси	0	2	7	11
		0%	10%	35%	55%
	Неконсистентність на користь освіти	37	215	456	220
		4%	23,2%	49,1%	23,7%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	3	16	23	5
		6,4%	34%	48,9%	10,6%
	Середні консистентні статуси	70	429	584	244
		5,3%	32,3%	44%	18,4%
	Високі консистентні статуси	4	15	12	16
		8,5%	31,9%	25,5%	34%
	Неконсистентність на користь освіти	4	15	12	16
		8,5%	31,9%	25,5%	34%

Продовження таблиці 21

Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	12	26	41	43
		9,8%	21,3%	33,6%	35,2%
	Середні консистентні статуси	11	81	104	37
		4,7%	34,8%	44,6%	15,9%
	Високі консистентні статуси	12	43	37	9
		11,9%	42,6%	36,6%	8,9%
	Неконсистентність на користь освіти	97	421	458	169
		8,5%	36,8%	40%	14,8%
	Неконсистентність на користь доходу	14	51	46	24
		10,4%	37,8%	34,1%	17,8%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	30	76	129	128
		8,3%	20,9%	35,5%	35,3%
	Середні консистентні статуси	135	628	1139	476
		5,7%	26,4%	47,9%	20%
	Високі консистентні статуси	65	199	198	48
		12,7%	39%	38,8%	9,4%
	Неконсистентність на користь освіти	278	1171	1539	619
		7,7%	32,5%	42,7%	17,2%
	Неконсистентність на користь доходу	57	253	351	172
		6,8%	30,4%	42,1%	20,6%

Джерело: побудовано авторами

Таблиця 22

Політичні дискусії з друзями у різних комбінованих статусних категорій у РФ згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Продовження таблиці 22

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Коли ви збираєтесь разом з друзями, ви обговорюєте політичні питання...?»		
		Часто (Frequently)	Час від часу (Occasionally)	Ніколи (Never)
Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	30	79	80
		15,9%	41,8%	42,3%
	Середні консистентні статуси	109	351	122
		18,7%	60,3%	21%
	Високі консистентні статуси	36	87	7
		27,7%	66,9%	5,4%
	Неконсистентність на користь освіти	147	354	142
		22,9%	55,1%	22,1%
	Неконсистентність на користь доходу	61	212	93
		16,7%	57,9%	25,4%

2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	13	47	60
		10,8%	39,2%	50%
	Середні консистентні статуси	13	137	77
		5,7%	60,4%	33,9%
	Високі консистентні статуси	16	55	27
		16,3%	56,1%	27,6%
1995–2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь освіти	123	675	329
		10,9%	59,9%	29,2%
	Неконсистентність на користь доходу	16	71	47
		11,9%	53%	35,1%
	Низькі консистентні статуси	43	126	140
		13,9%	40,8%	45,3%
1995–2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Середні консистентні статуси	122	488	199
		15,1%	60,3%	24,6%
	Високі консистентні статуси	52	142	34
		22,8%	62,3%	14,9%
	Неконсистентність на користь освіти	270	1029	471
		15,3%	58,1%	26,6%
1995–2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь доходу	77	283	140
		15,4%	56,6%	28%

Джерело: побудовано авторами

Практичний вимір участі підтверджує тенденцію до соціального ескапізму (див. Таблицю 23). При аналізі окремих річних вибірок статистично значущих відмінностей між категоріями населення не виявлено, проте після об'єднання даних за чотири роки відмінності стали статистично значущими, що, ймовірно, пов'язано зі збільшенням обсягу вибірки та відповідним зростанням статистичної потужності аналізу. Сукупна вибірка дозволила виявити невеликий, але стабільний соціоструктурний ефект, тому що у кожному окремому році могли бути випадкові коливання, зміни складу вибірки та похибки вимірювання, а при об'єднанні даних ці випадкові коливання частково компенсувалися, і проявилася загальна тенденція. Відсутня значущість може бути частково зумовлена саме змінами структури вибірки між роками. Отож, інституційна залученість до політичних партій у РФ залишається стабільно маргінальною, що, на нашу думку, найбільш деструктивно позначається на суспільному житті через неучасть (не є членами партій) та неактивність (не є активними членами) представників категорії «освіта вище доходу» і кристалізації відповідних статусів на середньому рівні. Зауважимо однак, що для української соціологічної традиції важливо розрізняти формальну участь і ширші практики громадянської (або

політичної) включеності, оскільки слабкість показника партійного членства не завжди означає відсутність політичних орієнтацій або потенціалу до дії^{88 89}. Також обнадійливим є те, що принаймні високі консистентні статуси спонукають росіян до частішої політичної активності у вигляді оформлення і підтримки афіліації з конкретними силами (навіть якщо це походить із корисливих міркувань, теж непогано – є хоча б такий старт), а не повному замкненню у своєму добробуті і «вирішенні питань» поза політичною залученістю.

Таблиця 23

Членство в політичних партіях у різних комбінованих статусних категорій у РФ згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Зараз я зачитаю список громадських організацій. Скажіть, по кожній з них, Ви є активним членом цих організацій, неактивним членом організації або не є членом цих організацій? Політичні партії»		
		Не є членом (Not a member)	Неактивний член (Inactive member)	Активний член (Active member)
1995 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	190	1	1
		99%	0,5%	0,5%
	Середні консистентні статуси	571	8	6
		97,6%	1,4%	1%
	Високі консистентні статуси	125	2	3
		96,2%	1,5%	2,3%
	Неконсистентність на користь освіти	635	10	5
		97,7%	1,5%	0,8%
	Неконсистентність на користь доходу	368	0	1
		99,7%	0%	0,3%
2006 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	28	2	0
		93,3%	6,7%	0%
	Середні консистентні статуси	619	14	7
		96,7%	2,2%	1,1%
	Високі консистентні статуси	218	15	2
		92,8%	6,4%	0,9%

⁸⁸ Климончук В. Й. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент*. 2012. Вип. 4–5. С. 72–80.

⁸⁹ Резнік О. С. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. Київ : Інститут соціології НАН України, 2003. 101 с.

Продовження таблиці 23

	Неконсистентність на користь освіти	463	22	4
		94,7%	4,5%	0,8%
	Неконсистентність на користь доходу	262	20	2
		92,3%	7%	0,7%
2011	Низькі консистентні статуси	20	0	0
		100%	0%	0%
	Середні консистентні статуси	922	18	1
		98%	1,9%	0,1%
	Високі консистентні статуси	48	1	0
		98%	2%	0%
	Неконсистентність на користь освіти	1297	34	11
		96,6%	2,5%	0,8%
Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь доходу	46	2	0
		95,8%	4,2%	0%
2017	Низькі консистентні статуси	118	1	0
		99,2%	0,8%	0%
	Середні консистентні статуси	226	3	3
		97,4%	1,3%	1,3%
	Високі консистентні статуси	93	4	2
		93,9%	4%	2%
	Неконсистентність на користь освіти	1086	36	11
		95,9%	3,2%	1%
Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь доходу	132	2	0
		98,5%	1,5%	0%
1995–2017	Низькі консистентні статуси	356	4	1
		98,6%	1,1%	0,3%
	Середні консистентні статуси	2338	43	17
		97,5%	1,8%	0,7%
	Високі консистентні статуси	484	22	7
		94,3%	4,3%	1,4%
	Неконсистентність на користь освіти	3481	102	31
		96,3%	2,8%	0,9%
Відмінності значущі на рівні 0,01	Неконсистентність на користь доходу	808	24	3
		96,8%	2,9%	0,4%

Джерело: побудовано авторами

Ідеологічне самопозиціонування росіян йшло шляхом від соціо-структурної неспецифічності поглядів до формування конформістського «центру» (прихильність до вибору позицій «5» і «6») серед обох статусно неконсистентних категорій, переважно правого ухилу депривованих (низькі консистентні статуси) та впевненого правого

ухилу ресурсних (високі консистентні статуси) громадян. І типаж «освіта+, дохід–», і типаж «дохід+, освіта–» опинилися під впливом прихованої ескапістської установки («ми помірковані і за все хороше»), що опосередковано сприяє збереженню домінування режиму в політичному полі, і тільки диспропорція на користь освіти породжує трохи більшу частку потенційних активістів-бунтарів (див. Таблицю 24). Ці результати можна інтерпретувати як ознаку того, що зовнішньополітична мобілізація не супроводжується у РФ зростанням автономної політичної суб'єктності. Ситуація може бути описана через аналітичну аналогію із феноменом «завченої безпорадності»: повторюваний досвід неконтрольованості політичних рішень може знижувати готовність до дії навіть серед груп, потенційно здатних до критичного осмислення соціальної реальності⁹⁰. Показовою також є сама сутність ідеологічного «центрування», адже у російському контексті воно найімовірніше є радше індикатором уникання ідеологічного самовизначення – респондент не стільки свідомо обирає центр, скільки уникає як правого, так і лівого країв, що вимагають більш виразної політичної позиції.

Відтак кейс РФ демонструє, що статусна неконсистентність за умов авторитарного звуження політичного поля може суттєво втрачати свій протестний потенціал і перетворюватися на один із проявів ширшої пасивізації суспільства.

Кейс наступної країни, що була відомим агресором у новітній історії – Ірану (у Світовому дослідженні представлений за 2000, 2007 та 2020 рр.) – дозволяє дослідити суспільство, яке перманентно перебуває в стані ведення проксі-війн за умови жорсткого зовнішнього, передовсім санкційного тиску. На відміну від РФ, де воєнна та імперська мобілізація супроводжується внутрішньою деполітизацією, ситуація в Ірані є складнішою. Тут зовнішня ізоляція та санкційний тиск з одного боку та релігійно-ідеологічний контроль і тривала участь у регіональних конфліктах з іншого боку не знімають політичної напруги, а радше накопичують її в окремих соціальних прошарках. З приводу останніх, доречі, бачимо, що найгірші статусні позиції в Ірані дійсно накопичуються – саме на час останньої хвилі WVS його соціальна структура викривилася найплачевніше (див. Таблицю 25, відмінність між роками значуща на рівні 0,001).

⁹⁰ Abramson L. Y., Seligman M. E., Teasdale J. D. Learned helplessness in humans: critique and reformulation. *Journal of abnormal psychology*. 1978. Vol. 87, no. 1. P. 49–74. URL: <https://doi.org/10.1037/0021-843x.87.1.49> (date of access: 18.06.2026).

Ідеологічне самопозиціонування різних комбінованих статусних категорій у РФ згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Вибір згідно з 10-бальною шкалою за питанням «Обговорюючи політичні питання, люди використовують слова“лівий” і “правий”. Виходячи з цього, як Ви визначили б свої погляди, орієнтуючись на цю шкалу»										
		Ліві погляди (Left)	2	3	4	5	6	7	8	9	Праві погляди (Right)	
1995	Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	2	2	8	4	18	5	2	2	0	5
			4,2%	4,2%	16,7%	8,3%	37,5%	10,4%	4,2%	4,2%	0%	10,4%
	Відмінності не значущі	Середні консистентні статуси	24	9	24	29	152	43	11	10	6	10
			7,5%	2,8%	7,5%	9,1%	47,8%	13,5%	3,5%	3,1%	1,9%	3,1%
	Відмінності не значущі	Високі консистентні статуси	7	2	7	7	41	13	8	5	1	3
			7,4%	2,1%	7,4%	7,4%	43,6%	13,8%	8,5%	5,3%	1,1%	3,2%
	Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь освіти	38	7	32	37	190	39	19	16	5	11
			9,6%	1,8%	8,1%	9,4%	48,2%	9,9%	4,8%	4,1%	1,3%	2,8%
	Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь доходу	12	6	11	14	111	15	13	5	4	8
			6%	3%	5,5%	7%	55,8%	7,5%	6,5%	2,5%	2%	4%
2011	Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	1	0	0	0	4	0	1	0	1	0
			14,3%	0%	0%	0%	57,1%	0%	14,3%	0%	14,3%	0%
	Відмінності не значущі	Середні консистентні статуси	34	14	29	22	202	86	50	57	31	19
			6,3%	2,6%	5,3%	4%	37,1%	15,8%	9,2%	10,5%	5,7%	3,5%
	Відмінності не значущі	Високі консистентні статуси	1	0	1	2	5	9	6	9	1	1
			2,9%	0%	2,9%	5,7%	14,3%	25,7%	17,1%	25,7%	2,9%	2,9%
	Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь освіти	59	36	57	45	259	152	69	82	22	37
			7,2%	4,4%	7%	5,5%	31,7%	18,6%	8,4%	10%	2,7%	4,5%
	Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь доходу	1	1	2	1	14	8	3	1	1	1
			3%	3%	6,1%	3%	42,4%	24,2%	9,1%	3%	3%	3%

Продовження таблиці 24

2017	Низькі консистентні статуси	1	0	5	2	18	12	3	7	4	13
		1,5%	0%	7,7%	3,1%	27,7%	18,5%	4,6%	10,8%	6,2%	20%
	Середні консистентні статуси	4	3	3	13	52	36	21	21	2	14
		2,4%	1,8%	1,8%	7,7%	30,8%	21,3%	12,4%	12,4%	1,2%	8,3%
	Високі консистентні статуси	1	0	1	3	22	13	14	13	5	8
		1,3%	0%	1,3%	3,8%	27,5%	16,3%	17,5%	16,3%	6,3%	10%
	Неконсистент- ність на користь освіти	17	16	32	37	265	162	99	80	18	57
		2,2%	2%	4,1%	4,7%	33,8%	20,7%	12,6%	10,2%	2,3%	7,3%
	Неконсистент- ність на користь доходу	2	2	4	5	28	15	7	9	1	16
		2,2%	2,2%	4,5%	5,6%	31,5%	16,9%	7,9%	10,1%	1,1%	18%
1995–2017	Низькі консистентні статуси	4	2	13	6	40	17	6	9	5	18
		3,3%	1,7%	10,8%	5%	33,3%	14,2%	5%	7,5%	4,2%	15%
	Середні консистентні статуси	62	26	56	64	406	165	82	88	39	43
		6%	2,5%	5,4%	6,2%	39,4%	16%	8%	8,5%	3,8%	4,2%
	Високі консистентні статуси	9	2	9	12	68	35	28	27	7	12
		4,3%	1%	4,3%	5,7%	32,5%	16,7%	13,4%	12,9%	3,3%	5,7%
	Неконсистент- ність на користь освіти	114	59	121	119	714	353	187	178	45	105
		5,7%	3%	6,1%	6%	35,8%	17,7%	9,4%	8,9%	2,3%	5,3%
	Неконсистент- ність на користь доходу	15	9	17	20	153	38	23	15	6	25
		4,7%	2,8%	5,3%	6,2%	47,7%	11,8%	7,2%	4,7%	1,9%	7,8%

Джерело: побудовано авторами

Таблиця 25

**Динаміка статусної (не)консистентності в Ірані згідно
з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі Ірану у WVS	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів				
	Низькі консистентні статуси	Середні консистентні статуси	Високі консистентні статуси	Неконсистентність на користь освіти	Неконсистентність на користь доходу
2000	140	206	123	1266	423
	6,5%	9,5%	5,7%	58,7%	19,6%
2007	288	800	73	831	639
	10,9%	30,4%	2,8%	31,6%	24,3%
2020	240	298	49	730	160
	16,2%	20,2%	3,3%	49,4%	10,8%

Джерело: побудовано авторами

На противагу РФ, іранське суспільство – а точніше, його статусні категорії, що мають бути «драйвовими», – зберігає суттєву міру зацікавленості щодо політичних процесів (важливість політики + цікавість до політики). У плані важливості політики різні статусні категорії часто мають дуже малі відриви між частками як у згоді з цим, так і у незгоді, й загалом середній клас та «наздоганяючий» середній клас (перевага освіти над доходом) не мають внутрішньої однорідності у поглядах, але підтягуються доволі близько до міри залученості, супутньої кристалізації високих статусів (див. Таблицю 26).

Таблиця 26

**Особиста важливість політики для різних комбінованих статусних
категорій в Ірані згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву? Політика»			
		Дуже важлива (Very important)	Скоріше важлива (Rather important)	Не дуже важлива (Not very important)	Зовсім не важлива (Not at all important)
2000 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	10	16	55	39
		8,3%	13,3%	45,8%	32,5%
	Середні консистентні статуси	35	66	64	32
		17,8%	33,5%	32,5%	16,2%

Продовження таблиці 26

	Високі консистентні статуси	26	34	34	21
		22,6%	29,6%	29,6%	18,3%
	Неконсистентність на користь освіти	246	332	401	220
		20,5%	27,7%	33,4%	18,3%
2007 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	63	61	78	85
		22%	21,3%	27,2%	29,6%
	Середні консистентні статуси	154	232	258	151
		19,4%	29,2%	32,5%	19%
	Високі консистентні статуси	15	29	15	14
		20,5%	39,7%	20,5%	19,2%
	Неконсистентність на користь освіти	172	278	231	144
		20,8%	33,7%	28%	17,5%
	Неконсистентність на користь доходу	122	177	188	147
		19,2%	27,9%	29,7%	23,2%
2020 Відмінності значущі на рівні 0,05	Низькі консистентні статуси	58	81	37	61
		24,5%	34,2%	15,6%	25,7%
	Середні консистентні статуси	62	104	50	82
		20,8%	34,9%	16,8%	27,5%
	Високі консистентні статуси	15	20	9	5
		30,6%	40,8%	18,4%	10,2%
	Неконсистентність на користь освіти	154	274	161	140
		21,1%	37,6%	22,1%	19,2%
	Неконсистентність на користь доходу	44	48	28	39
		27,7%	30,2%	17,6%	24,5%
2000–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	131	158	170	185
		20,3%	24,5%	26,4%	28,7%
	Середні консистентні статуси	251	402	372	265
		19,5%	31,2%	28,8%	20,5%
	Високі консистентні статуси	56	83	58	40
		23,6%	35%	24,5%	16,9%
	Неконсистентність на користь освіти	572	884	793	504
		20,8%	32,1%	28,8%	18,3%
	Неконсистентність на користь доходу	206	293	346	327
		17,6%	25%	29,5%	27,9%

Джерело: побудовано авторами

Високий інтерес до політики серед представників статусної категорії «освіта вище доходу» попри суперечливість всередині неї можна інтерпретувати як прояв соціальної фрустрації, що ще не набула політичної інституціоналізації в Ірані, але вже є політично значущою (див. Таблицю 27). Ця категорія – високоосвічені громадяни, які на тлі санкційного тиску та внутрішніх обмежень не завжди можуть конвертувати культурний капітал у відповідний рівень доходу – є потенційно однією з найбільш незадоволеною поточним порядком, і тут радше йдеться про структурну невідповідність між очікуваннями, сформованими освітою, та реальними можливостями соціального просування. Така невідповідність посилює політичну чутливість цієї верстви, тому що особисте матеріальне обмеження цілком доречно сприймається як наслідок ширшого політико-економічного порядку. Середній клас (середні консистентні статуси) в Ірані теж виглядає по-громадянськи перспективно, однак у нього частіше спостерігається внутрішній поділ на тих, «кому треба» і «кому не треба».

Таблиця 27

Цікавість до політики у різних комбінованих статусних категорій в Ірані згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки Ви цікавитеся політикою?»			
		Дуже цікавлюся (Very interested)	Певною мірою цікавлюся (Somewhat interested)	Не дуже цікавлюся (Not very interested)	Зовсім не цікавлюся (Not at all interested)
2000 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	17	33	29	55
		12,7%	24,6%	21,6%	41%
	Середні консистентні статуси	30	89	51	29
		15,1%	44,7%	25,6%	14,6%
	Високі консистентні статуси	32	46	24	18
		26,7%	38,3%	20%	15%
	Неконсистентність на користь освіти	225	541	312	158
		18,2%	43,8%	25,2%	12,8%
	Неконсистентність на користь доходу	50	100	107	142
		12,5%	25,1%	26,8%	35,6%

Продовження таблиці 27

2007 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	17	91	112	66
		5,9%	31,8%	39,2%	23,1%
	Середні консистентні статуси	45	314	310	130
		5,6%	39,3%	38,8%	16,3%
	Високі консистентні статуси	5	32	28	7
		6,9%	44,4%	38,9%	9,7%
	Неконсистентність на користь освіти	65	364	287	114
		7,8%	43,9%	34,6%	13,7%
2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	34	231	266	105
		5,3%	36,3%	41,8%	16,5%
	Середні консистентні статуси	44	76	40	78
		18,5%	31,9%	16,8%	32,8%
	Високі консистентні статуси	36	124	83	54
		12,1%	41,8%	27,9%	18,2%
	Неконсистентність на користь освіти	8	20	14	7
		16,3%	40,8%	28,6%	14,3%
2000–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	90	305	210	125
		12,3%	41,8%	28,8%	17,1%
	Середні консистентні статуси	31	59	34	36
		19,4%	36,9%	21,3%	22,5%
	Високі консистентні статуси	78	200	181	199
		11,9%	30,4%	27,5%	30,2%
	Неконсистентність на користь освіти	111	527	444	213
		8,6%	40,7%	34,3%	16,4%
2000–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	45	98	66	32
		18,7%	40,7%	27,4%	13,3%
	Середні консистентні статуси	380	1210	809	397
		13,6%	43,3%	28,9%	14,2%
	Високі консистентні статуси	115	390	407	283
		9,6%	32,6%	34,1%	23,7%
	Неконсистентність на користь освіти	115	390	407	283
		9,6%	32,6%	34,1%	23,7%

Джерело: побудовано авторами

Попри те, що інституційні механізми участі істотно обмежені й контрольовані, частина політичної залученості може зміщуватися в неформальні комунікативні практики – зокрема у часте або хоча би час від часу повторюване обговорення політики з друзями. Таким чином у Ірані політичний дискурс тяж зберігався на побутовому рівні

за вже встановленим порядком першості різних суб'єктів: провідними «політизаторами» були ресурсні громадяни, а їхньою підтримкою – представники середніх збалансованих рівнів освіти і доходу та представники неконсистентного типу «освіта+, дохід–» (див. Таблицю 28). Наявність неформальної політизації добре узгоджується з підходами, що описують політичну дію у близькосхідних суспільствах через повсякденні практики та приватні мережі⁹¹.

Таблиця 28

Політичні дискусії з друзями у різних комбінованих статусних категорій в Ірані згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Коли ви збираєтесь разом з друзями, ви обговорюєте політичні питання...?»		
		Часто (Frequently)	Час від часу (Occasionally)	Ніколи (Never)
2000 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	10	48	77
		7,4%	35,6%	57%
	Середні консистентні статуси	34	126	37
		17,3%	64%	18,8%
	Високі консистентні статуси	27	60	27
		23,7%	52,6%	23,7%
	Неконсистентність на користь освіти	232	687	296
		19,1%	56,5%	24,4%
2020 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	41	153	194
		10,6%	39,4%	50%
	Середні консистентні статуси	43	108	89
		17,9%	45%	37,1%
	Високі консистентні статуси	48	149	100
		16,2%	50,2%	33,7%
	Неконсистентність на користь освіти	11	25	13
		22,4%	51%	26,5%
2020 Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь освіти	107	394	229
		14,7%	54%	31,4%
	Неконсистентність на користь доходу	34	69	57
		21,3%	43,1%	35,6%

⁹¹ Bayat A. Life as politics: how ordinary people change the Middle East. Amsterdam University Press, 2010.

2000–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	53	156	166
		14,1%	41,6%	44,3%
	Середні консистентні статуси	82	275	137
		16,6%	55,7%	27,7%
	Високі консистентні статуси	38	85	40
		23,3%	52,1%	24,5%
	Неконсистентність на користь освіти	339	1081	525
		17,4%	55,6%	27%
	Неконсистентність на користь доходу	75	222	251
		13,7%	40,5%	45,8%

Джерело: побудовано авторами

Розрив між слабкою інституційною участю та відносно високою комунікативною активністю є важливим для розуміння іранського кейсу. Він показує, що низьке членство в партіях серед громадян Ірану – особливо тих, які не досягли кристалізації освіти та доходу на високому рівні (див. Таблицю 29), – не слід автоматично трактувати як аполітичність. В умовах авторитарних режимів формальна участь може бути обмеженою, або й недоступною, тоді як обговорення політики у приватних мережах залишається способом підтримання політичної свідомості.

Порівняння того, як різні типи статусної (не)консистентності співвідносяться із політичним самовизначенням респондентів у контексті Ірану, було обмеженим через наявність релевантних даних тільки у сьомій хвилі WVS. Тож його основна цінність у тому, що у найкритичнішому для соціальної структури році було зафіксовано відсутність значущих ідеологічних відмінностей у самовизначенні поміж усіма типами статусної (не)консистентності (див. Таблицю 30). Це доводить, що в іранському суспільстві критичніше ставлення до чинного порядку розподілу ресурсів на противагу більшій зацікавленості у збереженні наявних ієрархій не варто автоматично тлумачити у західному значенні шкали «ліві – праві». Невдовзі переходячи до аналізу США, хочемо поділитися міркуванням, що загалом Іран демонструє проміжну модель між російською деполітизацією та американською інституційною політизацією. Її можна визначити як модель латентної політизації – політична суб'єктність за таких обставин може не проявлятися інституційно, але зберігається у статусних очікуваннях і повсякденних комунікаціях щодо політики.

Членство в політичних партіях у різних комбінованих статусних категорій в Ірані згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Зараз я зачитаю список громадських організацій. Скажіть, по кожній з них, Ви є активним членом цих організацій, неактивним членом організації або не є членом цих організацій? Політичні партії»		
		Не є членом (Not a member)	Неактивний член (Inactive member)	Активний член (Active member)
2007 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	277	5	5
		96,5%	1,7%	1,7%
	Середні консистентні статуси	730	51	11
		92,2%	6,4%	1,4%
	Високі консистентні статуси	64	5	4
		87,7%	6,8%	5,5%
	Неконсистентність на користь освіти	725	74	23
		88,2%	9%	2,8%
2020 Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	592	35	8
		93,2%	5,5%	1,3%
	Середні консистентні статуси	212	10	16
		89,1%	4,2%	6,7%
	Високі консистентні статуси	272	5	21
		91,3%	1,7%	7%
	Неконсистентність на користь освіти	38	7	4
		77,6%	14,3%	8,2%
2007–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	664	18	47
		91,1%	2,5%	6,4%
	Середні консистентні статуси	143	6	10
		89,9%	3,8%	6,3%
	Високі консистентні статуси	489	15	21
		93,1%	2,9%	4%
	Неконсистентність на користь освіти	1002	56	32
		91,9%	5,1%	2,9%
2007–2020 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	102	12	8
		83,6%	9,8%	6,6%
	Середні консистентні статуси	1389	92	70
		89,6%	5,9%	4,5%
	Високі консистентні статуси	735	41	18
		92,6%	5,2%	2,3%

Джерело: побудовано авторами

Ідеологічне самопозиціонування різних комбінованих статусних категорій в Ірані згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Вибір згідно з 10-бальною шкалою за питанням «Обговорюючи політичні питання, люди використовують слова “лівий” і “правий”. Виходячи з цього, як Ви визначили б свої погляди, орієнтуючись на цю шкалу»									
		Ліві погляди (Left)	2	3	4	5	6	7	8	9	Праві погляди (Right)
2020	Низькі консистентні статуси	5	3	5	3	18	9	6	4	2	3
		8,6%	5,2%	8,6%	5,2%	31%	15,5%	10,3%	6,9%	3,4%	5,2%
	Середні консистентні статуси	10	9	16	16	55	8	13	5	3	6
		7,1%	6,4%	11,3%	11,3%	39%	5,7%	9,2%	3,5%	2,1%	4,3%
	Високі консистентні статуси	10	8	15	4	19	8	6	3	6	3
		12,2%	9,8%	18,3%	4,9%	23,2%	9,8%	7,3%	3,7%	7,3%	3,7%
	Неконсистентність на користь освіти	108	59	108	73	244	70	67	28	28	40
		13,1%	7,2%	13,1%	8,8%	29,6%	8,5%	8,1%	3,4%	3,4%	4,8%
Відмінності не значущі	Неконсистентність на користь доходу	13	7	9	14	56	21	11	6	8	12
		8,3%	4,5%	5,7%	8,9%	35,7%	13,4%	7%	3,8%	5,1%	7,6%

Джерело: побудовано авторами

Аналіз емпіричних даних щодо США (період 1995–2017 рр.) дає змогу перевірити соціоструктурні умови політичної залученості в інституційно розвиненій демократії, що пережила культурні травми від терактів 11 вересня та затяжних кампаній в Іраку й Афганістані. Американський кейс демонструє, як подібний за зовнішньополітичною логікою досвід – тривале ведення воєн за межами власної території – може давати інші наслідки в умовах відкритішої політичної системи. Якщо у розглянутих вище авторитарних режимах політична енергія блокується або витісняється у приватну сферу, то у США вона значною мірою входить у публічні канали через такі інструменти, як вибори, партійна конкуренція, політичні та соціальні кампанії, взаємна двопартійна напруга та її медійні вияви, повсякденне обговорення політики тощо. У цьому випадку політична участь може бути

попередньо окреслена через оптику так званої «ресурсної моделі»: освіта, навички, соціальні мережі та доступ до інституційних каналів підвищують імовірність того, що статусна фрустрація, якої у США також не бракувало (див. Таблицю 31, відмінність між роками значуща на рівні 0,001) буде виражена не через політичний ескапізм, а навпаки – через активну участь у політичних процесах⁹².

Таблиця 31

**Динаміка статусної (не)консистентності у США
згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)**

Рік участі США у WVS	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів				
	Низькі консистентні статуси	Середні консистентні статуси	Високі консистентні статуси	Неконсистентність на користь освіти	Неконсистентність на користь доходу
1995	48	325	330	391	291
	3,5%	23,5%	23,8%	28,2%	21%
1999	68	102	247	581	130
	6%	9%	21,9%	51,5%	11,5%
2006	13	696	20	334	84
	1,1%	60,7%	1,7%	29,1%	7,3%
2011	17	559	122	1379	92
	0,8%	25,8%	5,6%	63,6%	4,2%
2017	32	919	134	1318	114
	1,3%	36,5%	5,3%	52,4%	4,5%

Джерело: побудовано авторами

Замість соціальної апатії американське суспільство дійсно демонструє інтенсифікацію політичної залученості в періоди криз. Ствердні показники особистої значущості політики досягають високого загального рівня, не маючи при цьому стабільного лідера серед комбінованих статусних категорій по окремих роках, але в загальній картині ми вперше бачимо оформлення позитивної лідерської тенденції на користь більшої гіпотетичної громадянської активності серед носіїв низьких консистентних статусів без компаньйонів з інших статусних категорій (див. Таблицю 32). Таким чином, американці мають реакцію, кардинально відмінну від громадян авторитарних держав.

⁹² Brady H. E., Verba S., Schlozman K. L. Beyond SES: a resource model of political participation. *American political science review*. 1995. Vol. 89, no. 2. P. 271–294. URL: <https://doi.org/10.2307/2082425> (date of access: 18.06.2026).

Особиста важливість політики для різних комбінованих статусних категорій у США згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки важливо для Вас, що я зараз назву? Політика»			
		Дуже важлива (Very important)	Скоріше важлива (Rather important)	Не дуже важлива (Not very important)	Зовсім не важлива (Not at all important)
1995 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	8	10	20	10
		16,7%	20,8%	41,7%	20,8%
	Середні консистентні статуси	52	122	114	33
		16,2%	38%	35,5%	10,3%
	Високі консистентні статуси	75	157	83	14
		22,8%	47,7%	25,2%	4,3%
	Неконсистентність на користь освіти	61	158	134	36
		15,7%	40,6%	34,4%	9,3%
1999 Відмінності не значущі	Низькі консистентні статуси	15	25	19	8
		22,4%	37,3%	28,4%	11,9%
	Середні консистентні статуси	14	43	35	10
		13,7%	42,2%	34,3%	9,8%
	Високі консистентні статуси	44	109	87	7
		17,8%	44,1%	35,2%	2,8%
	Неконсистентність на користь освіти	86	244	203	46
		14,9%	42,1%	35,1%	7,9%
2006 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	7	1	5	0
		53,8%	7,7%	38,5%	0%
	Середні консистентні статуси	63	280	284	63
		9,1%	40,6%	41,2%	9,1%
	Високі консистентні статуси	2	15	2	0
		10,5%	78,9%	10,5%	0%
	Неконсистентність на користь освіти	43	137	127	24
		13%	41,4%	38,4%	7,3%
Неконсистентність на користь доходу		10	26	40	8
		11,9%	31%	47,6%	9,5%

Продовження таблиці 32

2011	Низькі консистентні статуси	5	6	1	5
		29,4%	35,3%	5,9%	29,4%
	Середні консистентні статуси	53	225	207	69
		9,6%	40,6%	37,4%	12,5%
	Високі консистентні статуси	21	56	33	9
		17,6%	47,1%	27,7%	7,6%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь освіти	150	589	488	146
		10,9%	42,9%	35,5%	10,6%
	Неконсистентність на користь доходу	17	36	29	8
		18,9%	40%	32,2%	8,9%
2017	Низькі консистентні статуси	6	11	11	5
		18,2%	33,3%	33,3%	15,2%
	Середні консистентні статуси	117	366	350	72
		12,9%	40,4%	38,7%	8%
	Високі консистентні статуси	24	65	41	3
		18%	48,9%	30,8%	2,3%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь освіти	199	576	450	82
		15,2%	44,1%	34,4%	6,3%
	Неконсистентність на користь доходу	32	36	34	11
		28,3%	31,9%	30,1%	9,7%
1995–2017	Низькі консистентні статуси	41	53	56	28
		23%	29,8%	31,5%	15,7%
	Середні консистентні статуси	299	1036	990	247
		11,6%	40,3%	38,5%	9,6%
	Високі консистентні статуси	166	402	246	33
		19,6%	47,5%	29%	3,9%
Відмінності значущі на рівні 0,001	Неконсистентність на користь освіти	539	1704	1402	334
		13,5%	42,8%	35,2%	8,4%
	Неконсистентність на користь доходу	130	261	248	65
		18,5%	37,1%	35,2%	9,2%

Джерело: побудовано авторами

Однак показник інтересу до політики у США залишається помітніше пов'язаним з максимальними статусними ресурсами – поєднанням значних обсягів і освітнього, і грошового капіталу. Високостатусна консистентна категорія, яка має і те, і інше, демонструє найвищу політичну включеність, оскільки володіє і компетенціями, і матеріальними можливостями для участі – схоже, це явище у результатах нашого аналізу набуває універсального значення. Водночас типаж «освіта вище доходу» реалізує хвилеподібний

характер декларованої когнітивної політичної залученості, оскільки розрив між освітніми очікуваннями та матеріальним становищем посилює її увагу до питань представництва й інституційної справедливості (див. Таблицю 33). Припускаємо, що у 1999 р. це посилення могло бути наслідком попередніх змін у законодавстві США, зокрема розширення програми «Stafford Loan» у 1992–1993 рр., що дозволили брати студентські кредити всім без винятку, незалежно від фінансового стану, і це спровокувало масове зтягування молоді у боргову залежність та, відповідно, у складнощі з доходами⁹³, а у 2011 р. причина була в тому, що американці зіткнулися з наслідками Світової економічної кризи 2008 р. – зруйнованою ринковою цінністю багатьох дипломів, підвищенням рівня безробіття та невідповідною працею серед молодих фахівців^{94 95 96}.

Таблиця 33

Цікавість до політики у різних комбінованих статусних категорій у США згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Скажіть, будь-ласка, наскільки Ви цікавитесь політикою?»			
		Дуже цікавлюся (Very interested)	Певною мірою цікавлюся (Somewhat interested)	Не дуже цікавлюся (Not very interested)	Зовсім не цікавлюся (Not at all interested)
1995 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	2	14	14	18
		4,2%	29,2%	29,2%	37,5%
	Середні консистентні статуси	43	134	99	50
		13,2%	41,1%	30,4%	15,3%
	Високі консистентні статуси	90	175	45	20
		27,3%	53%	13,6%	6,1%

⁹³ Baum S. The evolution of student debt in the United States. *Student loans and the dynamics of debt*. 2015. P. 11–36. URL: <https://doi.org/10.17848/9780880994873.ch2> (date of access: 18.06.2026).

⁹⁴ Valletta R. Recent flattening in the higher education wage premium: polarization, skill downgrading, or both?. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2016. URL: <https://doi.org/10.3386/w22935> (date of access: 18.06.2026).

⁹⁵ Edwards K. A., Shierholz H. The class of 2011. *Economic Policy Institute*. URL: <https://www.epi.org/publication/bp306-class-of-2011/> (date of access: 18.06.2026).

⁹⁶ Abel J. R., Deitz R. Underemployment in the early careers of college graduates following the Great recession. *Education, skills, and technical change: implications for future US GDP growth*. 2017. P. 149–181. URL: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr749.pdf?la=en (date of access: 18.06.2026).

Продовження таблиці 33

	Неконсистентність на користь освіти	79	158	104	51
		20,2%	40,3%	26,5%	13%
	Неконсистентність на користь доходу	45	142	71	33
		15,5%	48,8%	24,4%	11,3%
1999	Низькі консистентні статуси	11	28	18	11
		16,2%	41,2%	26,5%	16,2%
	Середні консистентні статуси	13	50	25	15
		12,6%	48,5%	24,3%	14,6%
	Високі консистентні статуси	61	118	56	12
		24,7%	47,8%	22,7%	4,9%
	Неконсистентність на користь освіти	110	280	128	61
		19%	48,4%	22,1%	10,5%
	Неконсистентність на користь доходу	13	56	39	22
		10%	43,1%	30%	16,9%
2006	Низькі консистентні статуси	1	8	1	2
		8,3%	66,7%	8,3%	16,7%
	Середні консистентні статуси	85	319	193	97
		12,2%	46%	27,8%	14%
	Високі консистентні статуси	12	5	2	0
		63,2%	26,3%	10,5%	0%
	Неконсистентність на користь освіти	48	155	82	50
		14,3%	46,3%	24,5%	14,9%
	Неконсистентність на користь доходу	12	39	22	11
		14,3%	46,4%	26,2%	13,1%
2011	Низькі консистентні статуси	3	3	6	5
		17,6%	17,6%	35,3%	29,4%
	Середні консистентні статуси	81	210	151	117
		14,5%	37,6%	27%	20,9%
	Високі консистентні статуси	33	59	20	9
		27,3%	48,8%	16,5%	7,4%
	Неконсистентність на користь освіти	255	606	343	167
		18,6%	44,2%	25%	12,2%
	Неконсистентність на користь доходу	14	32	28	18
		15,2%	34,8%	30,4%	19,6%
2017	Низькі консистентні статуси	4	15	8	5
		12,5%	46,9%	25%	15,6%
	Середні консистентні статуси	146	398	258	114
		15,9%	43,4%	28,2%	12,4%
	Високі консистентні статуси	54	51	22	7
		40,3%	38,1%	16,4%	5,2%

	Неконсистентність на користь освіти	320	582	290	123
		24,3%	44,3%	22,1%	9,4%
	Неконсистентність на користь доходу	17	48	30	14
		15,6%	44%	27,5%	12,8%
1995–2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	21	68	47	41
		11,9%	38,4%	26,6%	23,2%
	Середні консистентні статуси	368	1111	726	393
		14,2%	42,8%	27,9%	15,1%
	Високі консистентні статуси	250	408	145	48
		29,4%	47,9%	17%	5,6%
	Неконсистентність на користь освіти	812	1781	947	452
		20,3%	44,6%	23,7%	11,3%
	Неконсистентність на користь доходу	101	317	190	98
		14,3%	44,9%	26,9%	13,9%

Джерело: побудовано авторами

Соціоструктурна специфіка політичної залученості США рельєфно проявляється і у практичній площині – показники повсякденної політичної комунікації свідчать про вкрай інтенсивні дружні обговорення політики насамперед у гармонійно високостатусних респондентів та респондентів зі статусною неконсистентністю обох типів (див. Таблицю 34). Тож на відміну від РФ, де політика поступово вилучається з повсякденного спілкування, у США вона залишається одним із досить популярних сюжетів побутових розмов у близькому колі. Цей кейс демонструє, що статусна неконсистентність за умов інституційної відкритості може виступати стимулом для політичної артикуляції, проте ця артикуляція не обов'язково веде до консенсусу. Навпаки, вона може посилювати ідеологічну диференціацію та конфліктність публічної дискусії, оскільки різні типи неконсистентності тяжіють до різних відповідей на політичну кризу. Війни, терористичні загрози, питання безпеки, зовнішньополітичні рішення, внутрішні наслідки цих рішень тощо стають предметом завзятої, але інституційно допустимої дискусії, і таким чином культурна травма не замикається у приватній комунікації, а отримує публічну артикуляцію.

Таблиця 34

Політичні дискусії з друзями у різних комбінованих статусних категорій у США згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Коли ви збираєтесь разом з друзями, ви обговорюєте політичні питання...?»		
		Часто (Frequently)	Час від часу (Occasionally)	Ніколи (Never)
1995 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	3	17	26
		6,5%	37%	56,5%
	Середні консистентні статуси	30	187	100
		9,5%	59%	31,5%
	Високі консистентні статуси	87	191	51
		26,4%	58,1%	15,5%
1999 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	54	221	111
		14%	57,3%	28,8%
	Середні консистентні статуси	34	176	74
		12%	62%	26,1%
	Високі консистентні статуси	6	36	25
		9%	53,7%	37,3%
2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	14	51	36
		13,9%	50,5%	35,6%
	Середні консистентні статуси	57	154	35
		23,2%	62,6%	14,2%
	Високі консистентні статуси	93	344	141
		16,1%	59,5%	24,4%
2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	16	66	48
		12,3%	50,8%	36,9%
	Середні консистентні статуси	12	13	7
		37,5%	40,6%	21,9%
	Високі консистентні статуси	563	245	102
		61,9%	26,9%	11,2%
2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	109	17	7
		82%	12,8%	5,3%
	Середні консистентні статуси	1001	214	97
		76,3%	16,3%	7,4%
	Високі консистентні статуси	57	34	21
		50,9%	30,4%	18,8%

Продовження таблиці 34

1995–2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	21	66	58
		14,5%	45,5%	40%
	Середні консистентні статуси	607	483	238
		45,7%	36,4%	17,9%
	Високі консистентні статуси	253	362	93
		35,7%	51,1%	13,1%
	Неконсистентність на користь освіти	1148	779	349
		50,4%	34,2%	15,3%
	Неконсистентність на користь доходу	107	276	143
		20,3%	52,5%	27,2%

Джерело: побудовано авторами

Показники активного членства у політичних партіях теж є суттєво вищими, ніж у двох попередніх розглянутих кейсах країн, що були агресорами у війнах. Індивідуальні та колективні переваги політичної афілійованості частіше очевидніші для представників високих кристалізованих статусів освіти та доходу, рідше – для депривованих громадян, і найрідше – для «практиків» (див. Таблицю 35). За таких умов статусна фрустрація не витісняється з політичного поля, але і не набуває повноцінної участі у формальних політичних механізмах.

Таблиця 35

Членство в політичних партіях у різних комбінованих статусних категорій у США згідно з даними WVS (критерій χ^2 Пірсона)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Альтернативи відповіді на запитання «Зараз я зачитаю список громадських організацій. Скажіть, по кожній з них, Ви є активним членом цих організацій, неактивним членом організації або не є членом цих організацій? Політичні партії»		
		Не є членом (Not a member)	Неактивний член (Inactive member)	Активний член (Active member)
1995 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	35	7	5
		74,5%	14,9%	10,6%
	Середні консистентні статуси	180	84	55
		56,4%	26,3%	17,2%
	Високі консистентні статуси	116	120	91
		35,5%	36,7%	27,8%
	Неконсистентність на користь освіти	198	113	78
		50,9%	29%	20,1%

Продовження таблиці 35

	Неконсистентність на користь доходу	146 50,3%	81 27,9%	63 21,7%
2006	Низькі консистентні статуси	7 53,8%	4 30,8%	2 15,4%
	Середні консистентні статуси	365 52,7%	223 32,2%	104 15%
	Високі консистентні статуси	4 21,1%	9 47,4%	6 31,6%
	Неконсистентність на користь освіти	171 51,2%	111 33,2%	52 15,6%
	Неконсистентність на користь доходу	47 56%	18 21,4%	19 22,6%
	Низькі консистентні статуси	13 72,2%	1 5,6%	4 22,2%
	Середні консистентні статуси	332 59,5%	153 27,4%	73 13,1%
2011	Високі консистентні статуси	37 30,6%	56 46,3%	28 23,1%
	Неконсистентність на користь освіти	757 55,2%	408 29,7%	207 15,1%
	Неконсистентність на користь доходу	63 70,8%	19 21,3%	7 7,9%
	Низькі консистентні статуси	20 60,6%	5 15,2%	8 24,2%
	Середні консистентні статуси	471 51,5%	282 30,9%	161 17,6%
	Високі консистентні статуси	42 31,6%	57 42,9%	34 25,6%
	Неконсистентність на користь освіти	657 50,4%	391 30%	255 19,6%
2017	Неконсистентність на користь доходу	61 55,5%	35 31,8%	14 12,7%
	Низькі консистентні статуси	75 67,6%	17 15,3%	19 17,1%
	Середні консистентні статуси	1348 54,3%	742 29,9%	393 15,8%
	Високі консистентні статуси	199 33,2%	242 40,3%	159 26,5%
	Неконсистентність на користь освіти	1783 52,5%	1023 30,1%	592 17,4%
	Неконсистентність на користь доходу	317 55,3%	153 26,7%	103 18%
	Відмінності значущі на рівні 0,001			

Джерело: побудовано авторами

Ознаки статусно пов’язаної ідеологічної диференціації перш за все демонструють яскраві відмінності між вподобаннями протилежних типів статусної неконсистентності у США: статусна категорія «освіта+, дохід–» має помітніші частки лівих позицій, а статусна категорія «освіта–, дохід+» навпаки схиляється до правих. Натомість щодо ідеологічного самопозиціонування носіїв високих консистентних статусів доречно говорити про внутрішню ідеологічну поляризацію «і лівим, і правим» (див. Таблицю 36). Досвід відповідної колективної напруги може тривалий час повторюватися і навіть заохочуватися тому, що у відкритішому політичному середовищі негативні аспекти цієї напруги легше нівелювати завдяки загальній демократичності соціальних інститутів. Саме тому США створюють по-своєму унікальну модель – не деполітизацію, як у РФ, і не латентну політизацію, як в Ірані, а інституційно оформлену політизацію статусної (не)консистентності.

Таблиця 36

Ідеологічне самопозиціонування різних комбінованих статусних категорій у США згідно з даними WVS (метод Монте-Карло)

Рік участі у WVS та рівень значущості відмінностей у вказаному році	Консистентність освітнього і матеріального статусів респондентів	Вибір згідно з 10-бальною шкалою за питанням «Обговорюючи політичні питання, люди використовують слова “лівий” і “правий”. Виходячи з цього, як Ви визначили б свої погляди, орієнтуючись на цю шкалу»									
		Ліві погляди (Left)	2	3	4	5	6	7	8	9	Праві погляди (Right)
1995	Низькі консистентні статуси	1	0	3	2	14	5	1	3	2	5
		2,8%	0%	8,3%	5,6%	38,9%	13,9%	2,8%	8,3%	5,6%	13,9%
	Середні консистентні статуси	9	1	16	13	111	52	37	18	8	15
		3,2%	0,4%	5,7%	4,6%	39,6%	18,6%	13,2%	6,4%	2,9%	5,4%
	Високі консистентні статуси	9	9	31	29	92	41	35	43	11	12
		2,9%	2,9%	9,9%	9,3%	29,5%	13,1%	11,2%	13,8%	3,5%	3,8%
	Неконсистентність на користь освіти	5	13	23	22	121	67	48	25	17	10
		1,4%	3,7%	6,6%	6,3%	34,5%	19,1%	13,7%	7,1%	4,8%	2,8%
	Неконсистентність на користь доходу	2	5	14	10	96	52	18	36	16	13
		0,8%	1,9%	5,3%	3,8%	36,6%	19,8%	6,9%	13,7%	6,1%	5%

Продовження таблиці 36

1999	Відмінності значущі на рівні 0,01	Низькі консистентні статуси	4	1	3	2	16	17	5	8	1	4
			6,6%	1,6%	4,9%	3,3%	26,2%	27,9%	8,2%	13,1%	1,6%	6,6%
		Середні консистентні статуси	0	1	2	7	35	20	7	15	3	6
			0%	1%	2,1%	7,3%	36,5%	20,8%	7,3%	15,6%	3,1%	6,3%
		Високі консистентні статуси	4	13	12	17	53	50	36	31	15	10
			1,7%	5,4%	5%	7,1%	22%	20,7%	14,9%	12,9%	6,2%	4,1%
		Неконсистентність на користь освіти	22	4	40	39	159	112	63	61	29	25
			4%	0,7%	7,2%	7%	28,7%	20,2%	11,4%	11%	5,2%	4,5%
		Неконсистентність на користь доходу	6	5	9	2	39	29	14	8	4	2
			5,1%	4,2%	7,6%	1,7%	33,1%	24,6%	11,9%	6,8%	3,4%	1,7%
2006	Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	0	0	3	1	5	4	0	0	0	0
			0%	0%	23,1%	7,7%	38,5%	30,8%	0%	0%	0%	0%
		Середні консистентні статуси	10	5	28	42	253	148	85	67	26	25
			1,5%	0,7%	4,1%	6,1%	36,7%	21,5%	12,3%	9,7%	3,8%	3,6%
		Високі консистентні статуси	3	2	5	4	0	1	0	2	0	1
			16,7%	11,1%	27,8%	22,2%	0%	5,6%	0%	11,1%	0%	5,6%
		Неконсистентність на користь освіти	7	8	27	39	125	57	24	25	11	6
			2,1%	2,4%	8,2%	11,9%	38%	17,3%	7,3%	7,6%	3,3%	1,8%
		Неконсистентність на користь доходу	0	1	4	7	20	19	15	8	2	8
			0%	1,2%	4,8%	8,3%	23,8%	22,6%	17,9%	9,5%	2,4%	9,5%
2011	Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	1	0	0	2	0	4	4	1	0	5
			5,9%	0%	0%	11,8%	0%	23,5%	23,5%	5,9%	0%	29,4%
		Середні консистентні статуси	3	5	21	22	242	102	54	29	31	32
			0,6%	0,9%	3,9%	4,1%	44,7%	18,9%	10%	5,4%	5,7%	5,9%
		Високі консистентні статуси	2	5	11	8	19	14	18	21	15	7
			1,7%	4,2%	9,2%	6,7%	15,8%	11,7%	15%	17,5%	12,5%	5,8%
		Неконсистентність на користь освіти	35	53	104	120	447	214	117	138	71	53
			2,6%	3,9%	7,7%	8,9%	33,1%	15,8%	8,7%	10,2%	5,3%	3,9%
		Неконсистентність на користь доходу	1	2	2	4	18	24	4	7	8	19
			1,1%	2,2%	2,2%	4,5%	20,2%	27%	4,5%	7,9%	9%	21,3%
2017	Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	5	2	2	0	10	3	3	0	0	6
			16,1%	6,5%	6,5%	0%	32,3%	9,7%	9,7%	0%	0%	19,4%
		Середні консистентні статуси	73	26	64	54	304	103	61	86	52	83
			8,1%	2,9%	7,1%	6%	33,6%	11,4%	6,7%	9,5%	5,7%	9,2%

Продовження таблиці 36

	Високі консистентні статуси	17	7	21	12	20	9	13	13	11	12
		12,6%	5,2%	15,6%	8,9%	14,8%	6,7%	9,6%	9,6%	8,1%	8,9%
	Неконсистентність на користь освіти	110	85	184	129	312	103	128	123	50	68
		8,5%	6,6%	14,2%	10%	24,1%	8%	9,9%	9,5%	3,9%	5,3%
1995–2017 Відмінності значущі на рівні 0,001	Низькі консистентні статуси	15	2	9	1	19	16	17	8	8	18
		13,3%	1,8%	8%	0,9%	16,8%	14,2%	15%	7,1%	7,1%	15,9%
	Середні консистентні статуси	11	3	11	7	45	33	13	12	3	20
		7%	1,9%	7%	4,4%	28,5%	20,9%	8,2%	7,6%	1,9%	12,7%
	Високі консистентні статуси	95	38	131	138	945	425	244	215	120	161
		3,8%	1,5%	5,2%	5,5%	37,6%	16,9%	9,7%	8,6%	4,8%	6,4%
	Неконсистентність на користь освіти	35	36	80	70	184	115	102	110	52	42
		4,2%	4,4%	9,7%	8,5%	22,3%	13,9%	12,3%	13,3%	6,3%	5,1%
	Неконсистентність на користь доходу	179	163	378	349	1164	553	380	372	178	162
		4,6%	4,2%	9,7%	9%	30%	14,3%	9,8%	9,6%	4,6%	4,2%
		24	15	38	24	192	140	68	67	38	60
		3,6%	2,3%	5,7%	3,6%	28,8%	21%	10,2%	10,1%	5,7%	9%

Джерело: побудовано авторами

ВИСНОВКИ

Таким чином, результати нашого дослідження засвідчили, що статусна неконсистентність залишається важливим чинником формування політичної поведінки, однак її вплив суттєво залежить від історичного контексту, характеру криз та специфіки соціального розвитку конкретної країни. Теоретичні положення Г. Ленські щодо політичної активізації груп із дисбалансом статусів отримали лише часткове підтвердження. У багатьох випадках статусна неконсистентність не породжувала прямої підтримки радикальних політичних змін, а проявлялася складнішими формами адаптації до соціальної невизначеності. Доцільність подальшого використання теорії статусної кристалізації для аналізу новітніх політичних процесів після воєнного досвіду та поствоєнного відновлення суспільств вважаємо підтвердженою.

Зокрема, для України характерним було поєднання відносно низького рівня інституційної політичної участі із збереженням інтересу до політичної сфери серед окремих статусних категорій. Найвищу політичну залученість демонстрували громадяни з високими консистентними статусами, тоді як найнижчі показники спостерігалися серед осіб із низькими консистентними статусами. Статусна

неконсистентність на користь освіти часто поєднувалася з критичним ставленням до існуючого соціального порядку, проте не завжди трансформувалася в активну політичну участь. Водночас періоди суспільних криз істотно змінювали політичні орієнтації різних соціальних груп, посилюючи вплив факторів безпеки, економічної стабільності та соціального самозбереження.

Політичні орієнтації в Україні та інших розглянутих нами країнах – Філіппінах, Іраку, РФ, Ірані та США – формувалися під впливом як об'єктивного соціального становища особи, так і ширшого історичного та культурного контексту. Статусна консистентність у них частіше була пов'язаною з більш передбачуваними моделями політичної участі та більш помітною прихильністю до існуючих порядків, якщо це стосується високих рівнів освіти та доходу, тоді як статусна неконсистентність залежно від умов культурних травм виступає або джерелом політичної мобілізації, як і має бути в теорії, або тихою підтримкою соціальної апатії та політичного ескапізму.

АНОТАЦІЯ

У розділі досліджено вплив статусної консистентності та неконсистентності на політичну залученість населення шістьох країн, що знаходяться в умовах масштабних суспільних трансформацій. Теоретичною основою дослідження виступає теорія статусної кристалізації Г. Ленські, відповідно до якої узгодженість або неузгодженість окремих компонентів соціального статусу може визначати особливості політичної поведінки та громадянської активності індивідів. На основі даних Світового дослідження цінностей (World Values Survey) проаналізовано взаємозв'язок між різними типами комбінацій освітнього і матеріального статусів респондентів та їхніми установками щодо політики, повсякденною політичною участю, членством у політичних партіях та ідеологічними уподобаннями. Увагу приділено порівнянню суспільств, що пережили тривалі воєнні потрясіння та кризи – України, Філіппін та Іраку, – і суспільств, держави яких здійснювали агресію у новітній історії світу – РФ, Ірану та США. Встановлено, що вплив статусної (не)консистентності на політичну поведінку є залежним від історичного, культурного та соціально-політичного контексту. Зокрема, в Україні високостатусні консистентні групи демонструють вищий рівень політичної залученості під впливом кризових подій, тоді як статусно депривовані категорії частіше характеризуються політичною дистанційованістю, тим не менш маючи потенційно протестний лівий ідеологічний ухил. Показано, що пандемія COVID-19 та наслідки воєнних конфліктів суттєво модифікували зв'язок між соціальним становищем і політичними поглядами. Теорія статусної

кристалізації зберігає евристичний потенціал для аналізу сучасних політичних процесів, якщо враховувати вплив різних кризових факторів, культурної травми та специфіки національного розвитку при інтерпретації політичних орієнтацій населення.

Література

1. Антипович О. Ефект розщепленого мозку. Про Зеленського, міграцію та війну. NV. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/ukrajinske-suspilstvo-2026-rozshcheplena-kolektivna-svidomist-i-vnutrishni-superechnosti-sociologiya-50615444.html> (дата звернення: 18.06.2026).
2. Вебер М. «Дух» капіталізму. *Протестантська етика і дух протестантизму*. Київ, 1994. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbr04.htm#par2> (дата звернення: 18.06.2026).
3. Вебер М. Аскетичний протестантизм і капіталістичний дух. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. Київ, 1998. URL: <http://litopys.org.ua/weber/wbs13.htm> (дата звернення: 18.06.2026).
4. Голос Америки. Чи релігійні протистояння є причиною насилья в Іраку? *Голос Америки Українською*. URL: <https://www.holosameryky.com/a/a-49-2007-03-13-voa4-86824057/218966.html> (дата звернення: 18.06.2026).
5. Гонюкова Л. Політичні партії України: сучасність та перспективи розвитку. Київ : ФОП І.П.Артюшенко, 2014. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/1239786620645824a04cf5c0.89531755.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).
6. Грант А. М. Давати і брати. Прихована соціальна динаміка успіху / пер. О. Олійник ; дизайнер Ю. Барабаш. Київ : Yakaboo Publishing, 2019. 432 с.
7. Забродіна Д. О., Ташенко А. Ю. Пропаганда і соціальні мережі: воля до (не)захищеності напередодні повномасштабного вторгнення. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. № 2(62). С. 16–25. URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2\(62\).310929](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.2(62).310929) (дата звернення: 18.06.2026).
8. Зілгалов В. 10 років від початку війни в Іраку: міф про ядерну бомбу... *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24932366.html> (дата звернення: 18.06.2026).
9. Климончук В. Й. Політична участь громадян України як вияв антропологічного виміру свободи. *Політичний менеджмент*. 2012. Вип. 4–5. С. 72–80.
10. Кононов І. Ідеї Ульріха Бека в контексті сучасних методологічних пошуків у світовій соціології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2019. № 42. URL: <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2019-42-02> (дата звернення: 18.06.2026).

11. Лисюк Н. Р. Середній клас як активний суб'єкт соціальних трансформацій в Україні. *Український соціум*. 2006. Т. 2006, № 1. С. 65–72. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2006.01.065> (дата звернення: 18.06.2026).

12. Марущак Я. С. Історія політичних партій незалежної України та чому нашій державі потрібна двопартійна система. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 1, № 89. С. 115–120. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.14> (дата звернення: 18.06.2026).

13. Мельник А., Гринів Дз., Петринка Х. Віднайти щастя: визначення ключових факторів задоволеності життям серед українців. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/vidnajty-shhastyavyznachennya-klyuchovyh-faktoriv-zadovolenosti-zhyttyam-sered-ukrayintsiv> (дата звернення: 18.06.2026).

14. Мінфін. Як Філіппіни пожертвували середнім класом заради розвитку ІІІ. *Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/kak-filippiny-pozhertvovali-srednim-klassom-radi-razvitiya-ii/> (дата звернення: 18.06.2026).

15. Міхно Н. К. Проекції культурної травми в просторі повсякденності: до питання візуальної презентації дискурсу війни в міському просторі. *Габітус*. 2020. № 11. С. 61–66. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.11.10> (дата звернення: 18.06.2026).

16. Ненасильницькі сили миру. Ірак. URL: <https://nonviolentpeaceforce.org/uk/where-we-work/iraq/> (дата звернення: 18.06.2026).

17. Паніотто В. Прес-релізи та звіти – Динаміка самооцінки щастя населення України з 2001 до 2024 року. *Домашня сторінка КМІС*. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1508&p age=1&t=7#_ftn1 (дата звернення: 18.06.2026).

18. Паніотто В., Сахно Ю., Пяковська А. Динаміка рівня щастя і його детермінанти. Україна 2001–2017. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2018. № 1. С. 84–102. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2018-1/10.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).

19. Поскробок Ю. Середній клас "по-українськи": чи існує він та хто до нього належить. *24 Канал*. URL: https://24tv.ua/economy/seredniy-klas-ukrayini-2020-hto-nalezhit-novini-ekonomiki-ukrayini_n1410016 (дата звернення: 18.06.2026).

20. Проценко В. Економіка страждань і несправедливості: як українці перетворилися на «ліву» націю. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/ekonomika-strazhdan-i-nespravedlivosti-yak-ukrayintsiv-peretvorilisya-na-livu-natsiyu> (дата звернення: 18.06.2026).

21. Рева Т. Культурна травма у концепції соціальних змін Пйотра Штомпки. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. URL: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2022.262207> (дата звернення: 18.06.2026).

22. Резнік О. С. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. Київ : Інститут соціології НАН України, 2003. 101 с.

23. Резнік О. Солідарні взаємодії та політичні переконання громадян під час війни. *Солідарні суспільні взаємодії в Україні в період війни та в повоєнній перспективі: соціологічний вимір: монографія* / ред. В. Степаненко. Київ, 2026. С. 167–185. URL: https://drive.google.com/file/d/191w-yF97lQUWshPZSjNmR-rYby1CCQV/view?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBExY3JsdTE3ZnMwY0Q5ZWllR3NydGMGYXBwX2lkEDlYmJAzOTE3ODgyMDA4OTIAAR4fE3_OqUlqzXFzXjdOfNNTTXqnCTc_p1VcMlaJDB_zvOjn46pVZfAqP1KY8g_aem_lvXV7X77tNOmXMzHfJ0T7Q (дата звернення: 18.06.2026).

24. Рейн Н., Яремчик Б. Дохід середнього класу – скільки заробляють та де працюють в Україні та Польщі. *Novyny.LIVE*. URL: <https://novyny.live/ekonomi/serednii-klas-v-ukrayini-ta-polshchi-skilli-potribno-zarobliati-285185.html> (дата звернення: 18.06.2026).

25. Скороход О. В Україні зі свободою менше проблем, ніж з відповідальністю. Свободу ми так чи інакше собі забезпечили, – Євген Головаха. *Цензор.НЕТ*. URL: https://censor.net/ua/resonance/3284246/v_ukrayini_zi_svobodoyu_menshe_problem_nij_z_vidpovidalnisty_u_svobodu_my_tak_chy_inakshe_sobi_zabezpechyly (дата звернення: 18.06.2026).

26. Соболева Н. Соціальна солідарність: концептуальні засади та виклики війни. *Солідарні суспільні взаємодії в Україні в період війни та в повоєнній перспективі: соціологічний вимір: монографія* / ред. В. Степаненко. Київ, 2026. С. 15–37. URL: https://drive.google.com/file/d/191w-yF97lQUWshPZSjNmR-rYby1CCQV/view?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBExY3JsdTE3ZnMwY0Q5ZWllR3NydGMGYXBwX2lkEDlYmJAzOTE3ODgyMDA4OTIAAR4fE3_OqUlqzXFzXjdOfNNTTXqnCTc_p1VcMlaJDB_zvOjn46pVZfAqP1KY8g_aem_lvXV7X77tNOmXMzHfJ0T7Q (дата звернення: 18.06.2026).

27. Соціологічна асоціація України. Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством (заключний звіт). Харків, 2018. 277 с. URL: https://sau.in.ua/app/uploads/2019/07/ZVIT_SOCZIALNI-NERIVNOSTI_2018_.pdf (дата звернення: 18.06.2026).

28. Супівська Є. Середній клас в Україні – хто до нього належить, головні критерії та доходи. *Novyny.LIVE*. URL: <https://novyny.live/>

ekonomi/chi-ie-v-ukrayini-serednii-klas-i-khto-mozhe-do-nogo-nalezhati-231564.html (дата звернення: 18.06.2026).

29. Суспільно-політичні наслідки пандемії COVID-19 як виклики легітимності соціального порядку в Україні. *Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки* / ред. В. Степаненко. Київ, 2021. С. 72–135. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/books/2021/covid.socialni-naslidki-fin-2021.pdf> (дата звернення: 18.06.2026).

30. Ташенко А. Штучний інтелект і соціологія в «країні невивчених уроків». *Сучасне та майбутнє в глобальних і локальних проєкціях : Матеріали Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н. В. Паніної*. Київ, 2018. С. 177–186.

31. Ташенко А. Ю., Забродіна Д. О. Стосується не кожного: потенційна соціально-мережева аудиторія білої пропаганди в Україні. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 48. С. 159–166. URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.25> (дата звернення: 18.06.2026).

32. Ташенко, А. Ю., Федоренко, О. О., & Горобчук, Б. Д. (2026). Релігійне знання та релігійна поведінка жителів України з різними комбінаціями освіти та доходу. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*, (2), 148–158. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.2.17>

33. Учасники проєктів Вікімедіа. Вторгнення США та їх союзників до Іраку (2003). *Вікімедіа*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Вторгнення_США_та_їх_союзників_до_Іраку_\(2003\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Вторгнення_США_та_їх_союзників_до_Іраку_(2003)) (дата звернення: 18.06.2026).

34. Учасники проєктів Вікімедіа. Ірано-іракська війна. *Вікімедіа*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ірано-іракська_війна (дата звернення: 18.06.2026).

35. Учасники проєктів Вікімедіа. Операція «Нескорена свобода» – Філіппіни. *Вікімедіа*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Операція_«Нескорена_свобода»_—_Філіппіни (дата звернення: 18.06.2026).

36. Центр Разумкова. Середній клас в Україні: уявлення і реалії. Київ : Заповіт, 2016. 258 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Seredn_klas.pdf (дата звернення: 18.06.2026).

37. Шевченко О. Провали розвідки США як причина війни в Іраку: все, що нам відомо. *ФОКУС*. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/557899-provali-rozvidki-ssha-yak-prichina-viyni-v-iraku-vse-shcho-nam-vidomo> (дата звернення: 18.06.2026).

38. Abel J. R., Deitz R. Underemployment in the early careers of college graduates following the Great recession. *Education, skills, and technical change: implications for future US GDP growth*. 2017. P. 149–181. URL: https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr749.pdf?la=en (date of access: 18.06.2026).

39. Abramson L. Y., Seligman M. E., Teasdale J. D. Learned helplessness in humans: critique and reformulation. *Journal of abnormal psychology*. 1978. Vol. 87, no. 1. P. 49–74. URL: <https://doi.org/10.1037/0021-843x.87.1.49> (date of access: 18.06.2026).

40. Alamiri Y. S. Before the 2003 invasion, what did Iraq look like? *CGTN America*. URL: <https://america.cgtn.com/2017/03/30/before-the-2003-invasion-what-did-iraq-look-like/> (date of access: 18.06.2026).

41. Albert J. R. G., Gaspar R. E., Raymundo M. J. M. Why we should pay attention to the middle class. *PIDS policy notes*. 2015. No. 13. P. 1–10. URL: https://www.researchgate.net/publication/293028459_Why_We_should_have_pay_attention_to_the_middle_class (date of access: 18.06.2026).

42. Albert J. R. G., Santos A. G. F., Vizmanos J. F. V. Profile and determinants of the middle-income class in the Philippines. Philippine institute for development studies, 2018. 56 p. URL: <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsdps1820.pdf> (date of access: 18.06.2026).

43. Albert J. R. G., Santos A. G. F., Vizmanos J. F. V. Unmasking the middle-class: profile and determinants. Philippine institute for development studies. URL: <https://psa.gov.ph/sites/default/files/ncs-manuscripts-powerpoint/1.1.3%20Unmasking%20the%20Middle%20Class%20in%20the%20Philippine%20-%20Aspirations%2C%20Lifestyles%2C%20and%20Prospects%20for%20Sustainable%20Consumption.pdf> (date of access: 18.06.2026).

44. Alburo F. A., Abella D. I. Skilled labour migration from developing countries : study on the Philippines. Geneva : International Migration Programme, International Labour Office, 2002. 29 p. URL: <https://www.ilo.org/media/304926/download> (date of access: 18.06.2026).

45. Baum S. The evolution of student debt in the United States. *Student loans and the dynamics of debt*. 2015. P. 11–36. URL: <https://doi.org/10.17848/9780880994873.ch2> (date of access: 18.06.2026).

46. Bayat A. Life as politics: how ordinary people change the Middle East. Amsterdam University Press, 2010.

47. Belghith N. B. H., Fernandez F. C., Lavin B. A. Inequality, education, and occupational change in the Philippines. Washington, DC: World Bank, 2025. URL: <https://doi.org/10.1596/1813-9450-11163> (date of access: 18.06.2026).

48. Brady H. E., Verba S., Schlozman K. L. Beyond SES: a resource model of political participation. *American political science review*. 1995. Vol. 89, no. 2. P. 271–294. URL: <https://doi.org/10.2307/2082425> (date of access: 18.06.2026).

49. Bröning M. A revival of the left in the age of coronavirus?. *Berlin Policy Journal – Blog*. URL: <https://berlinpolicyjournal.com/a-revival-of-the-left-in-the-age-of-coronavirus/> (date of access: 18.06.2026).

50. Consensus. Are smart people more liberal?. URL: <https://consensus.app/home/blog/are-smart-people-more-liberal/> (date of access: 18.06.2026).

51. Dawood A. K., Aboudi A. R. World heritage sites in Iraq. Hatra-Ashur – Samarra. State of conservation reports. Baghdad : Republic of Iraq, Ministry of Culture, State Board of Antiquities & Heritage, 2018. 11 p. URL: <https://whc.unesco.org/document/165520> (date of access: 18.06.2026).

52. Ducanes G. Examining the inclusiveness of Philippine growth from 1991 to 2015: the role of household human capital inequality and source of growth. *DLSU business and economics review*. 2023. No. 33(1). P. 69–87. URL: <https://archium.ateneo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1202&context=economics-faculty-pubs> (date of access: 18.06.2026).

53. Edwards K. A., Shierholz H. The class of 2011. *Economic Policy Institute*. URL: <https://www.epi.org/publication/bp306-class-of-2011/> (date of access: 18.06.2026).

54. Funke M., Trebesch C., Schularick M. The economic consequences of populism. *TYPO3 Exception*. URL: <https://www.kielinstitut.de/publications/kiel-focus/the-economic-consequences-of-populism/> (date of access: 18.06.2026).

55. Gethin A., Martínez-Toledano C., Piketty T. Brahmin left versus Merchant right: changing political cleavages in 21 Western democracies, 1948–2020. *The quarterly journal of economics*. 2021. Vol. 137, no. 1. P. 1–48. URL: <https://doi.org/10.1093/qje/qjab036> (date of access: 18.06.2026).

56. Gonzalez A. Higher education, brain drain and overseas employment in the Philippines: towards a differentiated set of solutions. *Higher education*. 1992. Vol. 23, no. 1. P. 21–31. URL: <https://doi.org/10.1007/bf00141142> (date of access: 18.06.2026).

57. Gray P. The pandemic created a perceived new class division: the laptop class vs. everyone else. *TechRepublic*. URL: <https://www.techrepublic.com/article/the-pandemic-created-a-perceived-new-class-division-the-laptop-class-vs-everyone-else/> (date of access: 18.06.2026).

58. Grossmann M., Hopkins D. A. Introduction: changing parties in a changing world. *Polarized by degrees*. 2024. P. 1–32. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009057141.001> (date of access: 18.06.2026).

59. Hooghe L., Marks G. Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European public policy*. 2017. Vol. 25, no. 1. P. 109–135. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310279> (date of access: 18.06.2026).

60. Info Sapiens. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. 2025. 62 с. URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/333/NACP_presentation_report_2024_UKR.pdf (дата звернення: 18.06.2026).

61. Inglehart R., Norris P. Cultural backlash: Trump, Brexit, and authoritarian populism. Cambridge University Press, 2019.

62. Krouwel A. Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European politics*. 2003. Vol. 26, no. 2. P. 23–40. URL: <https://doi.org/10.1080/01402380512331341091> (date of access: 18.06.2026).

63. Lenski G. E. Status crystallization: a non-vertical dimension of social status. *American sociological review*. 1954. Vol. 19, no. 4. P. 405. URL: <https://doi.org/10.2307/2087459> (date of access: 18.06.2026).

64. Magnus K. D. Right-Wing populism, social identity theory, and resistance to public health measures during the COVID-19 pandemic. *International journal of public health*. 2022. Vol. 67. URL: <https://doi.org/10.3389/ijph.2022.1604812> (date of access: 18.06.2026).

65. Mapa C. D. S. Employment rate in January 2020 is estimated at 94.7 percent. Labor Force Survey press release. *The Philippine Statistics Authority*. URL: <https://psa.gov.ph/statistics/labor-force-survey/press-release/node/160246> (date of access: 18.06.2026).

66. Mapa C. D. S. Employment situation in July 2019. *The Philippine Statistics Authority*. URL: <https://psa.gov.ph/content/employment-situation-july-2019> (date of access: 18.06.2026).

67. Mapa C. D. S. Preliminary results of the 2019 annual estimates of Labor Force Survey (LFS). *The Philippine Statistics Authority*. URL: <https://psa.gov.ph/content/employment-situation-july-2019> (date of access: 18.06.2026).

68. Mazzoleni O., Ivaldi G. Right-Wing populism and the trade-off between health and the economy during the COVID-19 pandemic: a comparison between Western Europe and the United States. *Populism and science in Europe*. Cham, 2022. P. 255–284. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-97535-7_12 (date of access: 18.06.2026).

69. Melchor M. Surveying the extent and wage consequences of education-job mismatches in the Philippine labor market. *Philippine journal of development*. 2022. Vol. 46, no. 1. URL: <https://doi.org/10.62986/pjd2022.46.1d> (date of access: 18.06.2026).

70. Mellon J., Bailey J., Prosser C. How do coronavirus attitudes fit into Britain's ideological landscape?. *Parliamentary affairs*. 2021. Vol. 74, no. 3. P. 597–616. URL: <https://doi.org/10.1093/pa/gsab030> (date of access: 18.06.2026).

71. Ngayan A. The paradox of education, population and economic growth in the Philippines. *Pilipino Express News Magazine*. URL: <https://pilipino-express.com/features-sp-1157189368/anak/1204-the-paradox-of-education-population-and-economic-growth-in-the-philippines.html> (date of access: 18.06.2026).

72. Ozavci O. Iraq war 20 years on: how the role of empire and imperialism in the Middle East has been misconstrued. *The Conversation*.

URL: <https://theconversation.com/iraq-war-20-years-on-how-the-role-of-empire-and-imperialism-in-the-middle-east-has-been-misconstrued-201118> (date of access: 18.06.2026).

73. Pew Research Center. People with less education express more positive views about right-wing populist parties. *Pew Research Center*. URL: <https://www.pewresearch.org/chart/people-with-less-education-express-more-positive-views-about-right-wing-populist-parties/> (date of access: 18.06.2026).

74. Philippine Institute for Development Studies. Tech-voc grads show strong outcomes—but skills gaps remain. URL: <https://www.pids.gov.ph/details/news/press-releases/skills-alignment-not-credentials-alone-key-to-workforce-readiness-says-pids-study> (date of access: 18.06.2026).

75. PIDS 2012 economic policy monitor. Regional economic integration and inclusive growth: engaging nations, embracing people / R. M. Aldaba et al. The Philippines : Philippine Institute for Development Studies, 2013. 130 p. URL: <https://pidswebs.pids.gov.ph/CDN/PUBLICATIONS/pidsepm2012.pdf> (date of access: 18.06.2026).

76. PIDS. The Philippine economy in 2012 and prospects for 2013. URL: <https://www.pids.gov.ph/details/the-philippine-economy-in-2012-and-prospects-for-2013> (date of access: 18.06.2026).

77. Populism in the Post-COVID-19 world / T. Besley et al. *The London School of Economics and Political Science*. URL: <https://www.lse.ac.uk/lse-player/populism-in-the-post-covid-19-world> (date of access: 18.06.2026).

78. R. Cabauatan R., A. Manalo R., Uy C. Analysing the effects of selected economic indicators on education and on the causality between education and economic growth of the Philippines. *Science and technology development journal*. 2016. Vol. 19, no. 3. P. 57–69. URL: <https://doi.org/10.32508/stdj.v19i3.479> (date of access: 18.06.2026).

79. Reeves R. V., Rothwell J. Class and COVID: how the less affluent face double risks. *Brookings*. URL: <https://www.brookings.edu/articles/class-and-covid-how-the-less-affluent-face-double-risks/> (date of access: 18.06.2026).

80. Schraff D., Pontusson J. Falling behind whom? Economic geographies of right-wing populism in Europe. *Journal of European public policy*. 2023. P. 1–29. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2278647> (date of access: 18.06.2026).

81. Solon I. S. How intelligence mediates liberalism and prosociality. *Intelligence*. 2014. Vol. 47. P. 44–53. URL: <https://doi.org/10.1016/j.intell.2014.08.009> (date of access: 18.06.2026).

82. Suzuki Y. Philippines: the challenge of sustaining high growth – formulation of effective medium to long-term plan is essential. *"Asia research" report*. 2013. P. 76–89. URL: https://www.jcer.or.jp/eng/pdf/2013asia_chapter6.pdf (date of access: 18.06.2026).

83. Sztompka P. Cultural trauma. *European journal of social theory*. 2000. Vol. 3, no. 4. P. 449–466. URL: <https://doi.org/10.1177/136843100003004004> (date of access: 18.06.2026).

84. T. Libo-on J. Socioeconomic determinants of unemployment and skills mismatch in rural coastal community: basis for proposed technical livelihood program. *International journal of social science and human research*. 2026. Vol. 09, no. 01. URL: <https://doi.org/10.47191/ijsshr/v9-i1-89> (date of access: 18.06.2026).

85. Tashchenko A. I., Iakovenko A. K., Iakovenko I. I. Status consistency and political views of Ukrainian youth. *Norwegian journal of development of the international science*. 2020. Vol. 4, no. 39. P. 58–67.

86. Valavanidis A. Migration of Skilled and University Educated Scientists and Engineers. The "brain drain" phenomenon and inverse "brain drain". 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/320947791_Migration_of_Skilled_and_University_Educated_Scientists_and_Engineers_The_brain_drain_phenomenon_and_inverse_brain_drain (date of access: 18.06.2026).

87. Valletta R. Recent flattening in the higher education wage premium: polarization, skill downgrading, or both?. Cambridge, MA : National Bureau of Economic Research, 2016. URL: <https://doi.org/10.3386/w22935> (date of access: 18.06.2026).

88. Volk S., de Jonge L., Rensmann L. Populism and the pandemic: the politicization of COVID-19 and cleavage agency among populist radical right parties. 2023. URL: <https://www.cidob.org/sites/default/files/2024-11/REGROUP%20research%20paper%20no.%207.pdf> (date of access: 18.06.2026).

89. Wimmer A. Democracy and ethno-religious conflict in Iraq. *Survival*. 2003. Vol. 45, no. 4. P. 111–134. URL: <https://doi.org/10.1080/00396330312331343606> (date of access: 18.06.2026).

90. World Bank. Investing in inclusive growth amid global uncertainty. 2012. URL: <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Philippine%20Quarterly%20Update%20July%202012.pdf> (date of access: 18.06.2026).

91. World Bank. Philippine economic update: accelerating reforms to sustain growth. 2012. URL: https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/ph_Philippine_Economic_Update_Dec2012.pdf (date of access: 18.06.2026).

92. World Bank. Philippines quarterly update, March 2012: from stability to prosperity for all. *Open Knowledge Repository*. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/b37f91e9-da31-5a19-a2ba-0562eb956956> (date of access: 18.06.2026).

93. World Values Survey Time-Series (1981–2022) Cross-National Data-Set / C. Haerpfer et al. WVSA – *World Values Survey Association*. URL: <https://doi.org/10.14281/18241.17> (date of access: 18.06.2026).

94. Yee K. M. R. Raising the floor while lowering the ceiling: Reduced inequities in education returns in the Philippines. *International journal of educational development*. 2023. Vol. 101. P. 102815. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2023.102815> (date of access: 18.06.2026).

Information about the authors:

Tashchenko Anna Iuriivna,

Candidate of Sociological Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Structures
and Social Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv
4D Hlushkova Ave., Kyiv, 03022, Ukraine
Associate Professor at the Department of Commercial Activity
and Logistics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1 Beresteysky Ave., Kyiv, 03057, Ukraine

Horobchuk Bohdan Dmytrovych,

Candidate of Sociological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Social Structures
and Social Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv
4D Hlushkova Ave., Kyiv, 03022, Ukraine

Fedorenko Olha Oleksandrivna,

Candidate of Sociological Sciences,
Assistant Professor at the Department of Social Structures
and Social Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv
4D Hlushkova Ave., Kyiv, 03022, Ukraine